

ISSN 2524-0455

*А*ктуальні проблеми інноваційної економіки

ACTUAL PROBLEMS OF INNOVATIVE ECONOMY

№ 4/2017

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ»

Науковий журнал

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Міністерства юстиції України серія КВ № 21710-11610Р від 13.10.2015 р.).

Журнал включений до Переліку друкованих наукових фахових видань
в галузі економічних наук наказом Міністерства освіти і науки України від 11.07.2016 № 820

Міжнародний Центр періодичних видань (ISSN International Centre, Париж) включив
журнал до міжнародного реєстру періодичних засобів масової інформації
і надав йому числовий код міжнародної ідентифікації: ISSN 2524-0455 (Print).

Видається мовами: українською, російською, англійською, 4 номери на рік.

Засновник і видавець:

Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка (ХНТУСГ).

Головний редактор:

Корнієцький О.В., д-р. екон. наук,
доц. (м. Харків)

Editor in Chief:

Kornietskiy O.V., Dr.Sc.,
Associated Professor (Kharkiv)

Редакційна колегія:

Амосов О.Ю., д-р. екон. наук, проф. (м. Харків);
Васильєв А.Й., д-р. екон. наук, проф. (м. Харків);
Вальдемар Іздебські, д-р. екон. наук, проф.
(м. Варшава, Польща);
Галушко В.П., д-р. екон. наук, проф.,
чл.-кор. НААН (м. Київ);
Гридін О.В., відповідальний секретар (м. Харків);
Гудзь О.Є., д-р. екон. наук, проф. (м. Київ);
Гануш Г.І., д-р. екон. наук, проф.,
чл.-кор. НАН Білорусі (м. Мінськ, Білорусь);
Кваша С.М., д-р. екон. наук, проф.,
акад. НААН (м. Київ);
Красноруцький О.О., д-р. екон. наук, проф.,
заступник головного редактора (м. Харків);
Левкіна Р.В., д-р. екон. наук,
доц. (м. Харків);
Маренич Т.Г., д-р. екон. наук, проф. (м. Харків);
Онегіна В.М., д-р. екон. наук, проф. (м. Харків);
Перебийніс В.І., д-р. екон. наук, проф. (м. Полтава);
Саблук П.Т., д-р. екон. наук, проф.,
акад. НААН (м. Київ);
Стецюк П.А., д-р. екон. наук, проф. (м. Київ);
Станлей Томпсон, професор (Колумбія, США);
Шинкаренко В.Г., д-р. екон. наук, проф. (м. Харків);
Яцек Скудларські, к-т. сільськогосп. наук (PhD)
(м. Варшава, Польща).

Editorial Board:

Amosov O.Y., Dr.Sc., prof., (Kharkiv);
Vasiljev A.Y., Dr.Sc., prof., (Kharkiv);
Waldemar Izdebski, Dr. Hab., prof.,
(Warsaw, Poland);
Galushko V.P., Dr.Sc., prof., corresponding
member of NAAS (Kyiv);
Gridin O.V., executive secretary (Kharkiv);
Hudz' O.Y., Dr.Sc., prof., (Kyiv);
Ganush G.I., Dr.Sc., prof.,
corresponding member of NASB (Minsk, Belarus);
Kvasha S.M., Dr.Sc., prof.,
academician of NAAS (Kyiv);
Krasnorutskyy O.O., Dr.Sc., prof.,
deputy editor, (Kharkiv);
Levkina R.V., Dr.Sc.,
Associated Professor (Kharkiv);
Marenich T.G., Dr.Sc., prof., (Kharkiv);
Onegina V.M., Dr.Sc., prof., (Kharkiv);
Perebyinis V.I., Dr.Sc., prof., (Poltava);
Sabluk P.T., Dr.Sc., prof.,
academician of NAAS (Kyiv);
Stetsyuk P.A., Dr.Sc., prof., (Kyiv);
Stanley R. Thompson, prof., (Columbus, USA);
Shinkarenko V.G., Dr.Sc., prof., (Kharkiv);
Jacek Skudlarski, PhD (AG-Sciences)
(Warsaw, Poland).

Адреса редакції:

Україна, 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44, каб. 309.
Тел.: (057) 7-164-168; (057) 7-164-154, E-mail: apie@ukr.net

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка. Протокол № 3 від 30.11.2017 р.

Підписано до друку 01.12.2017 р.

Формат 60×84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Book Antiqua. Офсетний друк.

Умовн. друк. арк. — 9,9. Наклад — 300 прим. Зам. № __.

Видавництво ТОВ «Смугаста типографія» Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4863 від 12.03.2015 р.
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 28 А Тел.: (057) 754-49-42 e-mail: zebra-zakaz@mail.ru

ISSN 2524-0455

© Журнал «Актуальні проблеми інноваційної економіки», 2017

«Актуальні проблеми інноваційної економіки»

науковий журнал

№ 4 / 2017

ЗМІСТ

Ефективність інноваційного розвитку

ГАЛУШКО В.П., КОВТУН О.А., ТАРАНЕЦЬ Л.С. Оцінка ефективності виробництва насіння соняшнику в умовах ринкових відносин.....	5
КОВАЛЬ П.В., ЗАРИЦЬКА Н.П. Аналіз результативності та ефективності діяльності аграрних підприємств України за критерієм розміру їх землекористування.....	10

Фінансовий інструментарій інноваційного розвитку

КРЮКОВА І.О. Зовнішні і внутрішні фінансові потоки у забезпеченні інноваційного розвитку бізнес-суб'єктів аграрної сфери.....	18
ПОТЬОМКІН Л.М., ПОТЬОМКІН М.Л. Системне фінансування національного виробництва: мотивація найманого персоналу	25
КАЛИНА Т.Є., КОНСТАНТИНОВА О.В. Фінансове забезпечення розвитку природоохоронних територій	32
ONEGINA V.M. Agricultural Insurance and Agricultural Policy	39

Конкурентні та організаційно-управлінські аспекти інноваційного розвитку

КВЯТКО Т.М., РИЖИКОВА Н.І. Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем	45
ВИСОЦЬКИЙ О.О. Теорія та практика оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств	55

Соціальна відповідальність бізнесу в системі інноваційного розвитку

МИКОЛЕНКО І.Г. Механізм соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу	62
ФЕДОТОВА Я.Г., ПЛЕКАН У.М. Канонічні кореляції як інструмент управління підприємств приладобудування у забезпеченні соціальної відповідальності перед власними працівниками.....	73

«Actual problems of innovation economy»

the scientific journal

№ 4 / 2017

CONTENT

The effectiveness of innovative development

- GALUSHKO V.P., KOVTUN O.A., TARANETS L.S.* Estimation of efficiency of sunflower seeds production in the conditions of market relations..... 5
- KOVAL P.V., ZARYTSKA N.P.* Analysis of the effectiveness and efficiency of activity of agricultural enterprises of Ukraine in terms of their size of land 10

Financial tools for innovative development

- KRYUKOVA I.O.* External and internal financial flows in ensuring innovative development of agrarian business subjects 18
- POTEMKIN L.N., POTEMKIN N.L.* System financing of national production: motivation of hired personnel 25
- KALYNA T.YE., KONSTANTINOVA O.V.* Financial providing of development of nature protection territories..... 32
- ONEGINA V.M.* Agricultural Insurance and Agricultural Policy..... 39

Competitive and organizational and managerial aspects of innovation development

- KVYATKO T.M., RYZHIKOVA N.I.* Genesis of competition theories and applied bases of their implementation in the innovative and investment development of socio-economic systems 45
- VYSOTSKY O.O.* Theory and practice of economic security evaluation of machine-building enterprises..... 55

The social responsibility of business in system of innovative development

- MYKOLENKO I.H.* The Mechanism of social responsibility of subjects of agrarian business 62
- FEDOTOVA Y.H., PLEKAN U.M.* The canonical correlation as the management tool in providing social responsibility to employees at the instrument-making enterprises..... 73

Ефективність інноваційного розвитку

УДК 330.131.5:633.85:339.13

ГАЛУШКО В.П., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН,
КОВТУН О.А., кандидат економічних наук, доцент,
ТАРАНЕЦЬ Л.С., кандидат економічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Галушко В.П., Ковтун О.А., Таранець Л.С. Оцінка ефективності виробництва насіння соняшнику в умовах ринкових відносин.

Проаналізовано цінову ситуацію на українському ринку насіння соняшнику, його врожайність та витрати на вирощування. Запропоновано методичку розрахунку варіативної оцінки економічної ефективності вирощування насіння соняшнику, залежно від витрат, врожаю та ціни реалізації в умовах нестабільного ринку, яка враховує ймовірну ринкову ситуацію, технології вирощування соняшнику, цінові фактори, оптимістичні та песимістичні умови розвитку галузі. Проведено варіативні розрахунки беззбиткової ціни реалізації насіння соняшнику залежно від урожайності, витрат на вирощування культури та прогнозованої кон'юнктури ринку олійних культур. Запропоновані методичні підходи дають можливість державним структурам АПК проводити моніторинг ринку продукції рослинництва та розробляти обґрунтовані стратегії підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням податкової політики, внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури на продовольчих ринках.

Ключові слова: ефективність вирощування, урожайність, насіння соняшнику, витрати, ціна реалізації, беззбиткова ціна реалізації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Практика показує, що ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від рівня підготовки управлінських кадрів, їх вміння думати, проявляти творчий підхід, впроваджувати передовий досвід та прогресивні методи роботи, досягнення науково-технічного прогресу. За сучасних умов розвитку ринкових відносин дуже важливим є вивчення передових методів, які позитивно зарекомендували себе в країнах з ринковою економікою. Оскільки в сільськогосподарському виробництві соняшник є однією з найважливіших культур, то доцільно буде розглянути саме його ефективність виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні аспекти економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції досліджували у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Г. Ван Хуленбрук [4], Е. Дрюмонд [1], П.В. Іванюта [8], Г.Є. Мазнев [10], Д.І. Мазоренко [10], Д. Фрейз [7], О.М. Шпичак [9] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розробка теоретичних засад і практичного застосування методики варіативної оцінки ефективності виробництва насіння соняшнику залежно від кон'юнктури на ринку олійних культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних ринкових умов сільськогосподарське виробництво поставило перед науковцями необхідність перегляду методів оцінки ситуацій, особливо в умовах невизначеності та ризику. Реальну допомогу в розробці таких методів може дати теорія прийняття рішень, яка дозволяє кількісно з відповідною ймовірністю оцінити ситуації та задачі практичного характеру. Науковий підхід до прийняття рішень та використання сучасних методик їх опрацювання можуть і не дати конкретних рекомендацій, але дозволять глибше вникнути в їх сутність, об'єктивно оцінити різні варіанти, а також розвинути інтуїцію керівника і, в кінцевому результаті, прийняти зважене рішення.

Запропоновані методичні підходи оцінки ситуацій, зокрема при вирощуванні

культур, дають можливість кількісно оцінити та спрогнозувати ефективність виробництва, враховуючи оптимістичні та песимістичні умови ведення господарства: якість насіння, кліматичні умови, вчасний захист рослин, внесення мінеральних добрив, обробіток ґрунту, цінова ситуація на вітчизняному та світовому ринках та ін.

У таблиці 1 наведені оптимістичні та

песимістичні параметри ефективності вирощування насіння соняшнику в агроформуваннях у 2017 році в Україні.

Вихідними даними є ціна на ринку насіння соняшнику на 25.10.2017 р.:

- середня по Україні 10800 грн. /т;
- мінімальна ціна 10300 грн. /т;
- максимальна 11100 грн. /т [6].

Таблиця 1

Методика розрахунку ефективності вирощування насіння соняшнику залежно від витрат, врожаю та ціни реалізації (розрахунки виконані на основі очікуваних витрат)

ЦІНА (Ц), грн./т		ВРОЖАЙНІСТЬ (В), т/га		ВИТРАТИ (ВТ), грн./га	
висока (а)	11100	висока	3,6	високі	23000
середня (с)	10800	середня	1,95	середні	17250
низька (b)	10300	низька	1,6	низькі	12700
бюджетна (T_{oc})	10620	очікувана	2,4	очікувані	16820
Чистий дохід/збиток (ЧД), грн./т					
ЦІНА \ УРОЖАЙ		високий	середній	низький	очікуваний
висока		23140	4825	940	9820
середня		22060	4240	460	9100
низька		20260	3265	-340	7900
очікувана		21412	3889	172	8668
Беззбиткові ціни (БЦ), грн/т					
ЦІНА \ УРОЖАЙ		високий	середній	низький	очікуваний
Ціна повинна бути		4672	8626	10513	7008
Беззбиткова врожайність (БВ), т/га					
ЦІНА \ УРОЖАЙ		висока	середня	низька	очікувана
Врожай повинен бути		1,5	1,56	1,63	1,58

Джерело: Розраховано авторами на основі даних Аграрного союзу України

Враховуючи технології вирощування насіння соняшнику та ресурсне забезпечення технологій (високий, достатній та задовільний рівень) відповідно були спрогнозовані витрати на вирощування насіння соняшнику та його прогнозована врожайність (табл. 1).

Формули для розрахунків показників:

- чистий дохід - $ЧД = Ц * В - ВТ$;
- беззбиткові ціни - $БЦ = ВТ : В$;
- беззбиткова врожайність - $БВ = ВТ : Ц$,

де Ц - ціна реалізації, грн./т;

В - врожайність, т/га;

ВТ - витрати, грн./га.

Враховуючи те, що досягнення відповідної врожайності має ймовірний характер, пропонується розраховувати очікувані (бюджетні) показники за формулою Д.І. Голенко, яка має вигляд:

$$T_{oc} = \frac{3a + 2b}{5},$$

де T_{oc} - очікувані параметри вирощування культур;

a - мінімальний показник вирощування культур;

b - максимальний показник вирощування культур [7].

На основі прогнозованих показників розраховуються варіативні показники економічної ефективності вирощування культур з урахуванням кон'юнктури на внутрішньому та світовому ринках сільськогосподарської продукції, зокрема: чистий дохід, беззбиткові ціни, беззбиткова врожайність. У табл. 1 розрахунки виконані на основі очікуваних (бюджетних) витрат.

Розрахунок варіативних показників економічної ефективності вирощування культур дозволяє керівникам та спеціалістам передбачити розвиток подій в різних ймовірних ситуаціях, що дає можливість вчасно прийняти та скорегувати управлінські рішення, як в оперативному менеджменті, так і на перспективу. У свою чергу, методики для визначення ефективності сільськогосподарського виробництва дають можливість розробляти об'єктивну податкову політику, направлену на стимулювання розвитку (або скорочення)

відповідних галузей сільського господарства.

В основі таких методик лежать фактори, які враховують витрати на виробництво відповідного типу сільськогосподарської продукції, прогнозований урожай, який враховує чотири можливих результати (високий, середній, низький, бюджетний) та ціни на продукцію, які можуть бути в плановому році. Результатом таких прорахунків є безбитковий урожай і дохід від праці та управління агроформуванням.

Таблиця 2

**Зведені показники економічної ефективності вирощування
насіння соняшнику залежно від витрат, врожаю та ціни реалізації**

Ціна реалізації, грн. /т	Витрати на 1 га, грн.			
	Високі	Середні	Низькі	Бюджетні
	23000	17250	12700	16820
Чистий дохід при врожаю 3,6 т/га (грн. /га)				
11100	16960	22710	27260	23140
10800	15880	21630	26180	22060
10300	14080	19830	24380	20260
10620	15232	20982	25532	21412
Чистий дохід при врожаю 1,95 т/га (грн. /га)				
11100	-1355	4395	8945	4825
10800	-1940	3810	8360	4240
10300	-2915	2835	7385	3265
10620	-2291	3459	8009	3889
Чистий дохід при врожаю 1,6 т/га (грн. /га)				
11100	-5240	510	5060	940
10800	-5720	30	4580	460
10300	-6520	-770	3780	-340
10620	-6008	-258	4292	172
Чистий дохід (бюджетний) при врожаю 2,4 т/га (грн. /га)				
11100	3640	9390	13940	9820
10800	2920	8670	13220	9100
10300	1720	7470	12020	7900
10620	2488	8238	12788	8668

Джерело: Розраховано за даними бюлетеня «Закупівельні, оптово-відпускні та роздрібні ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки»

У таблиці 2 представлені зведені варіативні показники економічної ефективності вирощування насіння соняшнику залежно від прогнозованих витрат на його вирощування, прогнозованої урожайності та ринкової ціни. Вони враховують витрати на 1 га (високі, середні, низькі, бюджетні), ймовірні ціни реалізації та чистий дохід залежно від урожайності насіння соняшнику.

Методика передбачає варіативні результати розрахунку чистого доходу,

безбиткових цін та безбиткової урожайності.

Аналіз таблиці 2 показує, що при бюджетних витратах на 1 га вирощування насіння соняшнику при високій ціні реалізації (11100 грн./т) прибуток складе 23140 грн./га. При середній та низькій ціні реалізації насіння соняшнику (10800 та 10300 грн. /т) прибутковим його вирощування буде при урожайності 3,6 т/га та 1,95 т/га.

Низька урожайність 1,6 т/га не забезпечує отримання прибутку від даної галузі. Критичною є також беззбиткова урожайність в межах 1,5-1,63 т/га залежно від ціни та витрат на виробництво насіння соняшнику.

З метою поглибленого аналізу беззбитковості та ефективності вирощування насіння соняшнику проведемо варіативні розрахунки по кожній ймовірній урожайності залежно від витрат на виробництво продукції та ціни реалізації (табл. 3).

Таблиця 3

Беззбиткові ціни при вирощуванні насіння соняшнику, залежно від витрат на виробництво продукції та врожаю

Врожай, т/га	Витрати на 1 га, грн.			
	Високі	Середні	Низькі	Бюджетні
	11100	10800	10300	10620
Беззбиткові ціни, грн./т				
3,6	3083	3000	2861	2950
1,95	5692	5538	5282	5446
1,6	6938	6750	6438	6638
2,4	4625	4500	4292	4425

Джерело: Розраховано авторами на основі даних Аграрного союзу України

За даними табл. 3, можна зробити висновок, що при цінах реалізації насіння соняшнику в Україні станом на жовтень 2017 р. найбільш прибутковим, незалежно від витрат, є урожайність соняшнику 3,6 т/га. При урожайності 1,95; 1,6 т/га реалізована продукція не покриває високих витрат (11100 грн./га) на вирощування насіння соняшнику, тому його виробництво є збитковим.

При очікуванні урожайності за високих витрат прибуток буде незначним, при інших витратах можливе отримання прибутку. При низьких витратах виробництво насіння соняшнику буде прибутковим за всіх розглянутих умов.

Як бачимо, вирощування соняшнику є збитковим при високих витратах та низькій врожайності, не принесе прибутку також його вирощування за умов високих витрат та середньої врожайності, решта ж варіантів виробництва є прибутковими.

Високі витрати та висока врожайність тісно корелюють між собою. Запровадження сучасних технологій для отримання високих врожаїв потребують значних коштів на досягнення поставлених цілей. На практиці, таких коштів без залучення кредитних ресурсів в агроформуваннях часто немає. Тому дії керівника мають бути спрямовані на пошук оптимальних рішень з обмеженим

фінансово-кредитним забезпеченням та забезпеченням беззбиткового виробництва.

Висновки.

1. Запропонована методика варіативних розрахунків економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур дозволяє провести глибокий аналіз та визначити стратегію розвитку галузей рослинництва. Науковий підхід до опрацювання рішень призведе до кількісної оцінки існуючих ситуацій і дасть можливість оцінити різні варіанти управлінських рішень, розвинути інтуїцію керівників і, як результат, прийняти продумане рішення з наданням конкретних рекомендацій.

2. При використанні запропонованих методичних підходів, державні структури АПК зможуть моніторити ринок продукції рослинництва та розробляти обґрунтовані стратегії підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням податкової політики, внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури на продовольчих ринках.

3. Автоматизована система оцінки та прогнозування ситуацій дозволить опрацьовувати варіативні управлінські рішення на рівні підприємств та керівних органів АПК України, що дасть можливість оптимально планувати державну підтримку агроформувань.

Література.

1. *Drummond H. Evan, Goodwin John W.* Agricultural Economics, 2001, p. 436
2. Fao statistical yearbook - Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2013
3. *Michael L. Reed.* International Trade in Agricultural Products. 1st ed. Prentice Hall, 2001.
4. *Vernimmen T., Verbeke W., Van Huylenbroeck G.* Transaction cost analysis of outsourcing farm administration by Belgian farmers, 2000, P. 325-345.
5. World agricultural outlook - Food and Agricultural Policy Research Institute, Iowa State University and the University of Missouri-Columbia, 2010
6. Аграрний союз України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.auu.org.ua/media/publications/449/files/25.10.2017_2017_10_25_19_39_55_334448.pdf
7. *Галушко В.П.* Економіка світового сільського господарства / *В.П. Галушко.* – К. : НАУ, 1996. – 517 с.
8. *Іванюта П.В.* Управління ресурсами і витратами: [Навчальний посібник] / *П.В. Іванюта, О.П. Лугівська.* – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 320 с.
9. Закупівельні, оптово-відпускні та роздрібні ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки (серпень 2016 р. – серпень 2017 р.) / *О.М. Шпичак, Ю.П. Воскобійник, О.В. Боднар, О.П. Комарніцька, С.О. Пашко, Г.Ю. Шостак.* – К. : ННЦ ІАЕ, 2017 – 54 с.
10. Технологічні карти та витрати на вирощування сільськогосподарських культур з різним ресурсним забезпеченням / За ред. *Д.І. Мазоренка, Г.Є. Мазнева.* – Харків : ХНТУСГ. – 2006. – 725 с.
11. Офіційний сайт міністерства сільського господарства США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usda.gov>

References.

1. *Drummond H. Evan, Goodwin John W.* (2001). *Agricultural Economics*, p. 436 [in English].
2. Fao statistical yearbook – Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2013 [in English].
3. *Michael L. Reed.* (2001). *International Trade in Agricultural Products*. 1st ed. Prentice Hall [in English].
4. *Vernimmen T., Verbeke W., & Van Huylenbroeck G.* (2000). *Transaction cost analysis of outsourcing farm administration by Belgian farmers*, pp. 325-345 [in English].
5. World agricultural outlook - Food and Agricultural Policy Research Institute, Iowa State University and the University of Missouri-Columbia, 2010 [in English].
6. Ahrarnyi soiuz Ukrainy [The agrarian Union of Ukraine]. www.auu.org.ua. Retrieved from http://www.auu.org.ua/media/publications/449/files/25.10.2017_2017_10_25_19_39_55_334448.pdf [in Ukrainian].
7. *Halushko V.P.* (1996). *Ekonomika svitovoho silskoho hospodarstva* [Economics of world agriculture]. Kyiv: NAU, p. 517 [in Ukrainian].
8. *Ivaniuta P.V., & Luhivska O.P.* (2011). *Upravlinnia resursamy i vytratamy* [Management of resources and costs]. (2d ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, p. 320 [in Ukrainian].
9. *Shpychak O.M., Voskobiinyk Iu.P., Bodnar O.V., Komarnitska O.P., Pashko S.O., & Shostak H.Iu.* (2017). *Zakupivelni, optovo-vidpuskni ta rozdribni tsiny na silskohospodarsku produktsiiu ta produkty yii pererobky* (serpen 2016 r. – serpen 2017 r.) [Purchasing, wholesale selling and retail prices of agricultural products and its by-products (August 2016 – August 2017)]. Kyiv: NNTs IAE, p. 54 [in Ukrainian].
10. *Mazorenko D.I., & Maznev G.E.* (Eds.). (2006). *Tekhnolohichni karty ta vytraty na vyroshchuvannia silskohospodarskykh kultur z riznym resursnym zabezpechenniam* [The routing and the cost of cultivation of crops with a variety of resources]. Kharkiv : KhNTUSH, p. 725 [in Ukrainian].
11. Ofitsiynyi sait ministerstva silskoho hospodarstva SShA [Official website of the Ministry of agriculture of the USA]. www.usda.gov. Retrieved from <http://www.usda.gov> [in Ukrainian].

Аннотация.

Галушко В.П., Ковтун Е.А., Таранец Л.С., Оценка эффективности производства семян подсолнечника в условиях рыночных отношений.

Рассмотрено ценовую ситуацию на украинском рынке семян подсолнечника, его урожайность и затраты на выращивание. Предложена методика расчета вариативной оценки экономической эффективности выращивания семян подсолнечника в зависимости от затрат, урожая и цены реализации в условиях нестабильного рынка, которая учитывает возможную рыночную ситуацию, технологии выращивания подсолнечника, ценовые факторы, оптимистичные и пессимистичные условия развития отрасли. Проведены

вариативные расчеты безубыточной цены реализации семян подсолнечника в зависимости от урожайности, затрат на выращивание культуры и прогнозируемой конъюнктуры рынка масличных культур. Предложенные методические подходы дают возможность государственным структурам АПК проводить мониторинг рынка продукции растениеводства и разрабатывать обоснованные стратегии поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей с учетом налоговой политики, внутренней и внешней конъюнктуры на продовольственных рынках.

Ключевые слова: эффективность выращивания, урожайность семян подсолнечника, расходы, безубыточная цена реализации.

Abstract.

Galushko V.P., Kovtun O.A., Taranets L.S. Estimation of efficiency of sunflower seeds production in the conditions of market relations.

Considered the price situation on the Ukrainian market of sunflower seeds, the yield and the cost of cultivation. Method of calculation of the variable estimation of economic efficiency of cultivation of sunflower seeds, depending on the costs of harvest and sale prices in unstable market conditions, which takes into account possible market situation, technology of cultivation of sunflower, cost factors, the optimistic and the pessimistic conditions for the development of the industry. Conducted alternative calculations break-even prices of realization of sunflower seeds depending on productivity, costs for the cultivation of culture and projected market conditions oilseeds. The suggested methodological approaches provide a possibility for the state structures of AIC monitor the market of plant products and to develop evidence-based strategies for the support of agricultural producers with regard to tax policy, the internal and external conditions on the food markets.

Key words: efficiency of cultivation, yield of sunflower seeds, expenses, selling price, a break-even selling price.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Галушко В.П. Оцінка ефективності виробництва насіння соняшнику в умовах ринкових відносин / В.П. Галушко, О.А. Ковтун, Л.С. Таранець // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 5-10.

Galushko V.P., Kovtun O.A., & Taranets L.S. (2017). Estimation of efficiency of sunflower seeds production in the conditions of market relations. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 5-10.

УДК 338.436

КОВАЛЬ П.В., кандидат економічних наук, доцент,
генеральний директор ВГО «Українська аграрна конфедерація»,
ЗАРИЦЬКА Н.П., заступник генерального директора,
ВГО «Українська аграрна конфедерація»

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА КРИТЕРІЄМ РОЗМІРУ ЇХ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Коваль П.В., Зарицька Н.П. Аналіз результативності та ефективності діяльності аграрних підприємств України за критерієм розміру їх землекористування.

Стаття присвячена результатам діяльності аграрних підприємств України. Обґрунтовано співвідношення та взаємозв'язок категорій «результативність» та «ефективність». Проаналізовано урожайність основних культур та прибуток від реалізації продукції рослинництва як показник економічної ефективності за шістьма групами аграрних підприємств з різним розміром землекористування. Практично підтверджено, що існує зв'язок між розмірами підприємства та результативністю й ефективністю виробництва.

Ключові слова: аграрне підприємство, землекористування, прибуток, результативність діяльності, ефективність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні розвиток агробізнесу під впливом	глобальних	ринкових	трансформацій	характеризується
			багатоукладністю та організаційно-правових форм і розмірів	різноманітністю

підприємств. Для окреслення державної стратегії розвитку агропродовольчого комплексу необхідно розуміти, які за розміром підприємства характеризуються вищими показниками ефективності та мають кращі результати діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «результативність» та «ефективність» є базовими економічними категоріями, які досліджувалися багатьма провідними українськими та зарубіжними вченими. На сучасному етапі дослідження питання результативності та ефективності діяльності підприємств досліджується В.Г. Андрійчук, Ю.Г. Галкіною, Т.Ф. Косянчук, С.В. Мочерним, О.І. Олексюком, В.В. Репіним та іншими.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на створене теоретичне підґрунтя, необхідне здійснення прикладного порівняльного аналізу досягнутого рівня результативності та ефективності діяльності аграрних підприємств України з урахуванням розміру земельного банку. Остаточного не дослідженою залишається проблема зростання ефективності та віддачі від масштабу за умов зростання розмірів підприємств, в тому числі їх земельного банку. Крім того, досі дискусійними є окремі положення про зв'язок та співвідношення понять «результативність» та «ефективність».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ряд науковців вважає, що на понятійному рівні існують суттєві відмінності між результативністю та ефективністю. О.І. Олексюк розмежовує категорії «ефект» і «результат», пов'язуючи проблематику ефективності і результативності з рівнем вирішення на фіксований момент часу базової економічної проблеми, а саме з оцінкою досягнутого рівня задоволення зростаючих потреб за умови обмеженості ресурсів [6].

Як різні категорії розглядає ефективність і результативність Репін В.В. [7], традиційно розуміючи під ефективністю відношення отриманого результату до використаних на його досягнення ресурсів, а під результативністю – відношення фактично отриманого результату до

запланованого. Отже, ефективність уособлює міру досягнення одержаних результатів завдяки економії виділених на їх отримання ресурсів, а результативність – міру досягнення поставлених цілей.

Існує й інший підхід до трактування ефективності, згідно з яким науковці не розмежовують категорії «ефективність» і «результативність». Як ідентичні розглядають їх Косянчук Т.Ф., Галкіна Ю.Г., однак, при цьому науковці досліджують дані категорії у їх взаємозв'язку, наводячи систему показників, що дозволяє здійснювати діагностику ефективності діяльності, що вже свідчить про існуючі між ними розбіжності [3]. Синонімічність даних категорій доводить і Андрійчук В.Г. у праці [1], але, аналізуючи при цьому метод аналізу оболонки даних (DEA), автор вказує, що розробником методу М. Фарреллом ефективність виробництва вимірюється за «одним вхідним параметром (ресурсом) та одним вихідним параметром (результатом)» [1], тож, за наведеним означенням, дані категорії ототожнювати не слід, при цьому «ефективність» є ширшою категорією, ніж «результативність». Кремень О.М. також розглядає дані категорії як тотожні, але водночас зазначає, що необхідною умовою ефективного розвитку підприємства є оптимізація структури та обсягів ресурсів [4]. Це дає підстави стверджувати, що в основі обох досліджуваних категорій лежить оптимальність. Ми вважаємо, що дане твердження є обґрунтованим, якщо йдеться власне про ефективність, що передбачає оптимальність поєднання і використання ресурсів, але не можемо погодитися із думкою, що завжди можна говорити про оптимальність одержаного результату, беручи до уваги той факт, що оптимальність автор трактує як економічність споживання ресурсів, а результативність – як ступінь досягнення поставлених цілей. Якщо спиратися на послідовність викладу міркувань О.М. Кремень у тому, що ефективність і результативність – тотожні категорії, то з викладеного вище можна зробити висновок, що й ефективність є ступенем досягнення поставлених цілей, а це значно обмежує підтверджену іншими

дослідженнями глибинну сутність цієї категорії. Таким чином, ефективність за своїм сутнісним змістом не може ототожнюватися із результативністю, хоча між цими категоріями існує тісний зв'язок. Однак, ми погоджуємося з автором, що в основі ефективності лежить оптимальність, що, на нашу думку, підтверджується також Парето-оптимумом, згідно з яким ефективним вважається такий стан, за якого ніякий перерозподіл ресурсів чи продуктів не може поліпшити становище одного раціонального суб'єкта, не погіршивши тим самим становище іншого, при цьому визнається існування множинності оптимумів.

На нашу думку, обґрунтованішим є визначення категорії «ефективність» через розгляд поняття «віддача». Так, Мочерний С.В. розглядає зростаючу віддачу, визначаючи її як «збільшення граничного продукту за рахунок послідовного впровадження у виробництво додаткової одиниці одного з факторів виробництва або ресурсу» [5].

З точки зору оптимальності у контексті відношення до мінімальних витрат визначають і ефект масштабу, розгляд якого, на нашу думку, є невід'ємним під час дослідження економічної ефективності діяльності зростаючих підприємств, адже реалізація переваг досліджуваних компаній, які уособлюють великомасштабне агропромислове виробництво, полягає у одержанні цього ефекту. Великомасштабне сільськогосподарське і промислове виробництво дозволяє підвищувати продуктивність ресурсів, знижувати витрати на одиницю продукції, що позитивно впливає на зростання ефективності виробництва.

Проаналізувавши думки вчених щодо трактування категорій «ефективність» та «результативність», ми приходимо до висновку, що ефективність, дійсно, поняття ширше, яке до певної міри включає в себе поняття «результативність», при цьому результативність відображає завершеність дії або поведінки. Результативність – це співставлення та рівень досягнення

управлінської задачі, натомість ефективність – це параметр, який за допомогою системи показників дає можливість вимірювати кількісно ефект, віддачу результатами до вкладень. На думку визнаних у світі теоретиків-менеджерів П. Друкера та Г. Кокінза, результативність – це дія, результатом якої є «правильні» речі, а ефективність – це процес, який дає «правильні» речі правильно [2, 8].

Серед базових показників оцінки результативності та ефективності ведення аграрного бізнесу, зокрема в рослинництві, доцільно використовувати показник урожайності сільськогосподарських культур. Названий показник відображає одночасно і результати функціонування операційної системи, і віддачу базових ресурсів (земля, праця, капітал) у вигляді кількісних вимірників. Крім того, даний показник легко трансформується в показники абсолютної товарності галузей рослинництва, тому вважаємо за доцільне сконцентруватися на оцінці урожайності базових для рослинництва України сільськогосподарських культур для аналізу та оцінки результативності й ефективності виробництва пшениці, кукурудзи, соняшнику і сої протягом 2015-2016 рр.

Таким чином, існує зв'язок між розмірами підприємства і ефективністю виробництва. Для підтвердження цього твердження, нами було проаналізовано діяльність 8502 аграрних підприємств у 2015 р. та 8316 підприємств у 2016 р., спостереження за якими ведеться Держстатом України. Зокрема, було проаналізовано рослинницькі галузі, оскільки результативність виробництва культур достовірніше відображатиме вплив зростання земельного банку підприємств на ефективність діяльності підприємств, на відміну від тваринницьких галузей.

Різниця між вихідною та проаналізованою кількістю підприємств пояснюється їх придатністю для проведення аналізу (табл. 1). Так, наприклад, у 2015 році було зафіксовано 247 аграрних підприємств з нульовою площею землі, а у 2016 – 237 таких підприємств.

Таблиця 1

**Кількість та групи аграрних підприємств України
за розміром землекористування, 2015-2016 рр.**

Групи підприємств за розміром землекористування	Вихідна кількість підприємств, шт.	Підприємства, валідні для аналізу, шт.
2015 рік		
до 100 га	785	232
100-200 га	256	195
200-1000 га	2706	2506
1000-5000 га	4176	4071
5000-10000 га	411	407
понад 10000 га	168	167
Усього	8502	7578
2016 рік		
до 100 га	733	323
100-200 га	268	214
200-1000 га	2625	2459
1000-5000 га	4124	4048
5000-10000 га	402	398
понад 10000 га	164	164
Усього	8316	7606

Розглянемо результати діяльності аграрних підприємств у 2015-2016 рр., зокрема урожайність основних культур

(пшениці, кукурудзи, соняшнику, сої) (рис. 1, 2, 3, 4).

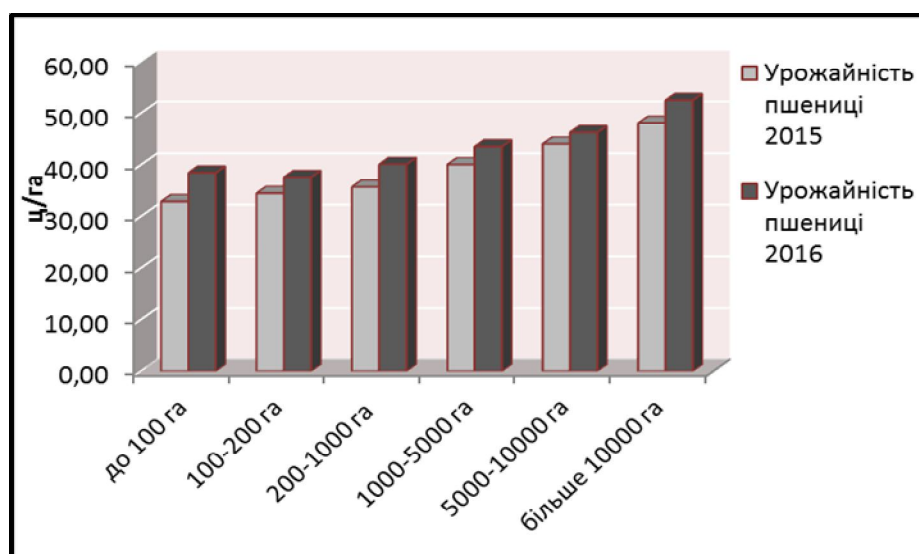

Рис. 1. Урожайність пшениці в аграрних підприємствах України у 2015-2016 рр.*

* Джерело: розроблено авторами

Для урожайності трьох проаналізованих культур (сої, соняшнику, сої) характерна тенденція її зростання за виділеними групами підприємств. Для урожайності кукурудзи у 2016 році характерним є її зростання, починаючи з

третьої групи підприємств (200-1000 га).

За результатами дослідження, можемо також стверджувати, що продуктивність праці зростає зі зростанням земельного банку (рис. 5).

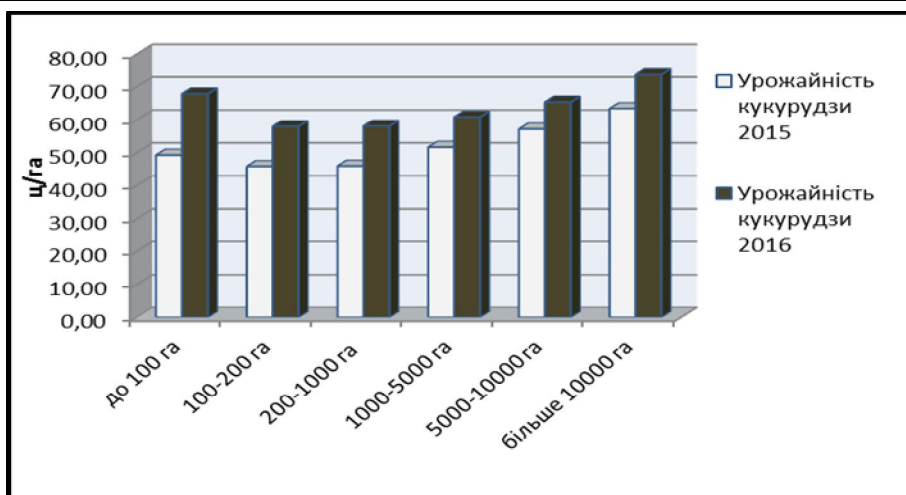

Рис. 2. Урожайність кукурудзи в аграрних підприємствах України у 2015-2016 рр.*

* Джерело: розроблено авторами

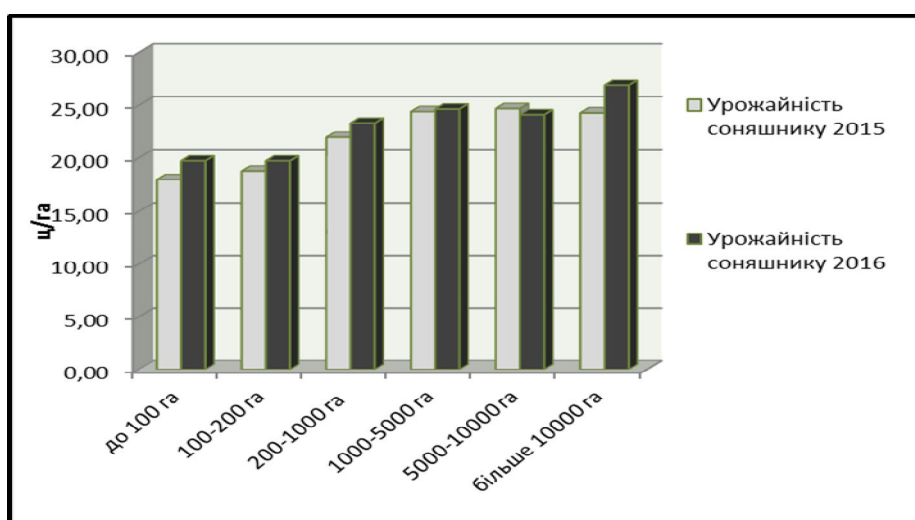

Рис. 3. Урожайність соняшнику в аграрних підприємствах України у 2015-2016 рр.*

* Джерело: розроблено авторами

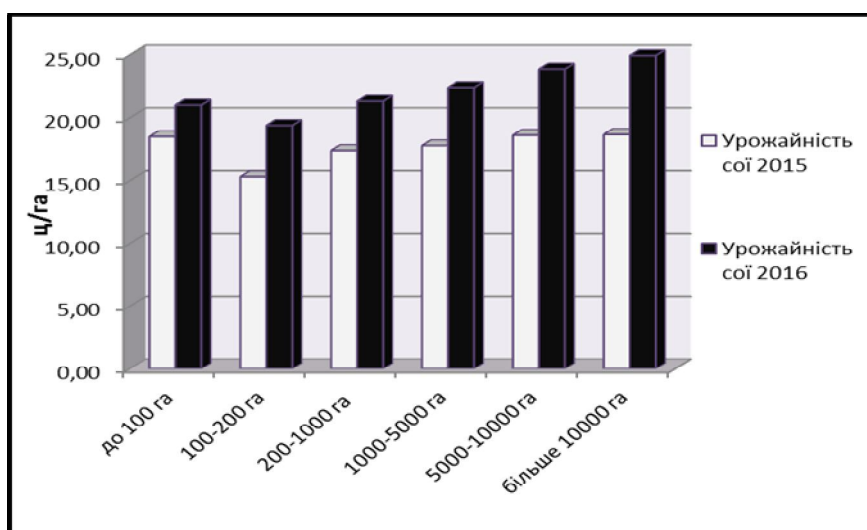

Рис. 4. Урожайність сої в аграрних підприємствах України у 2015-2016 рр.*

* Джерело: розроблено авторами

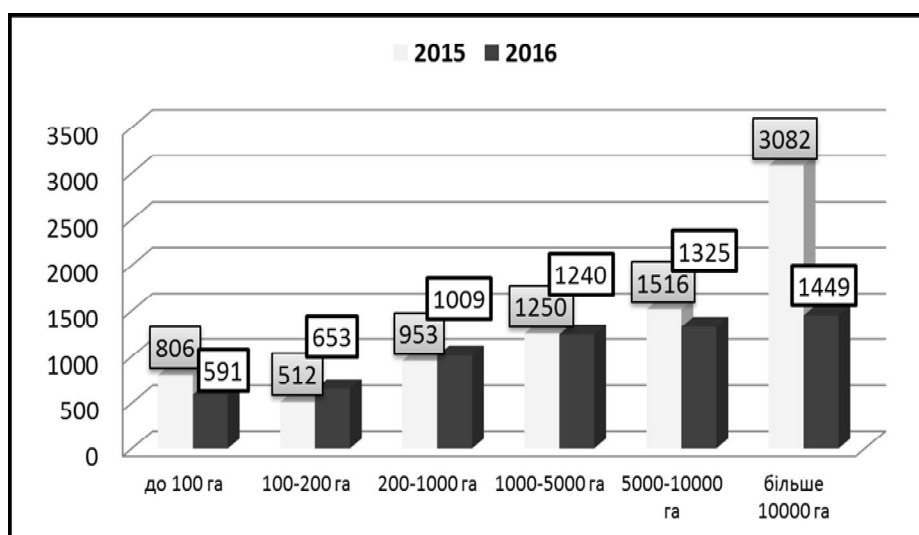

Рис. 5. Продуктивність праці в аграрних підприємствах України, тис. грн./особу*

* Джерело: розроблено авторами

З метою збагачення аналізу ефективності, наведемо значення прибутку з одного гектара від реалізації продукції рослинництва за все тими ж групами підприємств. Обрані для аналізу культури в структурі посівних площ України складають близько 70 %.

Показник маси прибутку відображає розміщення ресурсів на основі базової

технології за критерієм ціни ресурсів. Таким чином, ми маємо можливість оцінити, як результат – «урожай одержано», так і кількісну віддачу на вкладені ресурси.

Результати дослідження показали, що маса прибутку від реалізації продукції рослинництва, як показник ефективності діяльності підприємств, зростає зі зростанням земельного банку (рис. 6).

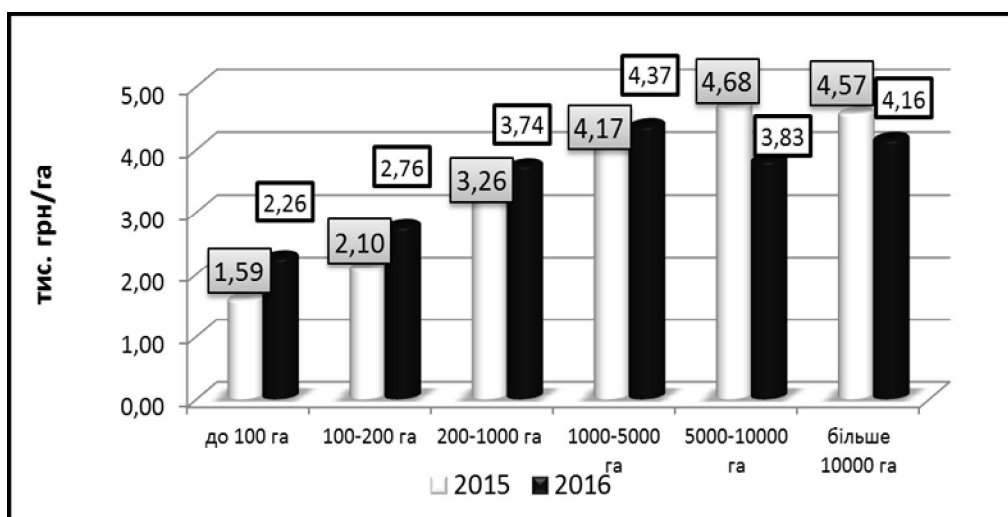

Рис. 6. Прибуток від реалізації продукції рослинництва, отриманий аграрними підприємствами України у 2015-2016 рр., тис. грн./га*

* Джерело: розроблено авторами

Висновки. Таким чином, отримані узагальнені дані щодо результативності та ефективності діяльності аграрних підприємств України у 2015-2016 рр., дають

можливість стверджувати, що зростання розмірів аграрних підприємств, зокрема площі їх сільськогосподарських угідь, створює можливості для підвищення

продуктивності ресурсів, зниження витрат на одиницю продукції, що позитивно впливає на зростання ефективності виробництва, а саме на прибутковість виробництва продукції рослинництва. Отже, існує зв'язок між розмірами підприємства та результативністю й ефективністю виробництва. Не зважаючи на глибину дослідженості даних аспектів, ми все ж вбачаємо широкі можливості подальшого

розширення спектру окремих аспектів майбутніх досліджень: непараметричного аналізу вирощування як окремої культури, так і сукупності культур в рамках сівозміни, обґрунтування оптимальних пропорцій сільськогосподарських культур за результативністю та ефективністю в єдиній сівозміні, оптимізації розміщення ресурсів за наведеними критеріями в розрізі запропонованих груп підприємств та ін.

Література.

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук. – Київ : КНЕУ, 2006. – 292 с.
2. Кокинз Г. Управление результативностью: как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами / Г. Кокинз. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 315 с.
3. Косянчук Т.Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 3. – Т. 1. – С. 121-124.
4. Кремень О.М. Ресурсне та організаційне забезпечення ефективного розвитку підприємств (за матеріалами цукрових заводів України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О.М. Кремень. – Київ, 2009. – 19 с.
5. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. – Т.1. – 864 с.
6. Олексюк О.І. Результативність діяльності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук / О.І. Олексюк. – Київ, 2009. – 33 с.
7. Репин В.В. Бизнес-процессы компании: построение, анализ и регламентация / В.В. Репин. – Москва : РИА «Стандарты и качество», 2007. – 240 с.
8. Drucker, Peter. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. New York: HarperCollins, 1974. – 84 p.

References.

1. Andriychuk V.H. (2006) *Efektynist diyalnosti ahrarnykh pidpryyemstvo: teoriya, metodyka, analiz* [The efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methods, analysis]. Kyiv: KNEU, p. 292 [in Ukrainian].
2. Kokinz G. (2007) *Upravleniye rezultativnostyu: kak preodolet razryv mezhdu obyavlennoy strategiyey i realnymi protsessami* [Performance Management: how to bridge the gap between a declared strategy and real processes]. Moscow: Alpina Biznes Buks, p. 315 [in Russian].
3. Kosyanchuk T.F., & Halkina Yu.H. (2009) *Rezultatyvnist diyalnosti pidpryyemstva ta yiyi diahnostyka* [Effectiveness of the enterprise and its diagnostics]. *Visnyk Khmelnyts'koho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky national University. Economic science*, No 3, Vol. 1, pp. 121-124 [in Ukrainian].
4. Kremen O.M. (2009) *Resursne ta orhanizatsiynе zabezpechennya efektyvnoho rozvytku pidpryyemstv (za materialamy tsukrovykh zavodiv Ukrayiny)* [Resource and organizational support of effective development of enterprises (based on materials of sugar plants of Ukraine)]. *Abstract of dissertation of doctor of economic sciences*. Kyiv, p. 19 [in Ukrainian].
5. Mochernyy S.V. (2000) *Ekonomichna entsyklopediya* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Vydavnychy tsentr «Akademiya», Vol. 1, p. 864 [in Ukrainian].
6. Oleksyuk O.I. (2009). *Rezultatyvnist diyalnosti pidpryyemstva* [The effectiveness of activity of the enterprise]. *Abstract of dissertation of doctor of economic sciences*. Kyiv, p. 33 [in Ukrainian].
7. Repyn V.V. (2007). *Byznes-protsessy kompanyy: postroyeniye, analiz y rehlementatsyya* [Business processes of the company: construction, analysis and regulation]. Moscow: RYA «Standarty y kachestvo», p. 240 [in Ukrainian].
8. Drucker, Peter (1974). *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*. New York: HarperCollins, p. 84 [in English].

Аннотация.

Коваль П.В., Зарицкая Н.П. Анализ результативности и эффективности деятельности аграрных предприятий Украины по критерию их размера землепользования.

Статья посвящена результатам деятельности аграрных предприятий Украины. Обосновано соотношение и взаимосвязь категорий «результативность» и «эффективность». Проанализированы урожайности основных культур и прибыль от реализации продукции растениеводства как показатель экономической эффективности по шести группам аграрных предприятий с различным размером землепользования. Практически подтверждено, что существует связь между размерами предприятия и результативностью, эффективностью производства.

Ключевые слова: аграрное предприятие, земельный банк, прибыль, результативность деятельности, эффективность.

Abstract.

Koval P.V., Zarytska N.P. Analysis of the effectiveness and efficiency of activity of agricultural enterprises of Ukraine in terms of their size of land.

The article is devoted to the results of activity of agrarian enterprises of Ukraine. The correlation and interrelation between the categories of "effectiveness of activity" and "efficiency" are substantiated. The productivity of main crops and profit from the sale of crop production as an indicator of economic efficiency in six groups of agrarian enterprises with different land banks have been analyzed. It has been practically proved that there is a connection between the size of the enterprise and the efficiency and effectiveness of production.

Key words: agrarian enterprise, land bank, profit, effectiveness of activity, efficiency.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Коваль П.В. Аналіз результативності та ефективності діяльності аграрних підприємств України за критерієм розміру їх землекористування / П.В. Коваль, Н.П. Зарицька // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 10-17.

Koval P.V., & Zarytska N.P. (2017). Analysis of the effectiveness and efficiency of activity of agricultural enterprises of Ukraine in terms of their size of land. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 10-17.

Фінансовий інструментарій інноваційного розвитку

УДК 631.16:336

КРЮКОВА І.О., доктор економічних наук, доцент,
Одеський державний аграрний університет,

ЗОВНІШНІ І ВНУТРІШНІ ФІНАНСОВІ ПОТОКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕС-СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

*Крюкова І.О. Зовнішні і внутрішні фінансові потоки у забезпеченні інноваційного розвитку
бізнес-суб'єктів аграрної сфери.*

У статті досліджено сучасний рівень інноваційної активності бізнес-суб'єктів національної економіки в розрізі адміністративних регіонів. Проаналізовано сучасний стан і місце Одеської області у національному рейтингу інноваційної активності підприємств. Виявлено деякі проблемні аспекти системи інформаційного, обліково-аналітичного та статистичного забезпечення подальшого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів аграрного бізнесу. Проаналізовано динаміка обсягів зовнішніх та внутрішніх фінансових потоків, які спрямовані на інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери, визначено їх співвідношення. Досліджена структура фінансування інновацій у сільському господарстві.

Ключові слова: фінансові потоки, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інноваційна активність, бізнес-суб'єкти, аграрний сектор, результативність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вітчизняне сільське господарство сьогодні визнано пріоритетним сектором національної економіки, який стратегічно визначає орієнтири участі України у світовій торгівлі, концепції забезпечення продовольчої і національної безпеки, формує базис зростання рівня добробуту українського населення. За останні роки спостерігається чітка тенденція до збільшення питомої ваги продукції сільського господарства у структурі експорту: у 2016 р. її частка склала близько 24,5 % (8871 млн. дол. США), у 2015 р. – 19,8 % (без продукції промислової переробки сільгоспсировини) [10].

Разом з тим, перспективи розвитку вітчизняного аграрного виробництва, а отже, в значній мірі й масштаби зовнішньоекономічної діяльності України, на даному етапі обмежуються повільними темпами інноваційних перетворень у галузі та комплексом існуючих проблем у спектрі їх фінансового забезпечення. Реалізація інноваційної моделі розвитку національного сільського господарства потребує обґрунтування дієвого механізму акумулювання, розподілу та використання фінансових потоків, обсяги яких мають бути

достатніми для виведення аграрного сектору України на рівень провідних країн Європи та світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичні, методичні і прикладні засади фінансового забезпечення інноваційного розвитку агропромислових бізнес-суб'єктів досить широко висвітлювались у роботах відомих вчених, серед яких вагомий внесок у розвиток теорії і практики обраної проблеми зробили: Дацій О.І., Дем'яненко М.Я., Ілляшенко С.М., Корнієцький О.В., Лагодієнко В.В., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т., Юрчишин В.В. та ін. Разом з тим, виняткове значення і пріоритетність національного сільського господарства вимагають здійснення розробок у напрямі підвищення його результативності і конкурентоспроможності, головним інструментом яких є подальший інноваційний розвиток галузі.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є аналітична оцінка обсягів і структури фінансових потоків, які забезпечують розвиток інноваційної діяльності вітчизняних бізнес-суб'єктів аграрної сфери виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні наукою і практикою обґрунтовано доведено, що стратегічним інструментом зміцнення конкурентних позицій будь-якого бізнесу, в т.ч. й аграрного, постає інноваційний розвиток, активізація якого вимагає здійснення відповідної фінансової підтримки.

В зарубіжних країнах простежується чітка залежність рівня інноваційного розвитку від розміру державних витрат та механізму державної підтримки наукової сфери. Так, питома вага витрат на здійснення наукових досліджень в структурі річного ВВП становить: у Франції близько 2,23 %. Німеччині – 2,87 %, Великобританії – 1,7 % Японії – 3,29 %, США – 2,79 %, Швеції – 3,26 %, Словенія – 2,21 %, Польща – 1,0 %. В Україні частка державних витрат на фінансування інноваційного розвитку економіки у 2016р. становила 0,48% та починаючи з 2010р. має чітку негативну тенденцію до скорочення [12].

За дослідженнями вчених, на даному етапі інноваційних перетворень Україна відноситься до так званої групи країн – «інноватор, що формується». Ключовими проблемами сфери інноваційних перетворень національної економіки експертами визначено: проблеми із використанням людського потенціалу, якістю дослідницьких інфраструктур, формуванням сталих взаємозв'язків між елементами національної інноваційної системи в цілому та слабкою інтегрованістю в міжнародну науково-технічну та інноваційну кооперацію. В порівнянні із показниками зарубіжних країн, рівень наукоємності національного ВВП становить 0,62 % [6, 8].

За даними глобального інноваційного індексу, дослідження з якого проводять школа бізнесу Insead, Світова організація інтелектуальної власності та Корнельський університет, Україна у 2015 р. займає 64 місце серед 141 країн світу [11].

Дослідження свідчать, що на даному етапі розвитку національної економіки, питома вага інноваційно активних вітчизняних підприємств складає близько 18,4 %, з них найбільша кількість здійснювали технологічні інновації [9].

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності у 2016 р. характеризувалась таким співвідношенням: власні кошти – 94,9 %, державний бюджет – 0,8 %, місцеві бюджети – 0,4 %, вітчизняні інвестори – 0,6 %, іноземні інвестори – 0,1 %, кредитні кошти – 2,7 %, інші – 0,5 % [4].

Серед регіонів, які є лідерами за показниками інноваційної діяльності в Україні, традиційно є: Харківська, Дніпропетровська, Запорізька (табл. 1). За останні роки значно підвищився рейтинг інноваційної активності Львівської області. Одеська область, маючи досить сприятливі економічні передумови, знаходиться у кінці першої четвірки регіонів, які здійснюють інноваційну діяльність, при достатньо низьких обсягах фінансування інноваційних перетворень – 253712,6 тис. грн. (1,1 % від загального обсягу фінансування по країні). Загальний індекс інноваційної активності Одеської області в середньому за 2014-2016 рр. становить 16,3 % [9].

Процес моніторингу рівня інноваційного розвитку бізнес-суб'єктів аграрного сектору супроводжується значними труднощами, які зумовлені недосконалістю діючої системи інформаційного, обліково-аналітичного та статистичного забезпечення.

Так, сьогодні практично відсутня державна статистична інформація відносно рівня інноваційної активності саме сільськогосподарських підприємств. Суспільна статистика відносно джерел фінансування інновацій, структури інновацій та рівня інноваційної активності вітчизняних підприємств стосується, перш за все, підприємств промисловості. Підприємства сфери сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства (серія А, розділ 01-03 за діючої класифікацією видів економічної діяльності) не потрапили в загальний рейтинг інноваційної активності підприємств національної економіки. Разом з тим, досить високим рейтингом визначаються підприємства харчової промисловості, обсяги виробництва і розвиток яких базується на сільському господарстві та технологічно з ним пов'язаний.

Місце Одеської області у національному рейтингу інноваційної активності, 2016р.

Адміністративні регіони	Місце областей у рейтингу за показниками				
	Кількість підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність	Кількість підприємств, які впроваджують інновації	Кількість підприємств, які реалізували інноваційну продукцію	Обсяг витрат на інноваційну діяльність	Обсяг фінансування інноваційної діяльності
Вінницька	11	9	10	3	3
Волинська	19	19	17	14	13
Дніпропетровська	2	2	1	1	1
Донецька	8	9	7	5	5
Житомирська	7	7	9	13	14
Закарпатська	18		14	19	19
Запорізька	5	4	5	7	7
Івано-Франківська	9	11	15	16	16
Київська	4	5	4	6	6
Кіровоградська	16	18	20	10	10
Луганська	20	20	23	22	22
Львівська	3	3	3	8	8
Миколаївська	13	12	22	4	4
Одеська	6	6	6	11	11
Полтавська	10	8	8	12	12
Рівненська	12	16	13	23	23
Сумська	13	10	16	9	9
Тернопільська	11	8	21	15	15
Харківська	1	1	2	2	2
Херсонська	14	14	19	17	17
Хмельницька	15	13	12	20	20
Черкаська	11	7	11	21	21
Чернівецька	19	19	24	24	24
Чернігівська	17	17	18	18	18

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [9]

Крім того, досить обмеженим є зміст фінансової звітності аграрних підприємств, в якій практично відсутня інформація щодо розміру та структури витрат на інноваційний продукт (представлені, переважно, у розрізі капітальних інвестицій) та досягнутого ефекту від їх понесення [2].

Проблемою також залишається й відсутність практики аналітичної діагностики оцінки рівня результативності витрат на інноваційну діяльність безпосередньо у практиці сучасного агроменеджменту. Основними причинами цього є складність практичного застосування діючих методик оцінки ефективності інновацій, зокрема, які ґрунтуються на вартісній оцінці майбутніх грошових

потоків, відсутність інформації для використання методик у фінансовій звітності аграрних підприємств. Це, в свою чергу, значно ускладнює процес розробки та оцінки ефективності галузевих і регіональних програм інноваційного розвитку сільського господарства.

Як зазначають Корнієцький О.В. та Орел В.М., з точки зору інвестиційної привабливості та акумулювання зовнішніх фінансових потоків у сільському господарстві, найбільш привабливими в Україні є Київська а Івано-Франківська області, на які приходить близько 47,8 % інвестиційних потоків. У другу групу аграрних формувань-реципієнтів фінансових коштів входять бізнес-суб'єкти

Харківської, Дніпропетровської та Львівської областей [5]. Одеська область за обсягами потоків потрапила у третю (найменш привабливу групу). Основними країнами, які є донорами фінансових потоків сільського господарства, є: Кіпр, Німеччина, Данія, США, Велика Британія, Польща [7].

Разом з тим, досить активними позиціями в спектрі створення і реалізації інноваційних видів продукції відрізняється національна харчова промисловість – так, питома вага інноваційних видів продукції, проваджених на вітчизняних підприємствах харчової промисловості у 2016 р. становить близько 21 % та має тенденцію до стабільного зростання [9].

Система фінансових потоків, які обслуговують процес інноваційних перетворень в аграрній сфері, структурно включає зовнішні і внутрішні фінансові потоки. Зовнішні фінансові потоки функціонують поза межами економічної системи окремого підприємства і в процесі свого обігу мають здатність перетворюватись на внутрішні вхідні фінансові потоки: банківські кредити, зовнішні інвестиції, державна фінансова допомога, страхові виплати тощо. В свою чергу, частина внутрішніх фінансових потоків підприємства в ході здійснення фінансово-господарської діяльності трансформується у зовнішні фінансові потоки та надходить у сферу зовнішнього економічного середовища. Так функціонують і видозмінюються внутрішні вихідні

фінансові потоки у вигляді сплати податків і обов'язкових платежів, відсотків за банківське кредитування, оплати за поставки матеріальних цінностей контрагентам ринку тощо. Таким чином, тісний процес взаємодії зовнішніх і внутрішніх фінансових потоків підприємства створює єдину систему та зумовлює безперервний характер їх обігу, переміщення, зміни форми і вартості, цільову спрямованість, періодичність – тобто віддзеркалює основні функціональні ознаки і якісні параметри фінансових потоків на різних рівнях господарювання. Спрямований рух фінансових ресурсів забезпечує двосторонню векторну спрямованість формування фінансових потоків підприємства: зовнішні фінансові потоки перетворюються на внутрішні, а внутрішні в процесі виходу за межі управління діяльністю підприємства набувають форми зовнішніх фінансових потоків і задовольняють економічні потреби інших суб'єктів макросередовища.

Одним з джерел формування зовнішніх фінансових потоків аграрної сфери є прямі іноземні інвестиції. Як свідчать результати проведеного аналізу, обсяг цих потоків за останні роки характеризується нестабільною тенденцією нарощування до 2014 р. (табл. 2). У 2015 р. їх акумульований обсяг зменшився до 45745 млн. дол. США (на 19,9 % по відношенню до максимального значення у 2014р.).

Таблиця 2

**Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал
сільському господарстві, млн. дол. США**

<i>Показники</i>	<i>2002 р.</i>	<i>2006 р.</i>	<i>2008 р.</i>	<i>2010 р.</i>	<i>2012 р.</i>	<i>2014 р.</i>	<i>2016 р.</i>
Всього	4555,3	16890,0	29542,7	39824,5	49494,4	53704,0	36154,5
Обсяг фінансових потоків в сільське господарство	86,8	309,6	557,3	680,0	736,0	776,9	502,2
в т.ч. на 1 га ріллі, дол. США	109,4	405,6	709,7	956,7	1191,8	1293,7	870,9
Питома вага потоків галузі, %	1,9	1,8	1,9	1,7	1,5	1,4	1,4
Норма прибутку на 1 дол. іноземних інвестицій у сільському господарстві, %	2,9	2,8	2,6	5,4	6,7	2,4	-

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [9,3,10]

За 2015 р. цей обсяг становив 16,7 млн. дол. Абсолютна величина відтоку іноземних інвестицій за рік склала 2,6 млн. дол. США. При цьому за останні роки спостерігається

тенденція до скорочення питомої ваги сільського господарства у загальному обсязі іноземних інвестиційних потоків – у 2015 р. вона становила 0,3 % – 500,6 млн. дол. США.

[4]. На даному етапі в розрахунку на одне аграрне формування приходить 9,6 тис. дол. прямих іноземних інвестицій.

Провідну роль у забезпеченні інноваційних перетворень сільського господарства відіграють внутрішні фінансові потоки, які представлені, головним чином, власними коштами агроформувань, питома вага яких у фінансуванні витрат на інноваційну діяльність становить протягом останніх років становила понад 55 %. Таким чином, співвідношення зовнішніх і внутрішніх фінансових потоків у забезпеченні інноваційної діяльності підприємницьких структур аграрного

бізнесу становить близько 45 %:55 %.

Головним елементом внутрішніх фінансових потоків агробізнес - суб'єктів є одержаний чистий прибуток. При цьому, аграрна сфера, на відміну від інших секторів національної економіки, за останні роки демонструє стійку тенденцію до зростання розміру чистого прибутку (табл. 2) та рівня рентабельності своєї діяльності, який за підсумками 2015 р. склав 29,5 % (рівень збитковості підприємств інших сфер: промисловості 7,7 % збитковості, будівництво – 12,7 %, оптової та роздрібною торгівлі – 13,5 % фінанси і страхова діяльність – 4,9 %).

Таблиця 3

Динаміка обсягу фінансових потоків сільськогосподарських підприємств України, млн. грн.

<i>Показники</i>	<i>2006 р.</i>	<i>2008 р.</i>	<i>2010 р.</i>	<i>2012 р.</i>	<i>2014 р.</i>	<i>2015 р.</i>
Зовнішні фінансові потоки						
Обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство, млн. грн.	7309	16890	11568	19411	18796	30155
Питома вага інвестицій галузі, %	5,8	7,2	6,1	6,6	8,6	8,4
Внутрішні фінансові потоки						
Чистий прибуток, млн. грн.	2445,4	5362,1	17253,6	26728,4	21413,4	101912,2
Амортизація, млн. грн.	18573	23812	30560	44273	62969	78333

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [9,10]

Як показують проведені дослідження, сьогодні обсяг внутрішніх фінансових потоків аграрних бізнес-суб'єктів, які формуються за рахунок чистого прибутку та амортизаційних відрахувань, практично в шість разів перевищує загальний обсяг капітальних інвестицій (у структурі яких близько 64% також займають власні кошти бізнес-структур).

Потенційним зовнішнім джерелом формування фінансових потоків у сільському господарстві є надходження, які можуть надійти у галузь внаслідок відміни мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Як свідчать статистичні дані, ціна на 1 га землі у світі коливається від 1 тис. до 130 тис. євро за 1 га. За прогностичними розрахунками експертів аналітичного центру «Український інститут майбутнього» вартість 1 га сільгоспугідь в Україні за умов формування земельного ринку становитиме: 1) у випадку обмеженого доступу іноземців на земельний ринок – 1,442 тис дол. за 1 га; 2) у випадку

необмеженого доступу іноземців до земельного ринку у сільському господарстві – 4,871 тис. дол. за 1 га. За таких умов вартість капіталізації земель сільськогосподарського призначення на початковому періоді становитиме 37,3 млрд. дол. США. Формування вільного ринку земель сільськогосподарського призначення при реалізації сценарію «без іноземців» в середньому надасть можливість залучити 3,6 млрд. дол. щорічно, а при необмеженому доступі для іноземців – 6,1 млрд. дол. у вигляді вхідних інвестиційних потоків аграрного сектору [1].

Разом з тим, відміна мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення сьогодні залишається одним з найбільш гострих, дискусійних і проблемних питань розвитку сільського господарства. Ціла низька ризиків політичного, соціального і економічного характеру сприяють формуванню досить критичного та обережного ставлення українських селян до

завершення земельної реформи.

Нестабільність факторів зовнішнього середовища діяльності аграрних бізнес-суб'єктів також не сприяє нарощуванню обсягів зовнішніх фінансових потоків, які мають інноваційний характер спрямованості. За таких умов найбільш реальним джерелом фінансування інноваційної діяльності вітчизняних сільськогосподарських бізнес-структур залишаються внутрішні фінансові потоки, які формуються, переважно, за рахунок власних коштів агроформувань.

Висновки. Проведені дослідження показали, що сучасний етап інноваційного розвитку бізнес-суб'єктів аграрного сектору визначається наступними характерними ознаками: 1) низький рівень інформаційно-аналітичної підтримки інноваційної діяльності агроформувань; 2) відсутність офіційних статистичних матеріалів відносно

рівня інноваційної активності бізнес-структур аграрної сфери; 3) фінансування інноваційної діяльності у сільському господарстві переважно за рахунок внутрішніх фінансових потоків агроформувань; 4) підвищення рівня інвестиційної привабливості вітчизняного аграрного сектору в порівнянні з іншими секторами національної економіки; 5) більш високий рівень рентабельності діяльності суб'єктів аграрного бізнесу в порівнянні з іншими видами економічної діяльності. За виявлених тенденцій перспективами подальших наукових досліджень виступає пошук і обґрунтування ефективного механізму збалансування зовнішніх і внутрішніх фінансових потоків, які спрямовуються на забезпечення активізації інноваційних перетворень сільського господарства і сільських територій.

Література.

1. **Амелін А.** Ціна мораторію на землю – 50 млрд. втрачених інвестицій [Електронний ресурс] / **А. Амелін.** – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/economics/tsina-moratoriyu-na-zemlyu-50-mlrd-vtrachenih-investitsiy.html>.
2. **Брик Г.В.** Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / **Г.В. Брик** // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 4. – С. 905-910. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/181.pdf>
3. Діяльність суб'єктів господарювання за 2015 рік. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Капітальні інвестиції в Україні за 2015 рік. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Київ, 2016 р. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. **Корнієцький О.В.** Залученні інвестицій в аграрний сектор економіки України / **О.В. Корнієцький, В.М. Орел** // Вісник СНАУ. – 2017. – № 4 (71). – С. 187-195.
6. **Кривовязюк І.В.** Проблеми впровадження інноваційної моделі високотехнологічного розвитку економіки України / **І.В. Кривовязюк, І.М. Пушкарчук, Ю.В. Волинчук** // Економічний форум. – 2017. – № 2. – С. 111-117.
7. **Лагодієнко В.В.** Фінансові потоки підприємств аграрного сектору / **В.В. Лагодієнко, Н.В. Лагодієнко.** – Збір. наук. праць за Матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка. Пріоритетні напрями науки» (Польща, Закопане, 29.11.2015р.-30.11.2015р.). – Варшава, 2015. – С. 55-58.
8. **Лупенко Ю.О.** Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні / **Ю.О. Лупенко, О.В. Захарчук, М.М. Моголова** // Економіка АПК. – 2017. – № 5. – С. 5-10.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2015 рік. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Київ, 2016 р. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Сільське господарство України за 2015 рік. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Київ, 2016р. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Global Innovation Index 2015 Report. Effective Innovation Policies for Development [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf
12. The Global Competitiveness Report 2014-2015. World Economic Forum [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015>.

References.

1. *Amelyn A.* (2017). Cina moratoriyu na zemli – 50 mlrd. vtracheniyh investitsiy [The moratorium on land – 50 billion lost investments]. *hvylya.net*. Retrieved from <http://hvylya.net/analytics/economics/tsina-moratoriyu-na-zemlyu-50-mlrd-vtrachenih-investitsiy.html>. [in Ukrainian].
 2. *Bric G.* (2016). Oblikovo-analitychne zabezpechennya innovatsiynoy diyalnosti silskogospodarskyh pidpryemstv [Accounting and analytical support of innovative activity of agricultural enterprises]. *Globalny ta nacionalny problem economic. - Global and national problems of the economy*, No 4, pp. 905-910. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/181.pdf> [in Ukrainian].
 3. Diyalnist subektiv gospodaruvannya za 2015 r. [Activities of economic entities in 2015]. (2016). *Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 4. Kapitalny investitsiyi v Ukrainy za 2015 r. [Capital investment in Ukraine for 2015]. (2016). *Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 5. *Kornietsky O. & Orel V.* (2017). Zalucheny investitsiyi v agrarniy sektor economic Ukrainy. [Attracting Investments to the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy]. *Visnyk SNAU - SNAU Bulletin*, No 4(71), pp. 187-195 [in Ukrainian].
 6. *Krivoviaznyuk I., & Pushkarchuk I.* (2017). Problemy vprovadzhennya innovatsiynoy modely vysokotekhnologichnogo rozvitku economicy Ukrainy [Problems of implementation of the innovative model of high-tech development of the Ukrainian economy]. *Economichnyi forum – Economic forum*, No 2, pp. 111-117 [in Ukrainian].
 7. *Lagodienko V., & Lagodienko N.* (2015). Finansovy potoky pidpriemstv agrarnogo sector [Financial flows of enterprises of the agrarian sector]. *Zbirnyk nauk. Pracy za Materialy Mizhnarodnoy naukovo-practychnoy konferentsiy «Economica. Priopitetny napryamy nauky. Scientific papers on the Materials of the International Scientific and Practical Conference Economics. Priority directions of science.* Varshava, pp. 55-58 [in Ukrainian].
 8. *Lupenko Yu., Zakharchuk O., & Mogilova M.* (2017). Naukove zabezpechennya tehnico-tehnologichnogo onovlennya agrarnogo vyobnyctva v Ukrainy [Scientific support of technical and technological updating of agrarian production in Ukraine]. *Economica APC – Economy AIC*, No 5, pp. 5-10 [in Ukrainian].
 9. Naukova ta innovatsiyna dialnist v Ukrainy za 2015 r. [Scientific and innovative activity in Ukraine for 2015]. (2016). *Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 10. Silske gospodarstvo Ukrainy za 2015 r. [Agriculture of Ukraine for 2015]. (2016). *Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 11. Global Innovation Index 2015 Report. Effective Innovation Policies for Development. Retrieved from: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf [in English]
 12. The Global Competitiveness Report 2014–2015. World Economic Forum. Retrieved from: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015> [in English].
-

Аннотация.

Крюкова И.А. Внешние и внутренние финансовые потоки в обеспечении инновационного развития бизнес-субъектов аграрной сферы.

В статье исследован современный уровень инновационной активности бизнес- субъектов национальной экономики в разрезе административных регионов. Проанализировано современное состояние и место Одесской области в национальном рейтинге инновационной активности предприятий. Выявлены отдельные проблемные аспекты системы информационного, учетно-аналитического и статистического обеспечения дальнейшего развития инновационной деятельности субъектов аграрного бизнеса. Проанализирована динамика объемов внешних и внутренних финансовых потоков, направленных на инновационное развитие предприятий аграрной сферы, определено их соотношение. Исследована структура финансирования инноваций в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: финансовые потоки, инновационное развитие, инновационная деятельность, инновационная активность, бизнес-субъекты, аграрный сектор, результативность.

Abstract.

Kryukova I. External and internal financial flows in ensuring innovative development of agrarian business subjects.

The modern level of innovative activity of business entities of the national economy in the context of administrative regions is considered in the article. The modern state and place of the Odessa region in the national rating of innovative activity of enterprises have been analyzed. Some problem aspects of the system of information, accounting, analytical and statistical support for the further development of innovative activity of subjects of agrarian business have been identified here. The dynamics of the volume and structure of external and internal financial flows aimed at the innovative development of enterprises in the agrarian sector have been analyzed. The structure of financing of innovations in agriculture is investigated.

Key words: financial flows, innovative development, innovative activity, innovative activity, business entities, agrarian sector, effectiveness.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Крюкова І.О. Зовнішні і внутрішні фінансові потоки у забезпеченні інноваційного розвитку бізнес-суб'єктів аграрної сфери / І.О. Крюкова // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 18-25.

Kryukova I. (2017). External and internal financial flows in ensuring innovative development of agrarian business subjects. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 18-25.

УДК 338.1:658.531

ПОТЬОМКІН Л.М., доктор економічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,

ПОТЬОМКІН М.Л., головний економіст АБ «Укргазбанк» м. Одеса, Україна

**СИСТЕМНЕ ФІНАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА:
МОТИВАЦІЯ НАЙМАНОГО ПЕРСОНАЛУ**

Потьомкін Л.М., Потьомкін М.Л. Системне фінансування національного виробництва: мотивація найманого персоналу.

У статті розглянуто найбільш актуальні наукові питання по розвитку національної економіки, а також фінансування впровадження систем мотивації найманого персоналу з обліком можливостей збільшення її мінімального рівня.

Ключові слова: економіка, фінанси, наука, українська нація, підприємства.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Найважливішим напрямом розвитку української нації є подолання тотальної бідності населення, а також системне фінансування найманого персоналу до збільшення обсягів виробництва продукції. Такий підхід буде сприяти стабільному збільшенню рівня оплати праці, у тому числі мінімальної заробітної плати. Основними цілями, які переслідуються є підвищення рівня функціонування підприємств, обґрунтоване формування стабільної оплати за кількісні і якісні результати діяльності працівника, забезпечення зростання економічної стабільності суспільства і розвитку

національного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансування національного виробництва знайшли відображення у працях відомих вітчизняних та закордонних вчених-економістів: С. Адамса, О.І. Амоші, Б.В. Буркинського, А.І. Бутенка, О.М. Головченко, М.І. Долішнього, І.О. Іртищевой, А.М. Колот, Ю.М. Кулікова, Мак-Грегора Дуглас, В.І. Захарченко, Е.М. Лібанової, І.І. Савенко, А. Сміта, С.К. Харічкова, Л. Портера та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з цим недостатньо вивчено економічні механізми

системного фінансування і мотивації персоналу промислових підприємств, фінансові принципи визначення мінімальної заробітної плати, а також нові форми її диференціації.

Формулювання цілей статті.

Головною метою цієї статті є розробка теоретико-методологічних та прикладних засад формування, функціонування і фінансування впровадження систем мотивації найманого персоналу з обліком можливостей збільшення її мінімального рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для впровадження цих напрямів в системну фінансову практику функціонування підприємств, з метою підвищення рівня мотивації персоналу і міри його впливу на ефективність виробництва, можна запропонувати чотири види мотивації:

1) системи, при розробці яких ставиться завдання захисту життєвих потреб окремих категорій персоналу з найбільш низьким рівнем оплати праці і що не має можливостей через свою спеціальність, забезпечити збут власної робочої сили;

2) системи, що упроваджуються з метою повного фінансового задоволення життєвих потреб персоналу. При цьому оплата їх праці може здійснюватися за відрядними розцінками і годинними тарифними ставками не взаємозв'язаним з фінансовим станом підприємства;

3) системи, що проектуються з наміром вдосконалення фінансової мотивації персоналу. Зазвичай вони виконують дві функції: забезпечують стабільний рівень життя і страхують працівників від навмисного зниження рівня фінансування;

4) системи, що встановлюють мінімальну оплату за працю з точки зору державного фінансування економіки. Вони призначені для здійснення пріоритетних національних завдань.

Перші два види систем взаємозв'язані з регулюванням рівня фінансування промислових галузей, а останні - з чинниками загальної фінансової ситуації. В зв'язку з цим представляється доцільним підкреслити, що відповідно до теорії ринку державна дія має бути максимально

обмежена. Системи другого вигляду знайшли значніше поширення і практично охоплюють усі фінансові процеси.

У сучасних умовах доцільно встановити співпадаючий початковий рівень фінансування персоналу. Цей підхід ефективніший з точки зору поліпшення її структури, чим вільна конкуренція робочої сили на ринку праці або неузгоджені дії власників і керівників різних рангів в області її організації. Особливу увагу необхідно звернути на дотримання відомих принципів фінансування на всіх підприємствах, з тим, аби уникнути конфліктів, пов'язаних з диференціацією основної зарплати за однакову кількість виробленої продукції.

Принциповим моментом фінансування промислових підприємств є захист встановленого рівня оплати найманого персоналу від кон'юнктурних конкурентних коливань [1]. Ефективнішим вважається її вплив на зниження цін, кількість реалізованої продукції, характер і якість товарів і послуг. Цей процес необхідно здійснювати в порівнянні з негативною дією маси виданих на руки грошових мас і рівня інфляції.

Подальший якісний розвиток фінансові системи можуть отримати в разі диференціації мінімального рівня мотивації по професійних категоріях. Проте тут необхідно враховувати, що в сучасних умовах доведеться здійснювати детальнішу диференціацію професій (чим передбачено діючим класифікатором професій). Крім того, система такого вигляду дозволить більш повно врахувати конкретні особливості окремих професій.

У сучасних економічних умовах розглянути системи на початковому етапі, реалізуючи принцип «рівної оплати за рівну працю», нівелюють прояви конкуренції серед працівників і забезпечують швидке зростання оплати персоналу [2]. Підвищити рівень економічної ефективності функціонування промислових підприємств необхідно за допомогою чіткого регулювання норм середньої і мінімальної зарплати, а також граничних умов зайнятості. В процесі розвитку ринкової економіки вони повинні мати тенденцію до значного збільшення і

поступового відмирання.

Дієвим засобом підвищення ефективності функціонування підприємства і купівельної спроможності населення з'явилося б прийняття фінансового законоположення. Відповідно до нього держава повинна мати право розповсюдити дію найбільш ефективної роботи підприємства (підгалузі) з фінансових питань на всю галузь (групу підприємств) [3]. В цьому випадку конкуренти вимушені будуть знаходити можливості по технічному переозброєнню виробництва або додаткових джерел підвищення ефективності своєї діяльності.

Головним завданням розробки систем третього вигляду є зростання життєвого рівня працівників, заснованого на вдосконаленні структури форм і систем фінансової мотивації персоналу. Його єство полягає в тому, щоб встановити рівень оплати праці, який не реагує на особливі організаційно-технічні умови функціонування промислових підприємств. Він повинен враховувати їх фінансове становище таким чином, щоб плата за працю забезпечувала задоволення потреб найманого персоналу. В даний час сформувалася думка про те, що найбільш сприятливими вважаються такі умови, коли мінімальний рівень мотивації персоналу складає близько 75% її середньої величини.

У системах четвертого вигляду встановлення мінімального рівня мотивації персоналу набуває загально фінансового змісту. Це полягає в можливості галузевого регулювання рівня і структури заробітної плати з метою розробки і впровадження перспективних напрямів діяльності. До них ми відносимо:

1) регулювання виробничий і економіко - фінансової активності;

2) зріст і поліпшення розподілу прибутку, а також інших найважливіших економіко фінансових показників.

Така постановка завдання зумовлює можливість істотної дії мінімальної оплати на суму винагороди за виробничу діяльність практично всіх працівників, що може бути забезпечене двома способами:

1) встановленням мінімального рівня мотивації персоналу на відносно

високому рівні;

2) розробкою системи ставок, диференційованої по професіях і взаємозв'язаної з впровадженням загальних принципів фінансової мотивації персоналу.

На ефективність організації виробництва і фінансової мотивації персоналу в таких випадках мінімальна ставка робить прямий і непрямий вплив. Сутність першого полягає в тому, що при підвищенні мінімальної ставки повинні статися аналогічні зміни в тарифах, а другого - коли плата за кінцеві виробничі результати, яка заснована на вживанні мінімальної зарплати, коректується при зміні рівня ефективності. Встановлення такої взаємодії обумовлене значним впливом мінімального рівня мотивації на її загальну величину.

Здійснення економіко - фінансових розрахунків вказаним чином надає можливість раціональної зміни положень по мотивації персоналу, направлених на рішення соціально-економічних завдань, які в даний час визначають ефективність функціонування підприємств. Необхідно підкреслити, що для ефективного функціонування даної системи доцільна певна централізація рішень, що приймаються, пов'язаних з економічною і фінансовою ситуацією на промислових підприємствах. Уявляється можливим в умовах, що діють, координацію цієї роботи покласти на відповідні органи управління (наприклад, на Міністерство фінансів України). На деяких підприємствах принципи обґрунтування рівня засобів для мінімальної мотивації персоналу використовують для:

1) визначення найбільш ефективної сфери поширення мотиваційних систем (з врахуванням міри коректування мінімальних тарифів);

2) нарахування деяких додаткових видів оплати праці, не пов'язаних із збільшенням об'єму реалізації продукції або здобуттям підприємством додаткового прибутку.

Така організація мотивації персоналу надає пряму дію на економічні показники його функціонування і в першу чергу - фінансові ресурси. З врахуванням впливу всіляких організаційно-технічних і

економічних чинників, що впливають на підприємства, господарські керівники зробили спробу згладити їх негативний вплив. Для цього були встановлені різні мінімальні ставки, диференційовані залежно від їх значущості. Такий підхід представляється необґрунтованим, оскільки знаходиться в протиріччі з одним з принципів оплати праці – здобуття «однакової оплати за рівну працю».

В даний час мінімальний рівень мотивації найманого персоналу встановлюється на деяких приватних підприємствах загальними зборами акціонерів, які в основному орієнтуються по державному рівню або виходять з суми коштів, необхідних для забезпечення нормального життєвого процесу. У цьому процесі зазвичай думки сторін (власників, керівників і працівників) завжди різні, оскільки дуже завищений рівень мотивації персоналу, з їх помилкової точки зору, знижує суму прибутку, що отримується підприємствами. В зв'язку з цим доцільно ретельно розглядати весь комплекс чинників, що впливають на організацію фінансової мотивації. За даними фахівців Одеської обласної державної адміністрації, які займаються розглядом питань по оплаті праці, можна зробити наступний висновок. До першого типа претензій зводиться справа в 70 %-75 %, а до другого – 10 %-15 % від загальної кількості працівників, які звернулися за відповідними роз'ясненнями.

На ефективність функціонування підприємств роблять вплив способи встановлення мінімального рівня фінансової мотивації. У першому випадку він є головним елементом підвищення ділової активності персоналу. Наміром господарських керівників є встановлення мінімального рівня в межах 40 %-60 % середньої заробітної плати. Проте в результаті виробничо-господарської діяльності "вилка" в розмірах заробітку зазвичай збільшується на 10 %-15 % за рахунок поєднання професій.

У сучасних умовах, які характеризуються деяким зростанням ефективності промислового виробництва, цій проблемі надається первинне значення. Поширено думка, що збільшення доходів

працівників (з врахуванням економіко – фінансовий обстановки, що змінюється) є одним з елементів соціальної політики, а його рівень повинен забезпечити сукупність необхідних гарантій (політичних, соціальних, трудових і так далі). Посилення даної концепції взаємозв'язане з розробкою нової політики здобуття доходів, за рахунок зміцнення взаємозв'язку між ефективністю виробничого процесу і продуктивністю праці з одного і зарплатою з іншого боку.

Виходячи з вищесказаного, багато фахівців розглядають початковий мотиваційний рівень як мінімальну трудову винагороду за виконану роботу або відпрацьований час. Вони роблять свого роду спроби враховувати в шуканій величині всілякі потреби працівників і членів їх сімей, вартість продуктів харчування і їх зміну, загальний рівень зарплати в місті, а також економіко-фінансове положення підприємства. Причому мінімальний рівень зарплати визначається виконуваною роботою, а останні параметри – господарським положенням підприємства (галузі) з врахуванням його платоспроможності.

У другій групі критерієм встановлення мінімального рівня зарплати служать потреби працівників, зіставлені із загальним рівнем життя населення і фінансовими можливостями суспільства. Така постановка питання рівнозначна визначенню її величини відповідно до соціального мінімуму. В умовах України ця величина прирівнюється до половини рівня доходів найбільш привілейованої частини працівників народного господарства.

В даний час вказаний взаємозв'язок не функціонує. Відповідно до узагальнювальних фінансових показників добробуту народу величина мінімальної заробітної плати в 2016 році була в промисловості на 30 %-40 % нижче за необхідний рівень. У І кварталі 2017 роки цей розрив збільшився до рівня 35 %-45 %. Співвідношення між мінімальним і соціальним рівнем досягло 34 %. Приведені цифри характеризують суттєві недоліки в ефективній організації функціонування підприємств, які посилюються постійним зростанням цін і спричиняють за собою створення негативної

соціальної обстановки. Компенсаційні виплати, введені в окремих галузях від 10 % до 30 % мінімальної зарплати, вказане положення виправити не в змозі і на вищезазначене співвідношення істотної дії не надають. По суті положення ця величина не виконує свою провідну функцію гарантованого заробітку за повністю відпрацьований місяць. Таке положення справ вимагає того, що передивляється порядку її визначення і інших елементів заробітної плати, що нараховуються на її основі, відповідно до уточнення поняття "споживча корзина" і фінансового положення галузі.

Підвищення ефективності функціонування промислових підприємств багато в чому залежить від способів нарахування мотиваційних виплат персоналу підприємства. В даний час можна запропонувати до впровадження наступні способи мотивації персоналу:

1. Мотивація персоналу на основі нарахування премії по кінцевих результатах функціонування виробничого колективу. Вона повинна залежати від міри виконання виробничого плану. Нарахування здійснюється на суму колективного відрядного заробітку, а розподіл – пропорційно індивідуальному відрядному заробітку. Обов'язковою умовою нарахування мотиваційній премії є робота по технічно обґрунтованих нормах.

2. Мотивація персоналу, відповідно до нарахування аналогічній премії на індивідуальний заробіток найнятих робітників, в однаковому розмірі залежно від міри виконання виробничого завдання. Необхідною умовою є вживання показників, регулюючих діяльність персоналу підприємства до поліпшення параметрів їх діяльності. Наприклад, на ряду підприємств обов'язковою умовою нарахування цій премії є робота по технічно обґрунтованих нормах; на інших вона доповнюється показником здачі продукції з першого пред'явлення; на третіх – виконанням планового завдання в номенклатурі. Зазвичай мотивуюча премія нараховується залежно від питомої ваги технічно обґрунтованих норм. Її розмір складає до 40 % відрядного заробітку. Крім того,

наймані робітники преміюються у розмірі 50 % від суми економічного ефекту. Він залежить від зниження комплексної розцінки в результаті того, що передивляється норм за їх ініціативою.

3. Мотивація найманого персоналу на основі нарахування премії на заробіток працівника. Вона здійснюється в індивідуальному розмірі і залежить від колективних результатів роботи цеху. Зазвичай застосовується в процесі мотивації робітників-відрядників, що виконують останні технологічні операції. Умовою нарахування цій премії має бути певна величина виробничих операцій, оплачуваних по технічно обґрунтованих нормах і відповідної бальної оцінки якості продукції.

4. Мотивація персоналу за допомогою розподілу премії по коефіцієнту трудової участі ефективно упроваджувати на підприємствах. Якщо він відповідає значенню рівному 0,9 найманому робітникові виплачується лише половина премії, що належить. При коефіцієнті 0,8 і нижче премія взагалі не нараховується. Такий підхід пов'язаний з проблемою підвищення ефективності функціонування даного підприємства і повною мірою мотивує робітників в підвищенні якості виконуваної роботи.

Розглянуті методи мотивації персоналу, не враховують специфіки ринкових стосунків, вимог до відродження підприємств і тому слабо мотивує робітників до підвищення ефективності промислового виробництва у розглянутих організаційно-технічних умовах.

5. Мотивація найманого персоналу за зростання продуктивності праці. Її суть зводиться до того, що робітникам основного виробництва, які обслуговують сучасне високопродуктивне устаткування, виплачується премія в розмірі до 15 % відрядного заробітку. Крім того їм нараховується 2 % за кожен відсоток перевиконання плану. В разі підвищення його продуктивності вище досягнутого рівня, розмір мотиваційних засобів змінюється. За виконання плану робітником виплачується премія у розмірі 20 %, крім того за кожен відсоток перевиконання,

відповідно, 3 % відрядного заробітку. Розмір премій залежить від міри збільшення фонду оплати персоналу в результаті додатковий випущеній продукції.

6. В цілях посилення мотивації робітників в підвищенні ефективності виробництва необхідне встановлювати різні розміри премій. Вони повністю залежать від методу розрахунку норм (технічні, дослідно-статистичні). Зокрема, якщо об'єми випущеної продукції оплачуються по кінцевих результатах цеху, то премія за виконання плану і за кожен відсоток його перевиконання на 5 % і 0,5 % відповідно вище. Відповідно рівень оплати відповідно до об'єму продукції, випущеної індивідуальним працівником, мотивує його до виконання виробничого плану. Така система заслуговує на всемірне поширення.

Колективні системи мотивації персоналу повинні знайти широке поширення для підвищення ефективності організації виробництва в наступних умовах:

1) у процесі для посилення взаємодії на процес виробництва окремих працівників і всього персоналу в цілому. Використання цього пункту доцільне на ділянках, де застосовуються індивідуальні показники роботи або можливе значне збільшення об'ємів продукції, що випускається;

2) недоцільності обліку результатів діяльності індивідуальних працівників, і необхідності посилення міри їх мотивації до збільшення кінцевих, як правило, колективних виробничих показників;

3) посилення мотивації персоналу не лише до збільшення виробляй-тільності праці певної групи працівників, але і якісних характеристик продукції;

4) в цілях підвищення рівня творчої ініціативи до виконання покладених обов'язків і інших виробничих ситуаціях. Необхідно підкреслити, що на ефективність виробництва колективні системи мотивації персоналу роблять значний вплив у випадках їх впровадження на роботах по:

1) обслуговуванню сучасних виробничих систем і модулів;

2) функціонуванню робототехнічних комплексів і верстатів з ЧПУ;

3) функціонуванню гнучких переналаджуваних систем;

4) впровадженню автоматизованих технологічних комплексів з високопродуктивним устаткуванням;

5) використанню устаткування з програмним управлінням;

6) впровадженню поточкових ліній і конвеєрів, які характеризуються поширенням колективною відрядною системою мотивації персоналу по кінцевих результатах виробництва.

Висновки. Для впровадження у господарську практику функціонування промислових підприємств заходів з підвищення рівнів мотивації персоналу і їх впливу на ефективність виробництва, необхідно впровадити чотири види відповідних систем:

а) системи, при розробці яких ставиться фінансове завдання захисту життєвих потреб окремих категорій персоналу з найбільш низьким рівнем оплати праці й не має можливостей у силу своєї спеціальності, забезпечити збут робочої сили;

б) системи, впроваджені з фінансовою метою повного задоволення життєвих потреб працівників (а у деяких випадках - і членів їх родин), включаючи сумісників. При цьому оплата їх праці може здійснюватися за відрядними розцінками й вартовими тарифними ставками не взаємозалежним із системою мінімальної зарплати;

в) системи, проєктовані з фінансовим наміром удосконалювання структури мотивації персоналу. Звичайно вони виконують дві функції: забезпечують стабільний рівень життя й страхують працівників від навмисного зниження рівня мотивації за певну кількість і якість випущеної продукції;

г) системи, що встановлюють мінімальну оплату за працю з погляду державного регулювання економіки. Вони призначені для здійснення пріоритетних національних завдань: підвищення престижності роботи в галузях, що визначають рівень науково-технічного потенціалу України; систематичного підвищення й поліпшення структури виробництва, розподілу сукупного суспільного продукту й національного доходу, а також інших напрямків.

Література.

1. *Potemkin L.* Financing and motivation in enterprises / *L. Potemkin, N. Potemkin* // Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – С. 26-36.
2. *Potemkin L.* Organizationally-economic and financial aspect of increase efficiency production / *L. Potemkin, N. Potemkin* // Formation strategy of economic structures: the tools and practices, ISMA University Riga (Latvia) 2016, p. 73-81.
3. *Potemkin L.* The main areas of improvement and optimization of a budget structure / *L. Potemkin, N. Potemkin* // Innovative approaches in the management of competitiveness of businesses, ISMA University Riga (Latvia) 2016, p. 42-50.

References.

1. *Potemkin L., & Potemkin N.* (2014). Financing and motivation in enterprises. *Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet – Zaporozhye: Zaporozhye national University*, pp. 26-36 [in English].
 2. *Potemkin L., & Potemkin N.* (2016). Organizationally-economic and financial aspect of increase efficiency production. Formation strategy of economic structures: the tools and practices, ISMA University Riga (Latvia), p. 73-81 [in English].
 3. *Potemkin L., & Potemkin N.* (2016). The main areas of improvement and optimization of a budget structure. Innovative approaches in the management of competitiveness of businesses, ISMA University Riga (Latvia), pp. 42-50 [in English].
-

Аннотация.

Потемкин Л.Н., Потемкин Н.Л. Системное финансирование национального производства: мотивация наемного персонала.

В статье рассмотрены наиболее актуальные научные вопросы развития национальной экономики, а также финансирования внедрения систем мотивации наемного персонала с учетом возможностей увеличения минимального уровня заработной платы.

Ключевые слова: экономика, финансы, наука, нация, предприятия.

Abstract.

Potemkin L.N., Potemkin N.L. System financing of national production: motivation of hired personnel.

The article deals with the most topical scientific issues of the development of the national economy, as well as financing the introduction of motivation systems for hired personnel, taking into account the possibilities for increasing the minimum wage.

Keywords: economy, finance, science, nation, enterprises.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Потьомкін Л.М. Системне фінансування національного виробництва: мотивація найманого персоналу / Л.М. Потьомкін, М.Л. Потьомкін // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 25-31.

Potemkin L.N., & Potemkin N.L. (2017). System financing of national production: motivation of hired personnel. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 25-31.

КАЛИНА Т.Є., доктор економічних наук, доцент,
КОНСТАНТИНОВА О.В., здобувач,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Калина Т.Є., Константинова О.В. *Фінансове забезпечення розвитку природоохоронних територій.*

Здійснено аналіз та досліджені сучасні аспекти функціонування природоохоронних територій країни. Акцентовано увагу на тому, що подальший розвиток природоохоронних територій потребує досліджень у сфері фінансування. Проведена оцінка основних напрямів фінансування діяльності природоохоронних територій у світовій практиці. Визначені особливості сучасного стану фінансування заходів щодо охорони довкілля. Проаналізовано діючу систему фінансування природно-заповідного фонду України. Визначені фінансово-економічні інструменти залучення коштів у вітчизняну практику для природоохоронних територій з метою їх раціонального використання та охорони.

Ключові слова: природоохоронні території, фінансове забезпечення, охорона довкілля.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегія сталого розвитку, яка є ключовою концепцією формування сучасного світогляду, ставить за пріоритетне завдання збереження та охорону навколишнього природного середовища. Відповідно до сучасних уявлень, охорона природи повинна здійснюватися на всіх площах земельних угідь, але з різною строгістю та в різних формах. Така форма охорони природи передбачає часткове, або повне вилучення земельних ділянок із господарської діяльності і створення на них охоронних територій різних категорій, статусів та рівнів. В рамках Конвенції про біологічне різноманіття (1992), охоронні території є ключовим елементом збереження природи *insitu*, що означає збереження екосистем і середовища існування, а також підтримку і відновлення життєздатних популяцій видів у їхньому природному середовищі. В такому ключі, однією з найважливіших умов реалізації цілей і завдань функціонування природоохоронних територій є достатній і стабільний рівень фінансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання охорони довкілля та раціонального природокористування завжди привертало і привертають увагу значної кількості фахівців різних галузей наук. Очевидним є те, що проблема оптимального поєднання процесів використання природних ресурсів та їх

охорони потребує системної орієнтації досліджень в контексті стратегії соціального та економічного розвитку як для окремого регіону так і країни в цілому. Така стратегія повинна бути зорієнтована на ефективне використання природно-ресурсного потенціалу та досягнення стандартів життя, що відповідають кращим зразкам світового досвіду. В той же час, в умовах загострення екологічних проблем, які пов'язані з використанням природних ресурсів в економічній діяльності, наслідком яких є порушення та деградація природних екосистем на значних територіях і акваторіях, очевидною стає проблема збереження унікальних об'єктів природи. Відповідною реакцією на тотальне використання природних ресурсів є створення мережі природоохоронних територій, які повинні виконувати роль екологічного каркасу, а окремі з них формувати своєрідні центри, що дозволяють зберігати в природному стані найбільш цінні природні комплекси, а також сприяти успішному відновленню екосистем.

Різні аспекти створення і розвитку природоохоронних територій знайшли відображення в багаточисленних публікаціях В. Бореяка, В. Докучаєва, М. Гродзинського, Н. Зіновчук, Н. Реймерса, М. Стеценка, Ф. Штильмарка, М. Щурика, А. Якимчук та багатьох інших. В той же час, подальший розвиток і функціонування природоохоронних територій потребує досліджень у сфері фінансування.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є аналіз сучасного стану системи розвитку природоохоронних територій та їх фінансове забезпечення у світовій і вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із ключових складових стратегії сталого розвитку, екологічної політики країн світу і України є створення, розвиток і функціонування мережі природоохоронних територій. Особливого значення дане питання набуло наприкінці минулого століття, що пов'язано насамперед із різким загостренням екологічної ситуації в глобальному і регіональному масштабах та необхідністю збереження навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. Саме збереження біорізноманіття, природних екосистем, підтримання екологічного балансу найбільш оптимально і ефективно вирішується шляхом створення системи природоохоронних територій. При цьому вирішується не лише задача підтримки стійкості екосистем, але і збереження видів, які на майбутнє можуть мати виключно важливе господарське значення.

Слід акцентувати увагу на тому, що термін природоохоронні території з наукової точки зору є досить вживаним, але його закріплення в законодавчих нормах України ще не відбулося. Основою його виділення є визначення природоохоронної території, як території що охороняється через своє ландшафтне, екологічне, історико-культурне, наукове, естетичне або інше подібне значення. Існує значна кількість таких територій, рівень захисту яких відрізняється та залежить від статусу, встановленими законами і міжнародними договорами. Згідно із чинним законодавством України широко застосовується термін природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні. Так, відповідно до статті 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні,

полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством [1]. Тож, центральну ланку – ядро територіальної системи природоохоронних територій складає природно-заповідний фонд.

За результатами даних обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2016 р. входило 4 біосферних заповідники, 19 природних заповідників, 49 національних природних парків, 3131 заказник, 3422 пам'ятки природи, 81 регіональний ландшафтний парк, 811 заповідних урочищ; а також низка штучних об'єктів (ботанічних садів, зоологічних парків, дендрологічних парків та парків пам'яток садово-паркового мистецтва), які складають 8184 території та об'єкти загальною площею 3,803 млн. га, що становило 6,30% від території країни, та 1 морський ботанічний заказник загальнодержавного значення площею 402,5 тис. га [3].

Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», до міжнародних зобов'язань, взятих Україною в рамках участі в Конвенції про охорону біологічного різноманіття та Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, наближення стану довкілля до стандартів Європейського Союзу поставлено завдання у найближчі роки збільшити площу природно-заповідного фонду до 15 % площі території країни. Виконання вимог даного Закону, а також Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року є надзвичайно важливим, оскільки показник природоохоронних територій в Україні є майже в три рази нижчим ніж у середньому в Європі. У той же час, площа природоохоронних територій на одного жителя складає всього 570 м², порівняно з 2220 м² в Європі [4].

Слід зазначити, що дані обліку в міжнародних джерелах головним чином базуються на класифікації природоохоронних територій МСОП, яка дещо відрізняється від вітчизняної. Так, на основі врахування основних цілей та пріоритетів МСОП виділила шість основних

категорій і дві підкатегорії природоохоронних територій [8]. При цьому враховуються різні режими функціонування природоохоронних територій, починаючи від строгої охорони, потім до територій невикористаного використання і далі до територій, на яких допускається добування природних ресурсів. В практиці більшість природоохоронних територій виконують декілька функцій. Значний ухил при розбудові світової системи природоохоронних територій спрямований на надання рекреаційних послуг населенню і туристам. Власниками природоохоронних територій можуть бути держава, приватний бізнес, неурядові організації, приватні особи і органи місцевого самоврядування. Останніми роками спостерігається значне збільшення кількості природоохоронних територій, управління якими здійснюють недержавні організації.

Отже, незалежно від різних задач, режимів охорони або видів управління всі категорії природоохоронних територій мають однакову причину створення і глобальну мету – ефективно збереження біорізноманіття, включаючи природні, культурні, історичні та соціально-економічні аспекти. Різні категорії ПОТ відображають різні способи досягнення даної мети, а також ступінь її реалізації. Таким чином, основною метою збору коштів для природоохоронних територій є сприяння ефективнішому збереженню біорізноманіття. Все більше міжнародні дискусії на тему фінансування ПОТ ведуться в контексті поточного чи потенціального внеску природоохоронних територій в подолання бідності, сталий розвиток разом з більш традиційною метою охорони довкілля і сталим використанням природних ресурсів. На глобальному, національному і регіональному рівнях діють різні політичні документи, стратегії і угоди, які підкреслюють необхідність і важливість фінансування природоохоронних територій. Багато країн ратифікували міжнародні конвенції, які є основою функціонування ПОТ і зобов'язані дотримуватись їх приписів. Практично всі ці конвенції закликають виділяти кошти на підтримку біорізноманіття.

У світовій практиці існують три

основні напрямки фінансування діяльності природоохоронних територій: щорічні асигнування з державного бюджету; податки і збори, що направляються безпосередньо на охорону природи і фінансування природоохоронних територій; пожертвування і гранти приватних осіб, акціонерних товариств, неурядових організацій, природоохоронних фондів.

Бюджетні асигнування – основна частина доходів природоохоронних територій в більшості країн світу. Незважаючи на рівень добробуту і наявної кількості бюджетних коштів різних країн, проблема достатності фінансування ПОТ зберігається у світі. Так, поточне фінансування природоохоронних територій у світі складає лише 30 % від мінімального об'єму коштів. Безумовно, в кожній державі частка розподілу джерел фінансування різниться, однак обов'язки владних структур перед ПОТ чітко регламентовані. До того ж, особливу увагу приділяється податковим зборам, які мають широкий спектр: платні дороги, збори за підводне плавання, кемпінги, спостереження за птахами і тваринами, орендні платежі за розміщення сфери послуг на природоохоронних територіях (кафе, магазини), податки від продажу сувенірної продукції, рибальські, мисливські збори і штрафи, тощо. Позитивний досвід використання даних важелів стимулює впровадження на умовах партнерства з приватним сектором створення інших об'єктів туризму, які можуть бути направлені на будівництво допоміжної інфраструктури і потужностей для забезпечення передових стандартів в екотуризмі, що гарантують екологічну і соціальну підтримку. Проблема фінансування в багатьох країнах заключається і в тому, що лише невелика частка отриманих коштів йде безпосередньо на підтримку природоохоронних територій і збереження біорізноманіття. В більшості випадків, дані доходи йдуть в бюджет і перерозподіляються зовсім на інші цілі.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок

Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів [1]. Аналізуючи структуру витрат на охорону довкілля за джерелами фінансування у 2016 році за даними [6] складають: кошти державного та місцевого бюджету – 6,0 %, власні кошти підприємств та організацій – 67,9 %, інші джерела фінансування – 26,1 %. Тож, основним джерелом фінансування витрат, як і в попередні роки є власні кошти підприємств і організацій. Видатки з бюджету на охорону довкілля склали у 2016 році – 6255,4 млн. грн., що складає 0,7 % у загальному обсязі видатків бюджету. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів, складають 19098,2 млн. грн., а їх розподіл здійснюється наступним чином: охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату – 1760,6 млн. грн.; очищення зворотних вод –

7800,1 млн. грн.; поводження з відходами – 6719,9 млн. грн.; захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод – 1197,2 млн. грн.; зниження шумового і радіаційного впливу – 267,2 млн. грн.; збереження різноманіття і середовища існування – 544,5 млн. грн.; радіаційна безпека – 109,5 млн. грн.; науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування – 56,2 млн. грн.; інші види природоохоронної діяльності – 643,3 млн. грн. Тож, у структурі витрат на збереження біорізноманіття і середовища існування припадає лише 2,8 % загального обсягу поточних витрат. Аналізуючи капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів, слід зазначити, що на збереження біорізноманіття і середовища існування надійшло 49,6 млн. грн., і складає лише мізерні 0,4 % до загального обсягу всіх інвестицій, що вказує на надзвичайно низький показник щодо рівня інвестиційних надходжень (рис. 1).

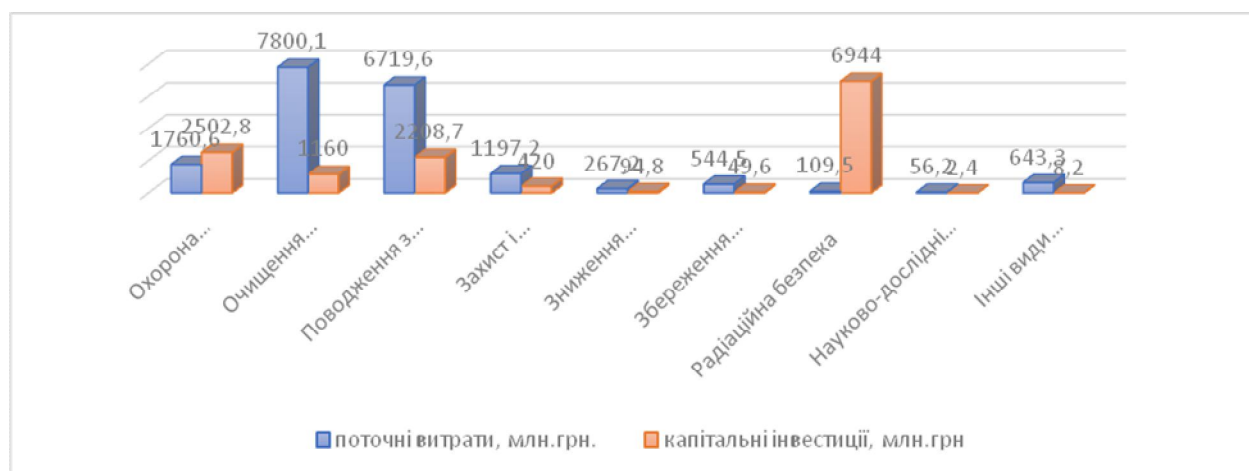

Рис. 1. Витрати на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів (млн. грн., побудовано автором за даними [6])

Аналізуючи витрати на охорону навколишнього природного середовища за напрямом збереження біорізноманіття і середовища існування, то їх структуру складають: захист і відновлення чисельності видів тваринного, рослинного світу та збереження середовища їх існування – 224,3 млн. грн., або 37,8 %; збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошення та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду – 283,9 млн. грн., або 47,8 %;

аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження – 0,2 млн. грн.; інші витрати, які пов'язані із збереженням біорізноманіття і середовища існування – 85,7 млн. грн.

Статтею 46 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» передбачено, що фінансування заходів щодо природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків загальнодержавного значення здійснюється

за рахунок державного бюджету, місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян [2]. Так, на даний час установи природно-заповідного фонду підпорядковані таким міністерствам та відомствам: Міністерству екології та природних ресурсів – 46 одиниць; Державному агентству лісових ресурсів – 11 одиниць; Національній академії наук

України – 5 одиниць; Національній академії аграрних наук – 2 одиниці; Державному управлінню справами – 5 одиниць; Міністерству освіти і науки України – 2 одиниці [3]. Розподіл витрат на утримання заповідників та національних природних парків за органами державного управління в динаміці показників 2010-2013 рр. наведено на рис. 2.

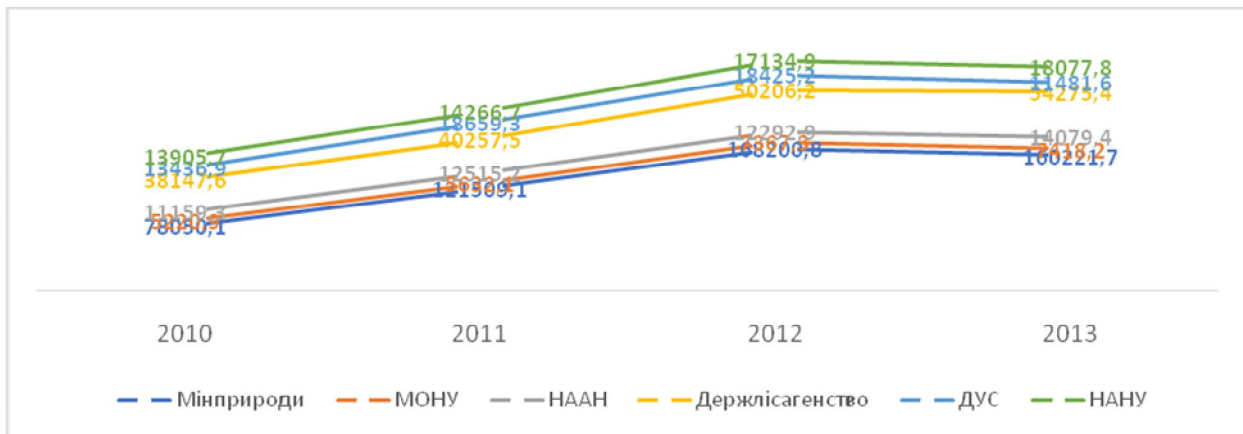

Рис. 2. Динаміка показників витрат на утримання заповідників та національних природних парків у 2010-2013 рр. (тис. грн., побудовано за даними [5])

Так, основну частину витрат складають витрати з Державного бюджету: у 2010 році витрати склали 159920,5 тис. грн., з них за рахунок Державного бюджету – 128066,0 тис. грн., тобто 80 %; у 2011 році загальні витрати склали 212839,9 тис. грн., з них за рахунок Державного бюджету – 168374,2 тис. грн. (79,1 %); у 2012 році витрати склали 273627,3 тис. грн., з них за рахунок Державного бюджету – 224691,5 тис. грн. (82 %); у 2013 році – 265554,1, з них з бюджетне фінансування – 233515,8 тис. грн., тобто 87,9 %.

Слід зауважити що хоча впродовж досліджуваного періоду і спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення фінансування з Державного бюджету на утримання зазначених категорій природно-заповідного фонду, але все ж таки лівову частину цих видатків складають видатки на оплату праці. Обсяг видатків, які спрямовуються безпосередньо на утримання установ природно-заповідного фонду, проведення природоохоронних заходів складає досить незначну частку, що практично унеможливило виконання

природоохоронними установами робіт із розвитку матеріально-технічної бази, здійснення наукових досліджень та заходів щодо охорони, раціонального використання й відтворення ландшафтного потенціалу.

Фінансування заходів щодо регіональних ландшафтних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків місцевого значення здійснюється за рахунок місцевих бюджетів. Для цієї мети можуть також залучатися кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян [2]. Однак, у зв'язку з дефіцитом місцевих бюджетів на збереження і розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду виділяється обмаль коштів [7].

Світова практика щодо фінансування природоохоронних територій в кожній країні має свої особливості. У розвинутих країнах Європи та Північної Америки вагому частку фінансування становлять плата за користування та благодійна підтримка. На відміну від цих країн у країнах, що розвиваються, де на сьогодні зосереджена більшість цінних екосистем,

природоохоронні території фінансуються з бюджету, а також за рахунок допомоги двосторонніх агенцій розвитку та міжнародних організацій, у т.ч. благодійних. Останніми роками у найпопулярніших туристичних країнах, що розвиваються, зростає частка надходжень від рекреаційного туризму. Так, нині існує ціла низка фондів (МакАртуров, фонд Паккарда, Мотта, Гілмана та ін.), які щорічно асигнують кошти на допомогу природоохоронним територіям, міжнародні неурядові організації вносять кошти на підтримку ПОТ і природоохоронних проектів в країнах, що розвиваються (Всесвітній фонд дикої природи, Національна Рада з охорони природи). Але головним джерелом субсидювання охорони природи і природоохоронних територій в країнах, що розвиваються є міжнародні донорські агентства: Всесвітній банк, Глобальний фонд навколишнього середовища, Агентство міжнародного розвитку США, Агентство технічної кооперації Німеччини, Європейський Союз, агентства урядової допомоги Данії і Норвегії, Департамент міжнародного розвитку Великобританії, а також програма ООН з розвитку. За даними Глобального екологічного фонду, необхідність додаткового фінансування суттєва. Найбільш прогресивним механізмом є трастові екологічні фонди, як спосіб довгострокового фінансування. Трастові фонди екологічної спрямованості створюються для різної мети: для фінансування окремої охоронної території, системи охоронних територій країни, охорони окремих видів, невеликих грантів місцевої природоохоронної організації направлені на реалізацію природоохоронних проектів.

У нашій країні податки та збори є одними з основних фіскальних інструментів для стимулювання збереження біорізноманіття, що або впливає на стан

природоохоронної території, або виникає завдяки її існуванню в межах природоохоронної території (податок на туризм, водовикористання, мисливство, рибальство, судноплавство тощо). Як засвідчує досвід, податки та інші збори можуть принести значні доходи для ПОТ. Альтернативними фінансово-економічними інструментами залучення коштів, який існує на рівні окремих природоохоронних територій та вимагає креативності, зацікавленості та інноваційності адміністрації може бути: плата за вхід (за особу, за транспортну одиницю); плата за користування (розваги, послуги, спеціальні тури, оренда човна, дайвінг тощо); продаж товарів та послуг; маркетинг на рівні благодійності, індивідуальні та корпоративні пожертви та ін.

У нашій країні у зв'язку з нестачею бюджетних коштів відсутня можливість виключно за їх рахунок здійснювати фінансування всієї необхідної публічної інфраструктури. Дана проблема наразі визначається особливою гостротою. Пошук адекватної відповіді на це питання призвів до розроблення та впровадження в розвинених країнах світу Концепції розвитку державно-приватного партнерства. Можна зустріти чимало прикладів, коли неурядові трастові фонди та фундації працюють у партнерстві із природоохоронними агенціями з метою подолання фінансових, управлінських та бюрократичних перешкод. Саме державно-приватне партнерство уможливорює та надає додатковий фінансовий, інноваційний та технічний потенціал приватного сектора для розвитку природоохоронних територій та залучення інвестиційних ресурсів, які повинні бути спрямовані на розвиток матеріально-технічної бази, здійснення наукових досліджень та заходів щодо охорони, раціонального використання й відтворення ландшафтного потенціалу.

Література.

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. (із змінами згідно з Законом) № 1264-XII. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
2. Закон України Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. (із змінами згідно з Законом) № 2456-XII. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грін Д.С. – 2017. – 308 с.
4. Програма розвитку ООН в Україні «Зміцнення фінансової стійкості природоохоронних територій України». Київ, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org>.
5. Статистичний бюлетень «Заповідники та національні природні парки України» [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Статистичний збірник «Довкілля України за 2016 рік» [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. **Таратула Р.** Аналіз фінансового забезпечення процесів управління ландшафтами природоохоронної території/ **Р. Таратула** // Економіст. – 2014. – № 4. – С. 28–31.
8. **Deguignet M.** United Nations List of Protected Areas / **M. Deguignet, D. Juffe-Bignoli, J. Harrison, B. MacSharry, N. Burgess, N. Kingston.** – UNEP-WCMC: Cambridge, 2014.-UK. 34 p.

References.

1. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha» vid 25 chervnya 1991 r. (iz zminamy zhidno z Zakonom) № 1264-XII [The law of Ukraine «On environmental protection» dated 25 June 1991 (with amendments according to Law) No. 1264-XII]. (1991, 25 June). *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Proprirodno-zapovidnyyfond Ukrainy» vid 16 chervnya 1992 r. (iz zminamy zhidno z Zakonom) № 2456-XII [The law of Ukraine On nature reserve Fund of Ukraine" dated 16 June 1992 (amended by Law) № 2456-XII]. (1992, 16 June). *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
3. *Natsional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini u 2015 rotsi* [National lecture about the state of natural environment in Ukraine in 2015]. (2017). Kyiv: MEPRU, FOP Hrin D.S, p. 308 [in Ukrainian].
4. *Prohramaro zvytku OON v Ukraini «Zmitsnennya finansovoyi stiykosti pryrodookhoronnykh terytoriy Ukrainy»* [The UN development programme in Ukraine «Strengthening financial sustainability of protected areas of Ukraine»]. (2011). Kyiv. Retrieved from <http://www.ua.undp.org> [in Ukrainian].
5. *Statystychnyy byuletень «Zapovidnyky ta natsional'ni pryrodni parky Ukrainy»* [The statistical Bulletin «Nature Reserves and national nature parks of Ukraine»]. (2013). *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy – The official website of the State statistics service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. *Statystychnyy zbirnyk «Dovkillya Ukrainy za 2016 rik»* [Statistical Yearbook «environment of Ukraine for 2016»]. (2017). *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy – The official website of the State statistics service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
7. **Taratula R.** (2014). Analiz finansovoho zabezpechennya protsesiv upravlinnya landshaftamy pryrodookhoronnoyi terytoriyi [Analysis of the financial providing of processes of management to nature protection territory landscapes]. *Ekonomet – The economist*, No 4, pp. 28–31 [in Ukrainian].
8. **Deguignet M., Juffe-Bignoli D., Harrison J., MacSharry B., Burgess N., & Kingston N.**, (2014). United Nations List of Protected Areas. UNEP-WCMC: Cambridge, UK, p. 34 [in English].

Аннотация.

Калина Т.Е., Константинова Е.В. Финансовое обеспечение развития природоохранных территорий.

Проведен анализ и исследованы современные аспекты функционирования природоохранных территорий страны. Акцентировано внимание на том, что дальнейшее развитие природоохранных территорий нуждается в исследованиях в сфере финансирования. Проведена оценка основных направлений финансирования деятельности природоохранных территорий в мировой практике. Определены особенности современного состояния финансирования мероприятий относительно охраны окружающей среды. Проанализирована действующая система финансирования природно-заповедного фонда Украины. Определены финансово-экономические инструменты привлечения средств в отечественную практику для природоохранных территорий с целью их рационального использования и охраны.

Ключевые слова: природоохранные территории, финансовое обеспечение, охрана окружающей среды.

Abstract.

Kalyna T.Ye., Konstantinova O.V. Financial providing of development of nature protection territories.

The modern aspects of the functioning of the country's protected areas have been analyzed and investigated in this article. Attention is focused on the fact that further development of nature protection areas requires research in the field of financing. The assessment of the main directions of financing the activities of nature conservation areas in the world practice is implemented here. The peculiarities of the current state of financing of activities related to environmental protection are defined. The modern system of financing the natural reserve fund of Ukraine has been analyzed. Some financial and economic instruments for attracting funds to domestic practice for nature conservation areas for the purpose of their rational use and protection are also justified.

Key words: nature protection territories, financial providing, guard of environment.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Калина Т.Є. Фінансове забезпечення розвитку природоохоронних територій / Т.Є. Калина, О.В. Конstantinova // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 32-39.

Kalyna T.Ye., & Konstantinova O.V. (2017). Financial providing of development of nature protection territories. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 32-39.

УДК 338.434

ONEGINA V.M., Doctor of Economic Sciences, Professor
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

AGRICULTURAL INSURANCE AND AGRICULTURAL POLICY

Onegina V.M. Agricultural Insurance and Agricultural Policy.

The article is devoted to the consideration and generalization of tendencies of development of agricultural insurance, private and public insurance programs, the role of the public policy in the provision of agricultural insurance in the European Union, USA, and Canada. These countries provide for agricultural producers complex risk management sets of insurance tools, including public, mutual and private (insurance companies and farmers) funds and different insurance programs and products. Given the experience of world agricultural product exporters and tendencies of insurance provisions in Ukraine the main ways for the development of private-social-public agricultural risk management system in Ukraine have been offered.

Key words: insurance, agriculture, agrarian policy, risk management.

Relevance of the problem. Agribusiness is very risky area of economy. Due to the assessments of M. Miranda and J. Glauber the portfolio of geographically diversified contracts of crop insurance is more risky than portfolio of health and life insurance contracts in 20 times [7]. The European Association of Agricultural Economists concluded that current and next generations of farmers are confronted with an increasing number of risks [8]. But agriculture plays a vital important role for food safety, employment and income of rural citizens, natural resources use. Society tries to find ways for sustainable development of agriculture, reduction of risks of agribusiness. Main tools that society use for these purposes are insurance and government programs.

Analysis of last research and publications. The problems of agricultural insurance and agricultural policy were investigated by many foreign and domestic scientists: J. Glauber, O. Gudz, M. Meuswissen, S. Makki, P. Stecyuk, [2, 6-9]. Scientists described agricultural insurance markets and insurance schemes in different countries; assessed efficiency of some insurance programs, considered the role of public policy in the provision of agricultural insurance and its contribution to the risk management system in agriculture.

The experts of the Institute for the Protection and Security of the Citizens, mission of which to provide research results and to support EU policy makers in their efforts

towards global security and protection of European citizens, revealed the inverse relationship between the quantities spent in insurance subsidies, and the quantities spent in public ex post compensation [9, p.6]. The development of the agricultural insurance in each country of the EU appeared linked to the risk level, but the public policy to support the system is also a decisive factor. If the private companies offers insurance product for non-systematic risks, public support was directed to coverage wider range of risks.

But the searches of more efficient private and public programs, that will reduce agricultural risks and contribute to vital risk management system, are going on to up date insurance programs, to find effective combinations of private and public risks reduction tools.

Goals of article. This article is aimed to describe and generalize modern schemes of private and public insurance programs in the developed countries – biggest exporters of agricultural products to define the ways of design of private-social-public risk management system in agriculture in Ukraine.

The main content of research. Since 2006 after adoption of application of Article 87, 88 of Treaty the countries-members of the European Union (EU) have got a common legal framework for disaster assistance. But in spite of Common Agricultural Policy (CAP) the insurance programs have peculiarities in the countries-members of the EU. The total amount of agricultural insurance premium in the EU is estimated 1,5 bln. Euros per year, public subsidies are approximately 500 mln. Euros. Public compensation in the form of ad hoc and calamity funds is close to 1 mln. Euros. The average amount of insurance indemnities received by famers is estimated approximately 1,1 bln. Euros per year. Experts recognized that development of insurance schemes in the EU livestock sector was lower than in the crop production [9, p. 6]. The insurance systems are private, private with public donations or entirely public (Greece, Cyprus) in the EU.

The set of Regulations and Multiannual Financial Framework were adopted in the 2013-2014 and provided guidelines and rules of the next stage of CAP of the EU. The EU practice includes agricultural insurance or/and mutual

fund schemes to help farmers manage yield and price risk. It was also authorized the use of the EU funds to support innovative insurance products such as area-based yield index insurance or weather index insurance. But design and use of new insurance schemes are challenged by lack of data for rating and losses at farm level.

The main risk management tools in the EU countries include calamities funds, mutual funds and insurances. Ad-hoc aids are generally given when no other tools are available. Aid is often organized in the form of compensation schemes, or funds, partially financed by the agricultural sector, either on a voluntary or on a compulsory basis (in the form of levies, etc.). In Spain, Austria, Portugal, Greece and Sweden there are no public fund payments if insurances are available. In France payments include damages for which there is no insurance. In some countries (for example, in Romania) public payments are given to farmers if they have insured «standard risks» like hail. The single risk insurance is available in all countries; the combined risk insurance is available in 70 % of EU countries [3].

The hail insurance or single-products insurance are the main insurance products in Belgium, Germany, the Netherlands and UK, demand of other farm insurance products is not valuable. There is no public support to insurance. In Finland private crop insurance is less developed, but there is a public «Crop Compensation Scheme» provided to compensate yield losses after natural disasters. The compulsory insurance systems are provided by the public in Greece and Cyprus [3].

So, the EU countries provide for agricultural producers complex risk management sets of insurance tools, including public, mutual and private (insurance companies and farmers) funds.

In North America insurance and another risk management tools are developed. In the USA the insurance products are offered by many private companies. They work in agreement with the USDA Risk Management Agency. About 45 % of field crops production value are insured (23 % in the EU). The average premium rate is 7-9 %, much higher than in Europe (4 %) mainly because they offer a wider

coverage: revenue or yield insurances versus mainly single-peril or combined-risk insurances. The government provides subsidies of premium, which amounts to 2 billion dollars per year (58 % of the total premiums). The total state support of agricultural insurance is estimated to 72 % of the total premiums (in the EU around 32 %) [3, 9].

The yield insurance covers most risks of crop production in the US. The USA have also developed revenue and income insurances. 73 % of the premiums come from revenue insurances products that include: area index revenue insurance; livestock prices insurance; livestock gross margin insurance and whole-farm income insurance. The three standard revenue insurance products (Crop Revenue Coverage, Revenue Assurance and Income Protection) are prevalent in the US.

The Agricultural Act of 2014 offered two new government programs - Price Loss Coverage (PLC) and Agriculture Risk Coverage (ARC) for American farmers [5]. Producers of covered commodities can choose to enroll in one of the two programs. Price Loss Coverage (PLC) - payments are provided to producers with base acres of wheat, feed grains, rice, oilseeds, peanuts, and pulses (covered commodities), when market prices fall below the reference price. Price Loss Coverage Program works like insurance for farmers in the case of prices reduction, and government takes some market risks of farmers. But the market

price mechanism works such way that reduction of prices often is a consequence the growth of supply. It is fairer for public institute to take private risk due to market failure in the provision of fair income for producers.

Producers participating in Agriculture Risk Coverage (ARC) Program may choose county-based or individual coverage. For producers choosing county-based ARC, payments are provided to producers with base acres of covered commodities when county crop revenue (actual average county yield times national farm price) drops below 86 percent of the county benchmark revenue (5-year Olympic average county yield times 5-year Olympic average of national price or the reference price—whichever is higher for each year), calculated separately for irrigated and nonirrigated crops [5].

The state programs to reduce farmers' risks were developed also for dairy producers in the US. The Margin Protection Program (MPP) for dairy producers offers insurance based on the average actual dairy production margin (difference between the all-milk price and average feed cost).

Special part of the US Agricultural Acts is «Crop insurance» [5].

The amount of premium and indemnities due to the insurance programs for the producers of some crops in the USA are in the table 1.

Table 1

Amount of premium and indemnities due to crops insurance programs in the USA

<i>Crop</i>	<i>Year</i>	<i>Premium, 1,000 dollars</i>	<i>Indemnities, 1,000 dollars</i>
Barley	2014	53,410	61,401
	2015	69,085	37,329
Corn	2014	3649,571	3842,778
	2015	3685,913	1677,587
Sunflower	2014	344,517	757,076
	2015	306,477	428,374
Wheat	2014	1453,541	1643,091
	2015	1284,514	1218,538

Source: NASS, USDA [4]

Statistical data show the differences between amounts of premium of different crops in the USA. It is mainly depend on the harvested and insured area, level of risks and standard losses in the production of different crops. The amount of premium is high for grain crops, soya bean, nuts, almonds, apples

cherries, but they are low, for examples, for bananas, chile peppers. The levels of coverage of premium by indemnities are pretty similar among different crops, but it is also depends on the level of risks and possible losses of producers.

In Canada insurance income program

based on a stabilization account (Canadian Agricultural Income Stabilization, CAIS) substitutes two former programs: NISA or Net Income Stabilization Account and CFIP or Canadian Farm Income Program in 2003. Due to the CAIS farmers put an amount of money every year in the individual stabilization account, which they can withdraw in a year of big losses. CAIS, based on a farm's production margin, is a whole-farm program available to eligible farmers regardless of the commodities they produce. Government pays a share of funding when producers withdraw funding from their accounts. The program now includes coverage (60 %) for negative margins. The system is mainly led by public insurance agencies. The subsidies from the Federal and the provincial governments consist 66 % of the premiums [3, p. 6].

Area-index insurance has been experienced in the USA, Canada. This type of

insurance product specially developed in Canada, with area insurance, weather index insurance and insurance based on satellite imagery.

Agricultural producers in Ukraine face to many risks. Unstable weather conditions: frost, drought, hail and many others natural factor influence on the results of agricultural production. Some years are successive and losses are very low, but some years bring huge losses (billions hryvnas) for producers. Innovations led to the growth of productivity, crops yield, but their influence on stability of production and reduction of risks has not impressive yet. The volatility of yield of crops has reduced a little for some crops, but it has not decrease for grain production in Ukraine. This fact proves the meanings of coefficient of variation of the annual crops yield in 2002-2007 and 2011-2015 (table 2).

Table 2

Coefficient of variation of average annual crops yield in Ukraine

<i>Crops</i>	<i>CV (2002-2007)</i>	<i>CV (2011-2015)</i>
Grain	0,095	0,144
Sugar beet	0,168	0,101
Sunflower seeds	0,150	0,113
Vegetables	0,090	0,026
Fruits	0,169	0,089

Source: calculated by the author on the base of data of State Statistical Services of Ukraine [1]

In spite of high level of risks of agribusiness in Ukraine insurance in agribusiness in Ukraine has not developed: limited range of insurance products, high level of insurance premiums (5-12 %), very small insurance coverage of producers and planted areas (less 10%). More than a half of total number of agricultural insurance contracts is the contracts of bank collateral. According to the estimations of representatives of Ukrainian insurance companies effective tariffs for crop insurance of should be at the level of 10-15%, the fact average insurance rates in Ukraine were 7,0-8,5% for grain crops, 9,0-9,5% for sugar beets, , 8,0-9,0% for orchards and vineyards, 8,0-9,5% for vegetables. Agricultural producers assess the acceptable level of premiums – less 5 %.

The Law of Ukraine "On State Support to Agriculture" dated June 24, 2004 # 1877-IV

announced the creation of the Fund for Agricultural Insurance Subsidies of Ukraine (FASS) and the provision of compensation of 50% of insurance premium paid by agricultural producers. The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2005" dated February, 23, 2004 # 2285-IV provided allocation of 54 million UAH as a subsidies to reduce the cost of insurance premiums actually paid by agricultural producers, but only 5,8 million of them were used, that is, the volume of insurance coverage turned out to be less than expected, and in 2006 the state subsidies of agricultural insurance were set at 10 million UAH. After three years of low demand in insurance the program of subsidies of insurance premium was stopped and has not renewed in spite of its positive influence on the development of agricultural insurance in Ukraine.

Conclusions. Insurance systems have become the important parts of risks management systems in developed countries – leaders of world producers and exporters of agricultural products. These systems are not homogeneous due to the high diversity of risks, historical and socio-economic conditions, but all national systems are based on the common principles: private social and public background, updated insurance tools, products, and databases, efforts of all society to reduce risks of agricultural production and food security.

In Ukraine the agricultural insurance as well risk management system has not developed yet to meet modern challenges of innovations and markets. The effective provision of risk management in agriculture requires a combination of efforts of producers, professional organizations, state (at central and local levels) and have to be built on the base of:

- the elaboration of the state strategy of risk management in agriculture;
- the development of regulatory framework

for agricultural insurance and risk management;

- the design of the new insurance products (based on index based insurance schemes), state revenue stabilization programs, that add to private insurance products;

- the development of organizational support for risk management in agriculture and the creation of Risk Management Department under the Ministry of Agrarian Policy, the State Fund for Agricultural Insurance, the Bureau of Risk and Losses Assessment;

- facilitating the composition of databases for insurance the improvement of risk assessment methods and tools;

- the educational programs for agricultural producers and insurance specialists on agricultural risk management and state programs in the field of risk management.

These are the main steps for the development of the complex private-social-state system of risk management in Ukraine and its adjustment to the most efficient modern world practice.

Література.

1. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2015 рік. За ред. *Н.С. Власенко* / Держ. служба статистики України. – К., 2015. – 379 с.
2. *Стецюк П.А.* Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / *П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь* // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 73-78.
3. Agricultural Insurance Schemes [Electronic Resource] / EC, Joint Research Centre, Institute for Protection and Security of the citizens of European Commission – Ispra, 2006, 16 p. Available at: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2006/insurance/summary_en.pdf
4. Agricultural Statistics 2016 / USDA. NASS. – Washington: US Government Printing office, 2016. – 510 p.
5. *Farm Bill* [Electronic Resource]. – Available at: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome?navid=farmbill>
6. *Makki S.* Crop Insurance: Inherent Problems and Innovation Solutions : Agricultural Policy for 21-th Century / Ed. *By L. Tweeten, S. Thomson*. – Iowa State Press: A Blackwell Publishing Company, 2002. – P. 109-126.
7. *Miranda M., Glauber J.* Systematic Risk, Reinsurance, and the failure of Crop Insurance Markets // American Journal of Agricultural Economics. – 1997. – Vol. 79. – P. 206-215.
8. Prospects for agricultural insurance in Europe : 156th EAAE seminar [Electronic Resource]. Available at: <https://www.wur.nl/en/activity/EAAE-Seminar-Prospects-for-agricultural-insurance-in-Europe.htm>
9. Risk Management and Agricultural Insurance Schemes in Europe: Executive Summary [Electronic Resource] / *M. Bielza Diaz-Caneja, C.G. Conte, F.F. Gallego Pinella, J. Strobrmair, R. Catenaro, C. Dittmann*. – Ispra: Institute for Protection and Security of the citizens of European Commission, 2009. 9 p. - Available at: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC51982/lr_ipsc_reference_report_execsummary_agriculture_insurance.pdf

References.

1. *Statystychnyy shchorichnyk «Sil'ske hospodarstvo Ukrainy»* [Statistical Yearbook «Agricultural of Ukraine»]. (2015). N.S. Vlasenko (Ed.). Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv, p. 379 [in Ukrainian].
2. *Stecyuk P., & Gudzy O.* (2012). Finansovy problemy rozvytku agrarnogo vyrobnyctva [Financial Problems of Development of Agricultural Production]. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, No 4, pp. 73-78 [in Ukrainian].

3. Agricultural Insurance Schemes [Electronic Resource] / EC, Joint Research Centre, Institute for Protection and Security of the citizens of European Commission. Ispra, 2006, 16 p. Available at: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2006/insurance/summary_en.pdf [in English].

4. Agricultural Statistics 2016 / USDA. NASS. – Washington: US Government Printing office, 2016, 510 p [in English].

5. Farm Bill [Electronic Resource]. – Available at: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome?navid=farmbill> [in English].

6. Makki S. (2002). Crop Insurance: Inherent Problems and Innovation Solutions : Agricultural Policy for 21-th Century. Ed. By L. Tweeten, S. Thomson. Iowa State Press: A Blackwell Publishing Company, pp. 109-126 [in English].

7. Miranda M., & Glauber J. (1997). Systematic Risk, Reinsurance, and the failure of Crop Insurance Markets American Journal of Agricultural Economics. Vol. 79. pp. 206-215 [in English].

8. Prospects for agricultural insurance in Europe : 156th EAAE seminar [Electronic Resource]. Available at: <https://www.wur.nl/en/activity/EAAE-Seminar-Prospects-for-agricultural-insurance-in-Europe.htm> [in English].

9. Diaz-Caneja Bielza M., Conte C.G., Gallego Pinella F.F., Strobrmair J., Catenaro R., & Dittmann C. (2009). Risk Management and Agricultural Insurance Schemes in Europe: Executive Summary [Electronic Resource]. Ispra: Institute for Protection and Security of the citizens of European Commission, 9 p. – Available at: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC51982/lr_ipsc_reference_report_execsummary_agriculture_insurance.pdf [in English].

Анотація.

Онегіна В.М. Аграрне страхування та аграрна політика.

Стаття присвячена розгляду та узагальненню сучасних тенденцій розвитку аграрного страхування, приватних та державних страхових програм, ролі державної політики в забезпеченні аграрного страхування в Європейському Союзі, США, Канаді. Ці країни забезпечили для сільськогосподарських виробників комплексні набори з ризик менеджменту страхових інструментів, включаючи різноманітні страхові програми та продукти. З урахуванням досвіду світових лідерів експортерів сільськогосподарської продукції та тенденцій в аграрному страхуванні в Україні, основні напрями для розвитку приватно-соціально-державної системи аграрного ризик-менеджменту в Україні були запропоновані.

Ключові слова: страхування, сільське господарство, аграрна політика, ризик-менеджмент.

Аннотация.

Онегина В.М. Аграрное страхование и аграрная политика.

Статья посвящена рассмотрению и обобщению современных тенденций развития аграрного страхования, частных и государственных страховых программ, роли государственной политики в обеспечении аграрного страхования в Европейском Союзе, США, Канаде. Эти страны обеспечили для сельскохозяйственных производителей комплексные наборы по риск-менеджменту страховых инструментов, включая различные страховые программы и инструменты. С учетом опыта мировых лидеров экспортеров сельскохозяйственной продукции и тенденции в аграрном страховании в Украине, основные направления для развития частно-социально-государственной системы аграрного риск-менеджмента в Украине были предложены.

Ключевые слова: страхование, сельское хозяйство, аграрная политика, риск-менеджмент.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Onegina V.M. Agricultural Insurance and Agricultural Policy / V.M. Onegina // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 39-44.

Onegina V.M. (2017). Agricultural Insurance and Agricultural Policy. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 39-44.

Конкурентні та організаційно-управлінські аспекти інноваційного розвитку

УДК: 339.137.2

КВЯТКО Т.М., кандидат економічних наук, доцент,
РИЖИКОВА Н.І., кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Квятко Т.М., Рижигова Н.І. Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем.

В статті розглянуті питання генезису теорій конкуренції в історичній ретроспективі розвитку економічної науки. Критично проаналізована адекватність розглянутих теорій викликам, які створюються на різних етапах розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, що дало змогу обґрунтувати типологію зазначених теорій та концепцій. Теоретично обґрунтовані засади трансформації теорій конкуренції в прикладні концепції, які, з одного боку, пояснюють реалізацію вказаного виду економічних відносин між суб'єктами, а з іншого боку, створюють теоретико-методологічний базис генерування адаптованих концепцій розвитку конкурентного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності продукції. Представлені результати дослідження дозволили з'ясувати характер діалектичної єдності сучасних, класичних та неокласичних теорій і концепцій конкуренції, а також створити передумови їх подальшого розвитку.

Ключові слова: теорії конкуренції, класична школа, ринок, модель, концепція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Загострення конкурентної боротьби в умовах дивергенції, проявом якої є з одного боку, посилення глобалізаційних тенденцій, а з іншого – регіоналізація та фрагментація, нестабільність та мінливість соціально-економічних процесів, є ознакою функціонування зовнішнього середовища діяльності підприємств. Суб'єкти економічних відносин розробляють власні стратегії, які враховують методи ведення конкурентної боротьби, методики пристосування до регіональних, об'єктових та інших особливостей товарних ринків, що визначаються типом ринкової структури та які, в свою чергу, визначають рівень конкурентоспроможності аграрної продукції українського виробництва.

В умовах актуалізації процесів, пов'язаних із переорієнтацією аграрного сектора у напрямі інноваційної моделі розвитку, існує потреба визначення та використання конкурентних переваг, які відповідають постіндустріальному укладу і

враховують галузеву специфіку національних товаровиробників. Визначення й розвиток конкурентних переваг, оптимізація на їх основі економічної діяльності сприяють більш ефективному використанню економічного потенціалу та раціоналізації поведінки суб'єктів сфер виробництва та обігу продукції. При цьому динамічні умови ринкового середовища вимагають від суб'єктів економічних відносин адаптації до цих змін, а також уміння завойовувати та зміцнювати свої позиції на певному цільовому ринку. Можливості адаптації до мінливих ринкових умов, поряд зі зміцненням позицій на цільовому ринку, визначаються рівнем конкурентоспроможності товаровиробника. Підприємства з високим рівнем конкурентоспроможності можуть забезпечити Україні стабільні темпи економічного розвитку у довгостроковому періоді. У зв'язку з цим, вивчення змісту, сутності та еволюції теорії конкуренції є однією з найважливіших складових частин

ринкових досліджень, адже це в подальшому створює надійну основу для розробки ефективної стратегії діяльності підприємства, а як наслідок, досягнення максимального рівня прибутку від здійснення діяльності на відповідному сегменті цільового ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку конкуренції, впливу особливостей ринкових структур на поведінку суб'єктів як на міжнародному рівні, так і на рівні національної економіки та її окремих секторів присвятили свої праці численні науковці-економісти, але варто зауважити, що найбільш суттєвий внесок у розвиток теорій конкуренції, виникнення та функціонування механізму, стратегій конкуренції, трактування основних категорій та понять, методів ведення конкурентної боротьби, методик оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств, продукції тощо, здійснили такі провідні вчені, як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Мілль, К. Маркс, В. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас, А. Маршалл, В. Парето, Дж. Б. Кларк, Дж. М. Кларк, Й. Шумпетер, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, Дж. М. Кейнс, Дж. Стіглер, Г. Беккер, Р. Нельсон, С. Уінтер, М. Портер, К. Крістенсен та інші дослідники.

В Україні теоретичними питаннями підвищення рівня конкуренції науковці почали цікавитися на початку 90-х рр. ХХ ст., що було обумовлено потребами здійснення господарської практики у якісно нових умовах. При цьому ринкові трансформації виступили каталізатором наукових досліджень за даними питаннями. У вітчизняній економічній науці вивченням проблем конкуренції займалися В. В. Венгер, Л. В. Гаркава, С. М. Ілляшенко, С. М. Кваша, В. Л. Корінев, О. О. Красноручський, В. М. Онегіна, Н. П. Тарнавська, Р. В. Фещур, Л. Ф. Чумак та інші. Від початкових уявлень про конкуренцію до формування сучасних теорій конкуренції пройшов досить тривалий історичний період, було здійснено багато досліджень, проте, науковцями так і не досягнуто консенсусу у питаннях категоріального апарату, що використовується у дослідженнях, методики рівня оцінювання конкурентоспроможності

певного виду аграрної продукції та методики розрахунку конкурентоспроможності окремого підприємства чи галузі в цілому. Наявність певних неузгодженостей, питань, що не знайшли належного висвітлення на теоретичному рівні актуалізує продовження теоретичних досліджень у даному напрямку.

Формулювання цілей статті. Аналіз та класифікація теоретичних поглядів на розвиток конкуренції в історичній ретроспективі із подальшим визначенням тих концепцій, які формують сучасний етап економічних досліджень та створюють можливості їх використання при поясненні принципів функціонування соціально-економічних систем різних рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення економічної конкуренції в наближеному до сьогодення розумінні, як складного явища, притаманного ринковій системі економічних відносин, можна віднести до мануфактурного періоду, коли суб'єкт господарювання намагався створити якомога вигідніші умови для виробництва та збуту товарів. Однак до кінця ХVIII ст. конкуренція не була предметною областю систематичних досліджень науковців.

Засновником теоретико-методологічного вивчення конкуренції вважається представник класичної школи політичної економії А. Сміт, який вперше використав категорію «конкуренція» у процесі дослідження економічних явищ, визначив її роль і місце в розвитку ринкової економіки, обґрунтував фактори, які на неї впливають, пояснив зв'язок конкуренції з попитом та пропозицією на ринку, зазначивши, що ціни є вирішальним фактором у конкурентній боротьбі. Дефіцит товару, на думку А. Сміта, викликає конкуренцію серед покупців, що в свою чергу, провокує підвищення рівня цін на продукцію, перенасичення ж ринку товаром породжує суперництво між виробниками та обумовлює зниження цін. Таким чином, конкуренція забезпечує ринкову рівновагу в умовах взаємодії попиту та пропозиції, яка визначається А. Смітом, як «совокупність výhod и невыгод различных применений труда и капитала» [1, с. 117]. Автор

стверджує, що досягнення точки рівноваги можливе лише на зрілому ринку, тоді як економічна система перебуває в такому стані, коли «во-первых, данная отрасль торговли или промышленности должна быть хорошо всем известна, и давно утвердиться в данной местности; во-вторых, она должна находиться в своем нормальном, или, так сказать, естественном состоянии; в-третьих, она должна быть единственным или главным занятием тех, кто посвящает себя ей» [1, с. 112]. З часом умови, які були визначені А.Смітом науковці почали трактувати, як характеристики ринку досконалої конкуренції: 1) рівноправний та повний доступ всіх учасників ринку до інформації; 2) наявність великої кількості продавців та покупців, кожен з яких окремо не може впливати на формування ринкових цін; 3) кожен виробник спеціалізується на виробництві однорідного товару.

Розглядаючи монопольний ринок, А. Сміт прийшов до висновку, що він виникає в результаті обмеженості доступу деяких товаровиробників до ринкової інформації або ж в результаті втручання держави у цей процес. Наслідком вказаних подій є створення можливості для окремих виробників утримувати завищені ціни на товари впродовж тривалого проміжку часу. При цьому було встановлено, що монопольна ціна є найбільшою, яку тільки можливо отримати від споживача. Автор зазначив, що монополія негативно впливає на розвиток економіки країни та знижує рівень добробуту покупців, завищуючи ціни на товари.

Отже, А. Сміт визначив роль конкуренції у функціонуванні ринкової системи, вирішенні економічних протиріч між суб'єктами ринку, встановив, що конкуренція має позитивний вплив на розвиток економіки через раціональний та ефективний розподіл і використання факторів виробництва.

Іншим представником класичної політичної економії, що досліджував вплив конкуренції на розвиток економічних відносин був Д. Рікардо, який розглядав конкуренцію як обов'язкову умову ринкового ціноутворення. У своїй праці

«Начала политической экономии и налогообложения» вчений побудував теоретичну модель досконалої конкуренції, основну увагу у якій звернув на функціонування моделі в довгостроковій перспективі [2]. Моделювання, як метод дослідження, дозволило Д. Рікардо абстрагуватися від таких факторів як державне регулювання, географічні особливості тощо. У моделі Д. Рікардо, принциповим є те, що ціни формуються на ринку під впливом попиту та пропозиції в результаті конкурентної боротьби. Таким чином, вченим були обґрунтовані варіанти вирішення проблеми довгострокової ефективності розвитку підприємства в умовах досконалої конкуренції.

В класичній політичній економії конкуренція розглядалася як детермінанта, яка сприяє ефективному формуванню ринкових відносин, що мають стихійний характер розвитку, саморегулюються та не потребують державного регулювання. Підтвердженням даного положення є погляди ще одного представника класичної школи Дж. Ст. Мілля, який повністю поділяв здобутки попередників у цьому напрямі: «Принимая во внимание то, что конкуренция является единственным регулировщиком цен, заработной платы, ренты, она сама по себе является законом, который устанавливает правила этого регулирования» [3, с. 73]. Проте класиками так і не була повністю розкрита економічна сутність конкуренції, як складного та багатогранного явища, адже вони розглядали виключно цінову його складову.

З інших позицій досліджував конкуренцію в середині XIX ст. в умовах розвинутого капіталізму К. Маркс, який вбачав в ній систему взаємовідносин індивідуальних капіталів та вважав, що функціонування товарного господарства неможливе без механізму конкуренції, який становить основу ринкової вартості та цін. Практично сутність конкуренції розкривається Марксом через розуміння її зв'язку з капіталом та економічною діяльністю господарюючих суб'єктів. Згідно його досліджень, аналіз конкуренції можливий лише тоді, коли відома природа походження капіталу. Безпосередньо

сутність капіталу як самозростаючої вартості пояснюється прагненням капіталістів до отримання прибутку, але між цим прагненням і нерівністю маси додаткової вартості, що створюється в різних галузях виробництва, існує протиріччя, яке вирішується в конкурентній боротьбі. Тому, передумова вільного переміщення праці та капіталу із однієї галузі в іншу є основою внутрішньогалузевої та міжгалузевої конкуренції. Механізм дії внутрішньогалузевої конкуренції К. Маркс пояснив через закон тенденції середньої норми прибутку до зниження. Саме загострення конкурентної боротьби змушує капіталістів шукати шляхи для підвищення ефективності діяльності найманих працівників, до впровадження у виробничий процес новітньої техніки та технологій, до зниження рівня собівартості тощо [4].

Майже одночасно з формуванням марксистської політичної економії в економічній науці з'явився інший напрям – маржиналізм, представники якого використовували поєднання суб'єктивного бачення із структурно-функціональним підходом при аналізі економічних процесів та зокрема, механізму конкуренції.

Так, К. Менгер, Ф. Візер (австрійська школа маржиналізму) вважали, що конкуренція – це боротьба за право володіння певними економічними благами та коштами споживачів. Науковці схилилися до думки, що всіх благ у світі недостатньо для задоволення постійно зростаючих потреб споживачів, а тому з'являються все нові і нові способи їх задоволення. Саме ці ключові складові і лежать в основі проблеми вибору, належності відповідного ресурсу для певних цілей виробників, які конкурують між собою. Отже, на думку маржиналістів, конкуренція – це постійна боротьба суб'єктів господарювання за право володіння певними ресурсами з метою одержання максимального прибутку шляхом задоволення потреб суспільства.

Неокласична теорія, як результат еволюції маржиналізму, на відміну від класичної політекономії, зосередила увагу на дослідженні впливу досконалої конкуренції на функціонування цінового механізму, конкретизувавши економічний аналіз

рівнем окремих суб'єктів та ринків. Представники другого етапу «маржинальної революції» сконцентрували свої зусилля на аналізі умов досягнення ринкової рівноваги у моделі досконалої конкуренції. Монополія у працях неокласиків розглядалася як частковий випадок, як виключення із загальної ситуації досконалої конкуренції (Дж.Б. Кларк «Проблеми монополій», О. Бем-Баверк «Капітал і процент»). Відзначимо, що найбільший внесок у формування неокласичної політекономії здійснили Л. Вальрас, А. Маршал, В. Парето, Дж. Б. Кларк та Дж. М. Кларк.

Автор моделі економічної рівноваги Л. Вальрас є одним з фундаторів сучасної економічної науки [5]. Модель була побудована на принципах суб'єктивної корисності, припущення про безперервність процесу виробництва, упевненості, що всіх суб'єктів економічної діяльності можливо поділити на власників виробничих послуг (землі, праці, капіталу) та підприємців (покупців факторів виробництва і одночасно виробників товарів та послуг). Л. Вальрас зміг ґрунтовно пояснити наявність економічних зв'язків між цими двома групами суб'єктів за допомогою системи взаємопов'язаних рівнянь. Рівноважний стан ринку означає, що попит і пропозиція виробничих послуг рівноважні, існує рівноважна ціна на ринку товарів і ціна реалізації товарів, що дорівнює витратам, які являють собою ціну факторів виробництва. Л. Вальрас належав до науковців першої хвилі маржиналізму, тому його теорія не враховувала дію закону спадної граничної продуктивності, проте він був активним прихильним використання математичних моделей в обґрунтуванні економічних процесів.

Модель економічної рівноваги є логічно завершеною, але має абстрактний характер, вона не враховує такі економічні складові як: фактор динаміки (модель є статичною), вплив інноваційної діяльності, зміни в структурі споживчих уподобань, інституційні умови розвитку тощо.

Важливо підкреслити, що Л. Вальрас вказав сучасній економічній науці шлях, по якому, як справедливо зауважив

І. Шумпетер, вона і сьогодні розвивається. Адже модель Вальраса стала базовою для всієї теорії економічної рівноваги в неокласичній школі.

Не менш значущими для економічної теорії є концепції А. Маршала. Так, теорія ціни А. Маршала побудована на припущенні про існування на певному ринку досконалої конкуренції, яка забезпечує природне регулювання рівня ціни. В свою чергу, ціновий механізм забезпечує умови відтворення досконалої конкуренції на ринку. Основними вимогами функціонування ринку досконалої конкуренції є мобільність всіх факторів виробництва, а також повна інформованість учасників ринку про можливості економічної системи. А. Маршалл розглядає конкуренцію, як еволюційний процес в економіці і тому сам конкурентний процес є динамічним, таким що відбувається у часі, але з іншого боку, науковець для дослідження досягнення рівноважного стану ринку досконалої конкуренції використовує метод порівняльної статистики.

Заслуга А. Маршала полягає також і в тому, що він вперше обґрунтував вплив ефекту масштабу на макrorівні, вказуючи на наявність зв'язку між економією на масштабах виробництва та концентрацією: «Расширение масштабов его производства быстро увеличивает его преимущества перед конкурентами и снижает цены, по которым он может позволить себе продавать свою продукцию» [6, с. 401].

Значний вплив на розвиток економічної науки здійснив В. Парето, який не погоджувався із окремими положеннями сучасних йому науковців щодо умов досягнення «загальної економічної рівноваги». В. Парето вважав, що досягнення загальної економічної рівноваги якщо і забезпечує максимізацію загальної економічної ефективності, то це не завжди супроводжується досягненням максимізації сукупної корисності в умовах нерівномірного розподілу економічних ефектів серед учасників ринку. Враховуючи ці суперечності, В. Парето запропонував дві точки зору досягнення оптимального стану ринку: алокації ресурсів; максимізації добробуту [7]. Досконалу конкуренцію

науковець розглядає як необхідну, але не достатню передумову досягнення оптимального стану ринку.

У процесах формування та розвитку конкурентних взаємовідносин В. Парето аналізував не лише досконалу конкуренцію, а й інші типи ринкових структур та дійшов висновку, що оптимальний стан економіки залежить від досягнення конкурентної рівноваги. Якщо ринок близький до умов досконалої конкуренції, то державне регулювання є недоцільним та зайвим. Якщо ж ринок має ознаки монополізованих структур, то держава зобов'язана використати ряд інструментів впливу (фіксовані ціни, податки) з метою стабілізації процесу досягнення рівноважного стану ринку.

Одним з перших хто вказав на практичну нереалістичність моделі досконалої конкуренції був Джон Бейтс Кларк. У подальшому Джон Моріс Кларк сформулював концепцію «дієвої конкуренції». Дана концепція дозволила виділити основні напрямки здійснення державної політики щодо стимулювання конкуренції на ринку. При цьому науковець вважав, що конкуренція має динамічний характер розвитку; для якого ступінь «дієвості конкуренції» визначається тим, як швидко і в якому обсязі створюється, ліквідується та відновлюється прибуток в різних галузях.

Взаємозв'язок між інноваціями і конкуренцією та вплив інноваційної політики на розвиток конкурентних відносин вперше показав Й. Шумпетер. На думку Шумпетера, інновації – це зміни в способах виробництва та реалізації товарів, які сприяють формуванню нового типу конкуренції, що є більш дієвим у порівнянні із традиційним (ціновим) типом конкуренції. Науковець стверджував, що будь-яке нововведення породжує ситуацію монополістичної конкуренції, при цьому механізм дії конкуренції витісняє з ринку підприємства, які застосовують застарілі технології та створюють неконкурентоспроможну продукцію. За словами Й. Шумпетера, саме конкуренція є рушійною силою створення нових товарів, технологій, типів організаційних структур [8].

Й. Шумпетер був прихильником наявності монополії на ринку та виділяв такі позитивні сторони монополії:

- наявність достатніх коштів для фінансування технічного прогресу;
- більш стійке фінансове положення у порівнянні з іншими ринковими структурами;
- можливість використання недоступних чи важкодоступних способів виробництва;
- можливість застосування прибутку, як ефективного джерела фінансування інвестицій у певній галузі.

Наявність досконалої конкуренції, на думку Й. Шумпетера, на ринку є небажаною, адже, галузі які наближені до даного типу конкуренції, частіше піддаються впливу криз та кон'юнктурних коливань.

Таким чином, Й. Шумпетер через категорію «інновацій» підійшов до розуміння конкуренції, як закономірності ринкового господарства, показуючи одночасно позитивний вплив процесів монополізації на розвиток економіки.

Наприкінці XIX ст. з'являється значна кількість наукових праць які містять критику ідеальних моделей досконалої конкуренції та чистої монополії. Так, Е. Чемберлін запропонував теорію монополістичної конкуренції в якій обґрунтував ідею синтезу конкуренції та монополії. На думку науковця, монополістична конкуренція – це механізм, який найбільш ефективно задовольняє зростаючі потреби суспільства. Е. Чемберлін не тільки обґрунтував цінні форми конкурентної боротьби, але й визначив нецінові: диференціація товарів, реклама, покращення репутації фірми [9], які в сучасній ринковій економіці здійснюють вплив на ефективність діяльності суб'єктів економічних відносин.

Е. Чемберлін відкидав можливість втручання держави в ринковий процес, все що відбувається на ринку – це природний процес розвитку ринкової ситуації, втручання в нього означає відхилення від оптимального стану ринку.

На відміну від Е. Чемберліна, Дж. Робінсон була впевнена, що наявність на ринку недосконалої конкуренції – це причина для втручання держави в ринковий

процес. Саму ж конкуренцію вона вважала негативним фактором, який сповільнює та протидіє функціонуванню ринкового механізму.

Дж. Робінсон запропонувала теорію недосконалої конкуренції, як альтернативу теорії досконалої конкуренції, предметом досліджень якої є поведінка великих компаній – олігополій. Однією з ключових позицій компаній-олігополістів є можливість використання ціни як інструменту впливу на попит і обсяги регулювання збуту. Також Дж. Робінсон запропонувала використовувати категорію «дискримінація в цінах» – реалізація одного і того ж товару за різними цінами різним групам споживачів, а також можливість варіювання цінами в часі і на різних географічних ринках. Досліджуючи монополію, авторка виділила галузі, в яких конкуренція неможлива через технологічні особливості: газова промисловість, електроенергетика, залізничний транспорт (пізніше ці галузі вважатимуться «природними монополіями») [10]. Саме завдяки працям Е. Чемберліна та Дж. Робінсон модель досконалої конкуренції змінилася теорією недосконалої та монополістичної конкуренції.

Економічна криза кінця 20-х початку 30-х рр. XX ст. підтвердила необхідність присутності держави у регулюванні ринкових процесів, а отже неспроможність теоретичних підходів державного невтручання. На основі аналізу ситуації, що склалася, Дж. М. Кейнсом було запропоновано теорію, в якій він обґрунтував необхідність державного втручання в процеси конкуренції, що в подальшому розширило коло проблемних питань теорії конкуренції.

У 1960 рр. Д.К. Гелбрейт досліджував специфіку сучасної конкуренції великих корпорацій в межах індустріального напрямку інституційної теорії. Науковець з'ясував, що саме масштабні корпорації формують індустріальну систему шляхом контролю над цінами, витратами та поведінкою споживачів, а дрібні підприємства, які не можуть впливати на ці фактори, є складовими ринкової системи. Для ефективного функціонування всіх складових системи держава, на думку автора,

зобов'язана втручатися в ринковий процес. Також, Д.К. Гелбрейт вважав, що наявність на ринку досконалої конкуренції неможлива за присутності корпорацій.

Свій вклад в розвиток теорії конкуренції здійснив також і Дж. Стіглер, який вивчав процеси функціонування ринкової економіки в межах теорії організації промисловості. Проведений науковцем аналіз поведінки фірм в конкурентних і монопольних галузях промисловості дозволив йому виділити принцип виживання і принцип мінімального масштабу ефективності. Дж. Стіглер вважав, що успіх в конкурентній боротьбі безпосередньо залежить від здатності інтегруватися в галузі. Він також, одним з перших, обґрунтував необхідність врахування наявної економічної інформації в якості конкурентної переваги та засобу ведення конкурентної боротьби.

У подальшому конкурентні відносини стають предметом досліджень такого напрямку розвитку економічної науки як економічний імперіалізм. Засновник теорії людського капіталу Г. Беккер вважав, що витрати на розвиток знань та вмінь працівників рівноцінні інвестиціям в придбання та створення новітнього обладнання та технологій, проте в майбутньому спроможні забезпечити велику прибутковість не лише компанії, але й всьому суспільству. Обґрунтовуючи економічну доцільність даного погляду, науковець дійшов висновку, що спеціальна підготовка фахівців формує відповідні особливості поведінки підприємства на ринку, ноу-хау, іміджу та бренду, що є однією з головних переваг суб'єкта економічних відносин у конкурентній боротьбі.

У теорії конкуренції представники неоінституціонального напрямку економічної науки зосередили свою увагу на ефективності ринкової економіки, визначив в якості її критеріїв трансакційні витрати – витрати на отримання інформації, проведення переговорів, укладання контрактів. На думку О. Уільямсона, Р. Коуза, Д. Норта, конкурентоспроможність компанії визначається безпосередньо можливістю та вмінням забезпечити

економію трансакційних витрат. До того ж неоінституціоналісти в теорії конкуренції сформулювали уявлення про цивілізовану конкуренцію, в якій інтереси конкуруючих суб'єктів задовольняються на взаємовигідних умовах з мінімальними трансакційними витратами. В результаті чого, цивілізована конкуренція сприяє ефективному розвитку економіки, що не збігається із висновками Й.Шумпетера щодо позитивного впливу монополій на економічний розвиток.

У 80-і рр. ХХ ст. у дослідженнях конкуренції сформувався новий напрям – еволюційний інституціоналізм, або теорія конкурентної еволюції, представники якої Р. Нельсон та С. Уінтер ввели в теорію конкуренції нове поняття «організаційні рутини» – стереотипи, шаблони поведінки, які використовуються в повсякденній діяльності суб'єктів економічних відносин [11]. На думку науковців, рутини – це певні активи, що становлять специфічні конкурентні переваги компанії та комбінування яких відповідно до умов, що склалися на ринку може трактуватися як стратегія поведінки.

Активізація інтеграційних та глобалізаційних процесів в економіці наприкінці ХХ ст., нові умови ведення економічної діяльності сприяли формуванню новітніх концепцій конкурентних переваг: ринкової; ресурсної; інституціональної. Першою була сформована ринкова концепція на основі моделі ринків недосконалої конкуренції, теорії організації виробництва та теорії стратегічного планування. Відповідно до даної концепції, ринкове положення підприємства розглядається з точки зору конкурентних переваг, а тому вибір стратегії повинен відбуватися в залежності від типу ринку та наявних ресурсів.

Представником ринкової концепції є М. Портер, який одним з перших спробував систематизувати основи теорії конкуренції. Суть моделі Портера полягає у відокремленні трьох основних аспектів конкуренції – конкурентних сил галузі, конкурентних стратегій та конкурентних переваг. При цьому науковець узагальнив погляди різних економічних шкіл і запропонував власну модель п'яти

конкурентних сил, які формують структуру галузі: 1) загроза появи нових конкурентів; 2) загроза появи товарів-субститутів; 3) можливість постачальників впливати на ціну; 4) можливість покупців впливати на ціну; 5) суперництво існуючих конкурентів між собою [12]. Також М. Портер встановив, що конкуренція набуває глобального характеру, де конкурують не економіки країн, а підприємства, які працюють в різних соціально-економічних умовах, ввів у економічну науку поняття «кластер», яке відображає ступінь інтеграції та взаємодії споріднених і підтримуючих галузей. При цьому М. Портер виділив причини успіху країн в міжнародній конкуренції в тій чи іншій галузі за допомогою системи показників – конкурентного ромба: факторні умови, умови внутрішнього попиту, споріднені та підтримуючі галузі, структура і стратегія підприємств, внутрішньогалузева конкуренція. Теоретичними положеннями конкурентного ромба на внутрішньофірмовому рівні користувалися ТНК, зокрема DuPont, Royal Dutch Shell, Procter&Gamble та інші. У 1990-х рр. теорія Портера також знайшла практичне підтвердження на рівні національних економік США, Австралії, Нової Зеландії як складова державних заходів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності цих країн на світовому ринку.

Необхідність адаптування суб'єктів економічних відносин до умов мінливості і невизначеності ринкового середовища стала головною причиною розвитку ресурсного підходу, значний вклад в який зробили С. Монтгомері, Р. Рамелт, К.К. Прахалад, Г. Хамел та інші. Відповідно до поглядів представників даного підходу, інтенсивні галузеві зміни ведуть до зниження значення галузі і ринкової позиції конкретної компанії, а також до підвищення ролі внутрішніх ресурсів. Виходячи з цього, науковці встановили, що джерелом конкурентних переваг є комбінування внутрішніх унікальних ресурсів компанії. Завчасне формування та використання комплексу внутрішніх ресурсів компанії з часом стає визначальним фактором конкурентоспроможності суб'єкта

економічних відносин в довгостроковій перспективі. Так Г. Хамелом та К.К. Прахаладом була запропонована теорія ключових компетенцій, за допомогою яких досягаються лідируючі позиції у галузі.

М. Трес та Ф. Вірсем розробили теорію унікальних цінностей, в якій унікальна цінність суб'єкта господарювання є конкурентною перевагою та реалізується у вподобаннях споживачів.

У середині 90-х рр. ХХ ст. в нових умовах функціонування підприємств на ринку, виникла необхідність в переорієнтації стратегій компаній в напрямі поєднання конкуренції і кооперації між учасниками ринку. Це стало основою розвитку сучасного інституційного підходу в теорії конкуренції. Також почали з'являтися концепції, що акцентують увагу на формуванні нових ринків як основних переваг в конкурентній боротьбі. Так, наприклад, К. Крістенсен запропонував концепцію підричних інновацій, яка заснована на поділі інновацій на підричні та підтримуючі та показує вплив нових технологій на діяльність компаній. На думку науковця, підричні інновації радикально змінюють параметри, на основі яких ведеться конкуренція, так як навіть компанії-лідери, які використовують підтримуючі інновації, несуть поразки від компаній, які впроваджують підричні інновації. Як наслідок, застарілі товари стають неконкурентоспроможними, а компанії які впроваджують підричні інновації отримують великі конкурентні переваги в боротьбі за споживача.

Отже друга половина ХХ ст. характеризувалася революційним розвитком теорії конкуренції, появою альтернативних поглядів на складові та фактори функціонування конкурентного механізму.

Висновки. Результати виконаного дослідження питань генезису теорій конкуренції та прикладних підходів до їх застосування в соціально-економічних системах дозволили виокремити такі етапи у їх розвитку: класичний, неокласичний, новітній (який поєднує теорії конкуренції, що сформовані наприкінці ХХ ст.-поч. ХХІ ст.), а також визначити внесок кожної концепції у розуміння конкуренції за

сучасних умов економічного розвитку. Положення класичної політичної економії щодо конкуренції як необхідної передумови ефективного розподілу обмежених ресурсів не втрачають актуальності в сучасних умовах, погляди неокласиків щодо типології ринкових структур, максимізації цільових функцій за недосконалої конкуренції можуть бути використані для пояснення

поведінки сучасних економічних суб'єктів. Отже новітній етап, який синтезує основні положення попередніх етапів та має власні оригінальні напрацювання є логічним продовженням та поглибленням концепцій конкуренції та закладає теоретичний фундамент досліджень за прикладними напрямками економічної науки.

Література.

1. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов / Пер.: А. Щербаков. Москва: Ленанд, 2017. 864 с.
2. **Рикардо Д.** Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Пер.: П.Н. Клюкин. Москва: Эксмо, 2012. 957 с.
3. **Милль Дж.** Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Пер.: В. Бобров, В. Бомкин, А. Калинин, П. Клюкин, В. Рысин, А. Соколов, Р. Столпер. Москва: Эксмо, 2007. 1040 с.
4. **Маркс К., Энгельс Ф.** Сочинения. Издание второе. Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1955. URL: <https://0df27dad-a-62cb3a1a-s-sites.googlegroups.com>
5. **Вальрас Л.** Элементы чистой политической экономии. / Пер.: И. Егоров, А. Белянин. Москва: Изограф, 2000. 448 с.
6. **Маршалл А.** Принципы политической экономии / Предлс. Дж. М. Кейнс; пер.: В.И. Бомкин, В.Т. Рысин, Р.И. Столпер. Москва: Эксмо, 2007. 832 с. (Антология экономической мысли).
7. **Блюмин И.Г.** Критика буржуазной политической экономии. Москва: Изд-во. АН СССР, 1962. Т. 1. 872 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=PdH-AgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
8. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Пер.: В.С. Автономова, Л.А. Громова, К.Б. Козлова. Москва. Эксмо. 2007. 864 с.
9. **Чемберлин Э.** Теория монополистической конкуренции / Пер.: Э. Лейкин, Л. Розовский. Москва: Экономика. 1996. 350 с.
10. **Робинсон Дж.** Экономическая теория несовершенной конкуренции / Пер.: А. Фонов. Москва: Прогресс. 1986. 472 с.
11. **Нельсон Р.Р., Уинтер С.Дж.** Эволюционная теория экономических изменений / Пер.: М.Я. Каждан. Москва: Дело. 2002. 536 с.
12. **Портер М.** Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / пер.: Е. Калинина. Москва: Альпина Паблишер. 2008. 720 с.

References.

1. **Smit A.** (2017). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. (A. Scherbakov. Trans). Moscow: Lenand, p. 864 [in Russian].
2. **Rikardo D.** (2012). *Nachala politicheskoy ekonomii i nalogooblozheniya. Izbrannoe* [Principles of Political Economy and Taxation. Selected Works]. (P.N. Klyukin. Trans). Moscow: Eksmo, p. 957 [in Russian].
3. **Mill Dzh.** (2007). *Osnovyi politicheskoy ekonomii s nekotoryimi prilozheniyami k sotsialnoy filosofii* [Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy]. (V. Bobrov, V. Bomkin, A. Kalinin, P. Klyukin, V. Rysin, A. Sokolov, R. Stolper. Trans). Moscow: Eksmo, p. 1040 [in Russian].
4. **Marks K., & Engels F.** (1955). *Sochineniya. Izdanie vtoroe* [Compositions. Second Edition]. Moscow: State publishing house of the literature. Retrieved from <https://0df27dad-a-62cb3a1a-s-sites.googlegroups.com> [in Russian].
5. **Valras L.** (2000) *Elementyi chistoy politicheskoy ekonomii* [Elements d'economie politique pure]. (I. Egorov, A. Belyanin. Trans). Moscow: Izograf, p. 448 [in Russian].
6. **Marshall A.** (2007). *Printsiipy politicheskoy ekonomii* [Principles of Economics]. (V.I. Bomkin, V.T. Rysin, R.I. Stolper. Trans). Moscow: Eksmo, p. 832 [in Russian].

7. **Blyumin I.G.** (1962). *Kritika burzhuaznoy politicheskoy ekonomii* [Criticism of bourgeois political economy]. Moscow: publishing house. The USSR AS, Vol. 1, p. 872. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=PdH-AgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> [in Russian].
 8. **Shumpeter Y.** (2007). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [The Theory of Economic Development. Capitalism, socialism and democracy]. (V.S. Avtonomova, L.A. Gromova, K.B. Kozlova. Trans). Moscow: Eksmo, p. 864 [in Russian].
 9. **Chamberlin E.** (1996). *Teoriya monopolisticheskoy konkurentsii* [The Theory of Monopolistic Competition]. (E. Leikin, L. Rozovsky. Trans). Moscow: Economy, p. 350 [in Russian].
 10. **Robinson Dzh.** (1986). *Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurentsii* [The Economics of Imperfect Competition]. (A. Fonov. Trans). Moscow: Progress, p. 350 [in Russian].
 11. **Nelson R.R., & Uinter S.Dzh.** (2002). *Evolutsionnaya teoriya ekonomicheskikh izmeneniy* [An Evolutionary Theory of Economic Change]. (M. Kazhdan. Trans). Moscow: Delo, p. 536 [in Russian].
 12. **Porter M.** (2008). *Konkurentnoe preimushchestvo: Kak dostich vyisokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost* [Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance]. Moscow: Alpina Publisher, p. 720 [in Russian].
-

Аннотация.

Квятко Т.Н., Рыжикова Н.И. Генезис теорий конкуренции и прикладные основы их имплементации в инновационно-инвестиционном развитии социально-экономических систем.

В статье рассмотрены вопросы генезиса теорий конкуренции в исторической ретроспективе развития экономической науки. Критически проанализирована адекватность представленных теорий вызовам, которые создаются на разных этапах развития производительных сил и производственных отношений, что позволило обосновать типологию указанных теорий и концепций. Теоретически обоснованы принципы трансформации теорий конкуренции в прикладные концепции, которые, с одной стороны, объясняют реализацию указанного вида экономических отношений между субъектами, а с другой стороны, создают теоретико-методологический базис генерирования адаптированных концепций развития конкурентного потенциала и повышение конкурентоспособности продукции. Представленные результаты исследования позволили выяснить характер диалектического единства современных, классических и неоклассических теорий и концепций конкуренции, а также создать предпосылки их дальнейшего развития.

Ключевые слова: теория конкуренции, классическая школа, рынок, модель, концепция.

Abstract.

Kvyatko T., Ryzhikova N. Genesis of competition theories and applied bases of their implementation in the innovative and investment development of socio-economic systems.

The principles of transforming the theory of competition into applied concepts were theoretically substantiated. The principles on one hand, explain the implementation of this type of economic relations between subjects, and on the other hand, create a theoretical and methodological basis for generating adapted concepts of developing competitive capacity and increasing the competitiveness of products. Presented research results made it possible to clarify the nature of the dialectical unity of modern, classical and neoclassical theories and concepts of competitiveness, as well as to create the prerequisites for their further development.

Keywords: theory of competition, classical school, market, model, concept.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Квятко Т.М. Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем / Т.М. Квятко, Н.І. Рижикова // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 45-54.

Kvyatko T., & Ryzhikova N. (2017). Genesis of competition theories and applied bases of their implementation in the innovative and investment development of socio-economic systems. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 45-54.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Висоцький О.О. Теорія та практика оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Запропоновано методичний підхід щодо оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств. Методика оцінювання полягає в узагальненні існуючих підходів до визначення рівня економічної безпеки, врахуванні їх переваг у контексті досягнення точності отриманих результатів шляхом уніфікації матричного та графічного методів. Побудовано матриці оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств України, як результат формування розмірності критеріїв оцінювання рівня економічної безпеки, їх групування за ознаками потенціалу економічної безпеки та стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки, тобто визначення розмірності, що дозволило сформулювати конкретні пропозиції щодо підвищення рівня їх економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, машинобудівні підприємства, потенціал економічної безпеки, стратегічний набір здатностей до економічної безпеки, методика, складові, матриця, рівень.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У науковій економічній літературі відсутній єдиний підхід щодо методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємств машинобудування, що потребує розробки методичного підходу, який би представляв собою оригінальне поєднання існуючих методик та врахування їх теоретичних переваг для практичної реалізації у процесі аналізу господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам формування та зміцнення економічної безпеки присвятили свої дослідження О.М. Бандурка, В.В. Белокуров, Н.В. Білошкурська, В.О. Богомолів, Т.Г. Васильців, В.М. Геєць, Л.В. Гнилицька, О.В. Гривківська, С.Б. Довбня, В.Є. Духов, Я.А. Жаліло, В.В. Зайченко, А.О. Заїчковський, М.М. Зацеркляний, С.Н. Ілляшенко, О.І. Черняк, М.І. Камлик, М.О. Кизим, Г.В. Лещук, О.Ф. Мельников, В.І. Мунтян, Н.В. Лоханова, А.Н. Ляшенко, Л.О. Пашнюк, В.П. Пономарьов, О.В. Россошанська, Т.М. Соколенко, Т.Г. Сухорукова, С.М. Шкарлет та ін. Разом з тим, враховуючи численні дослідження з приводу розробки та використання на практиці методичних підходів щодо оцінювання рівня економічної безпеки підприємств потребують подальшого продовження наукового пошуку, з огляду на наявні їх недоліки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відомі

методики визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств у своїй більшості акцентують увагу на розрахунках інтегральних показників, що призводить до подвійного врахування складових системи оцінки, що спонукало до розробки власної методики визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств, яка полягає в уніфікації матричного та графічного методів [1; 2].

Формулювання цілей статті. Головною метою цієї роботи є розробка теоретико-методичних підходів та практичних аспектів визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В аспекті стратегічного управління економічною безпекою нами доведено, що саме стан потенціалів економічної безпеки та стратегічний набір здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки є основою економічної безпеки підприємства, тому виникає необхідність визначення рівня економічної безпеки [3; 4; 5] у відповідності до отриманих результатів.

Таким чином, рівень економічної безпеки підприємства можна представити у вигляді наступної функції:

$$R_{ЕБ} = \int (R_{ПЕБ}; R_{СНН}),$$

де, $R_{ЕБ}$ – рівень економічної безпеки підприємства;

$R_{ПЕБ}$ – рівень потенціалу економічної безпеки підприємства;

R_{CH3} – значення стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки.

У відповідності до поставленого завдання постає завдання щодо формування розмірності критеріїв оцінювання рівня економічної безпеки та їх групування за ознаками потенціалу економічної безпеки та стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки, тобто визначення розмірності матриці оцінювання рівня економічної безпеки та, власне, її побудови.

Нехай, вектором X буде рівень потенціалу економічної безпеки підприємства, вектором Y – рівень використання стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення

економічної безпеки і, відповідно, вектор A – рівень економічної безпеки машинобудівного підприємства. При цьому залишається невизначеною розмірність майбутньої матриці визначення рівня економічної безпеки. Оскільки максимальне значення рівня потенціалу економічної безпеки підприємства становить 1, а використання стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки – 100 %, тобто, 1, вважаємо за доцільне встановити крок матриці 0,2, відповідно, розмірність матриці становитиме 5×5 .

Матриця, визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств представлено на рис. 1.

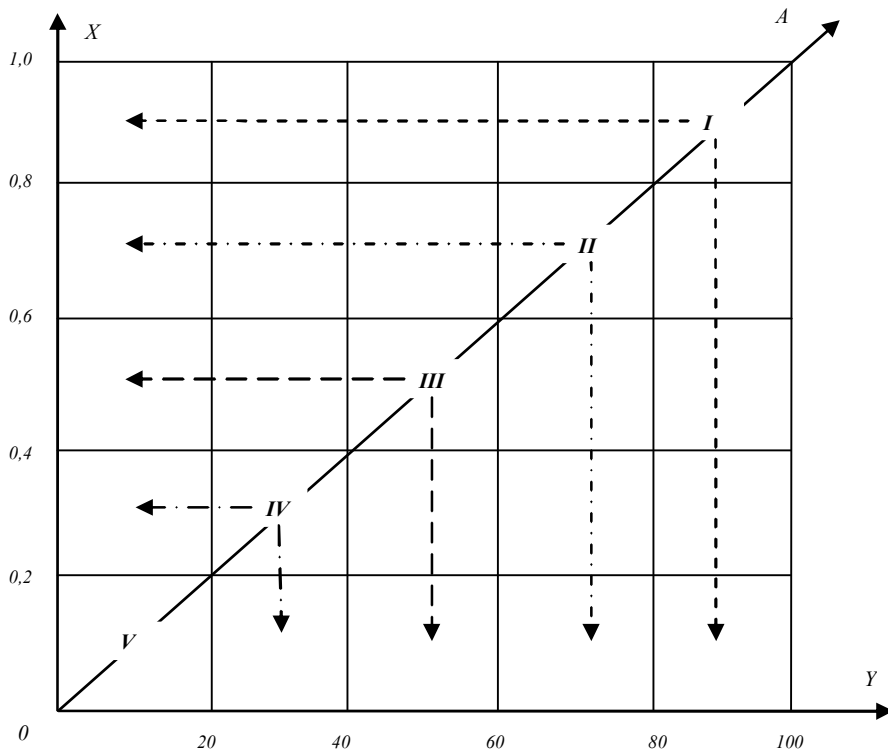

Рис. 1. Матриця визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств

Джерело: (розробка автора)

Отже, якщо значення показників рівня потенціалу економічної безпеки та стратегічного набору здатностей підприємств машинобудування в межах 0,0-0,2, що відповідає області побудови квадрату V, це дає підстави стверджувати про критично низький рівень економічної безпеки.

Область побудови квадрату IV обумовлена значеннями рівня потенціалу

економічної безпеки та стратегічному набору здатностей, які перебувають у межах 0,21-0,40, що свідчить про низький рівень економічної безпеки.

Квадрат III відповідає значенням рівня потенціалу економічної безпеки та стратегічного набору здатностей підприємств машинобудування, які становлять 0,41-0,60 векторів X і Y та обумовлюють мінімальний рівень економічної безпеки підприємства.

За умови, якщо значення рівня потенціалу економічної безпеки та стратегічного набору здатностей підприємств машинобудування знаходяться в межах 0,61-0,80, що відповідає II квадрату матриці визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств, це свідчить про нормальний рівень економічної безпеки.

I, нарешті, квадрат I матриці обумовлений значеннями рівня потенціалу економічної безпеки та стратегічного набору здатностей, які перебувають у межах 0,81-1,0, та відповідають достатньому рівню економічної безпеки підприємства.

Крім того, матриця побудована таким чином, що дозволяє визначення проміжного значення рівня економічної безпеки, що значення «стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки» вектора X може бути в квадраті II, а значення «потенціалу економічної безпеки» вектору Y – у квадраті III, відповідно до чого рівень економічної безпеки підприємства визначається, як мінімально та умовно нормальний, що дозволяє акцентувати увагу на значеннях тих чи інших складових у відповідності до векторів матриці.

На відміну від інших, запропонована

методика визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств дозволяє формувати висновки не тільки про результуючу ознаку (рівень економічної безпеки підприємства), а й про її складові (потенціал економічної безпеки, стратегічний набір здатностей), що приймають участь у її формуванні з урахуванням впливу ризиків, що значно підвищує вірогідність отриманого результату.

Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «АвтоКрАЗ» представлена на рис. 2.

Так, на основі попередніх розрахунків стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки та рівня використання потенціалу економічної безпеки ПАТ «АвтоКрАЗ», рівень його економічної безпеки протягом 2012-2016 рр. доцільно визначити, як критично низький та умовно низький, що обумовлено, в першу чергу, інтегральним показником потенціалу економічної безпеки підприємств машинобудування з урахуванням впливу ризиків, який протягом аналізованого становив: 12,5 – у 2012 році; 11,2 – у 2013 році; 14,0 – у 2014 році; 15,3 – у 2015 році та 10,10 – у 2016 році.

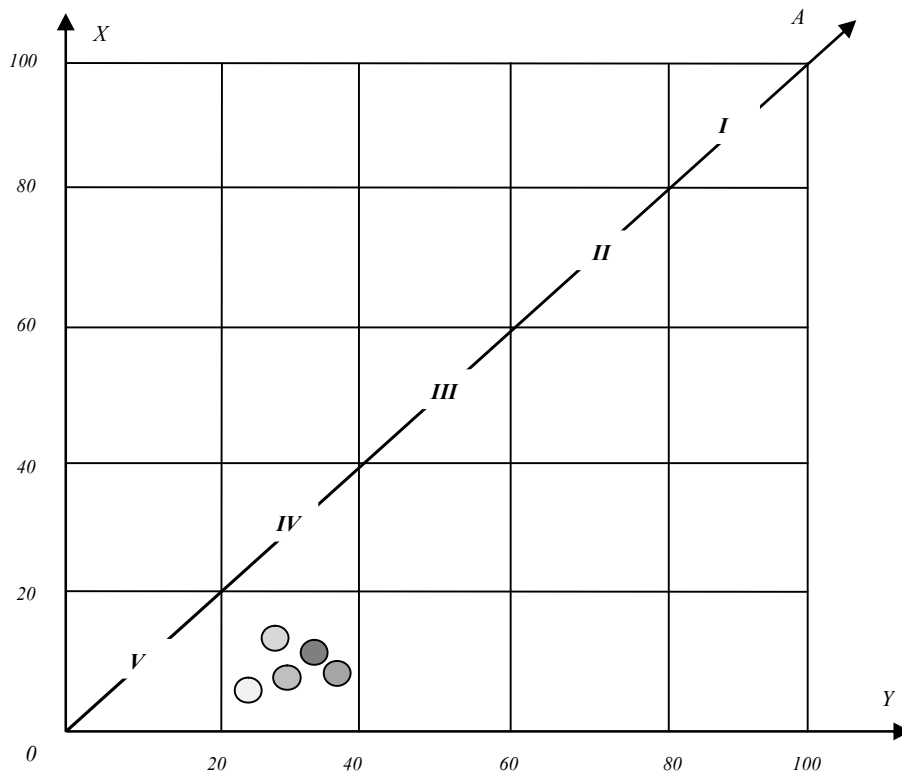

Рис. 2. Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «АвтоКрАЗ»

При цьому стратегічний набір здатностей до забезпечення економічної безпеки становив лише 33,1 %, що свідчить про те, що ПАТ «АвтоКрАЗ» недостатню увагу приділяє використанню здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки. Проте варто зазначити, що у потенціалі економічної безпеки даного підприємства перевага надається фінансовій складовій, про що свідчать значення інтегрального показника фінансового потенціалу.

Таким чином, можна зробити висновки про необхідність розробки та впровадження стратегії управління економічною безпекою на ПАТ «АвтоКрАЗ», з огляду на необхідність підвищення ефективності використання стратегічного набору та решти потенціалів підприємства, що в своїй сукупності формують потенціал економічної безпеки.

Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «Богдан Моторс» представлена на рис. 3.

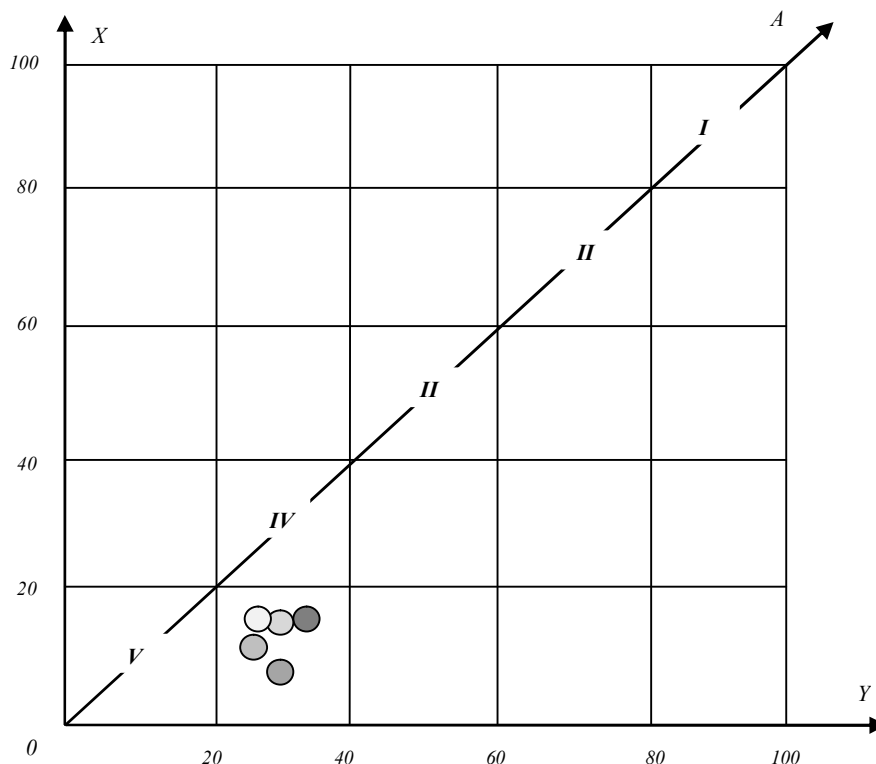

Рис. 3. Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «Богдан Моторс»

Подібним чином доцільно визначити і рівень економічної безпеки ПАТ «Богдан Моторс» протягом періоду 2012-2016 рр., оскільки значення потенціалу економічної безпеки підприємства не перевищувало значення 15,0 (2012р. – 13,5; 2013 р. – 14,0; 2014 р. – 14,8; 2015 р. – 13,7; 2016 р. – 14,2).

Основними причинами критично низького рівня економічної безпеки ПАТ «Богдан Моторс» є: відсутність довготермінових економічних зв'язків з економічними контрагентами та ефективних каналів збуту.

Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «ЗАЗ» представлена на рис. 4, з якого стає зрозумілим, що протягом аналізованого періоду значення потенціалу економічної безпеки ПАТ «ЗАЗ» становили: у 2012 році – 15,9; у 2013 році – 15,0; у 2014 році – 15,9; у 2015 році – 14,9; у 2016 році – 14,5, при цьому стратегічний набір здатностей до забезпечення економічної безпеки було використано на 33,1%, відповідно до результатів розрахунків, які було проведено для підприємств автомобілебудування.

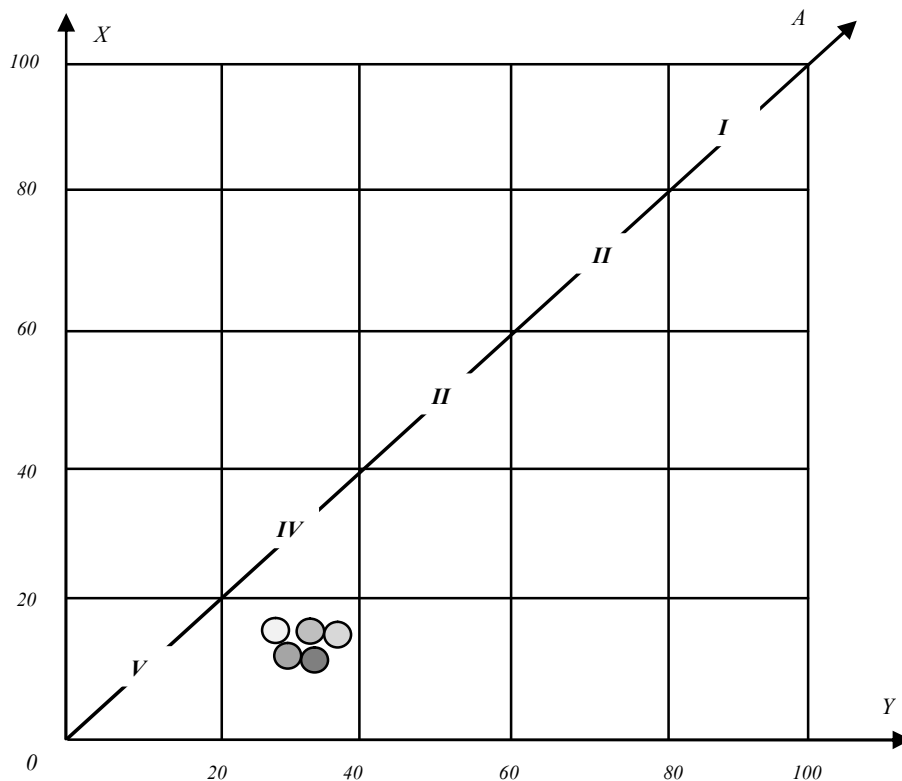

Рис. 4. Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «ЗАЗ»

Згідно матриці визначення рівня економічної безпеки, її рівень для ПАТ «ЗАЗ» визначається, як критично низький, проте за умови підвищення ефективності використання стратегічного набору здатностей підприємство може забезпечити низький рівень економічної безпеки, однак підприємство потребує розробки стратегії управління економічною безпекою машинобудівних підприємств, з огляду на низькі значення інтегрального показника фінансового потенціалу, які протягом 2012-2016 рр. мають усталену тенденцію до зниження.

Матриця визначення рівня економічної безпеки ПАТ «Чернігівський автозавод», представлена на рис. 5, дозволяє констатувати критично низький рівень економічної безпеки підприємства. Так, при використанні стратегічного набору здатностей підприємства до забезпечення економічної безпеки на 33,1 %, значення потенціалу економічної безпеки становили у 2012 році – 15,4 ; у 2013 році – 13,2; у 2014 році – 14,5; у 2015 році – 15,4; у 2016 році – 14,0, що зумовлено зниженням значень фінансового

потенціалу у 2013-2014 рр. до позначки 1,6 та 1,8; інтегрального показника техніко-технологічного потенціалу у 2016 році до 8,1; показника кадрового потенціалу до 2,6 у 2014 році і незначним підвищенням до 2,8 – у 2015 році, показники решти потенціалів мали усталену тенденцію з незначними коливаннями.

Таким чином, можна зробити висновки про необхідність розробки та впровадження для автомобілебудівних підприємств стратегії управління економічною безпекою машинобудівних підприємств, яка б включала напрями забезпечення підвищення рівня потенціалу економічної безпеки та була б орієнтованою на підвищення ефективності використання стратегічного набору здатностей підприємств, оскільки рівень використання останньої досліджуваними автомобілебудівними підприємствами знаходиться на низькому рівні. Крім того, підвищення рівня потенціалу економічної безпеки потребує негайних заходів, особливо в частині зміцнення фінансового та техніко-технологічного потенціалів.

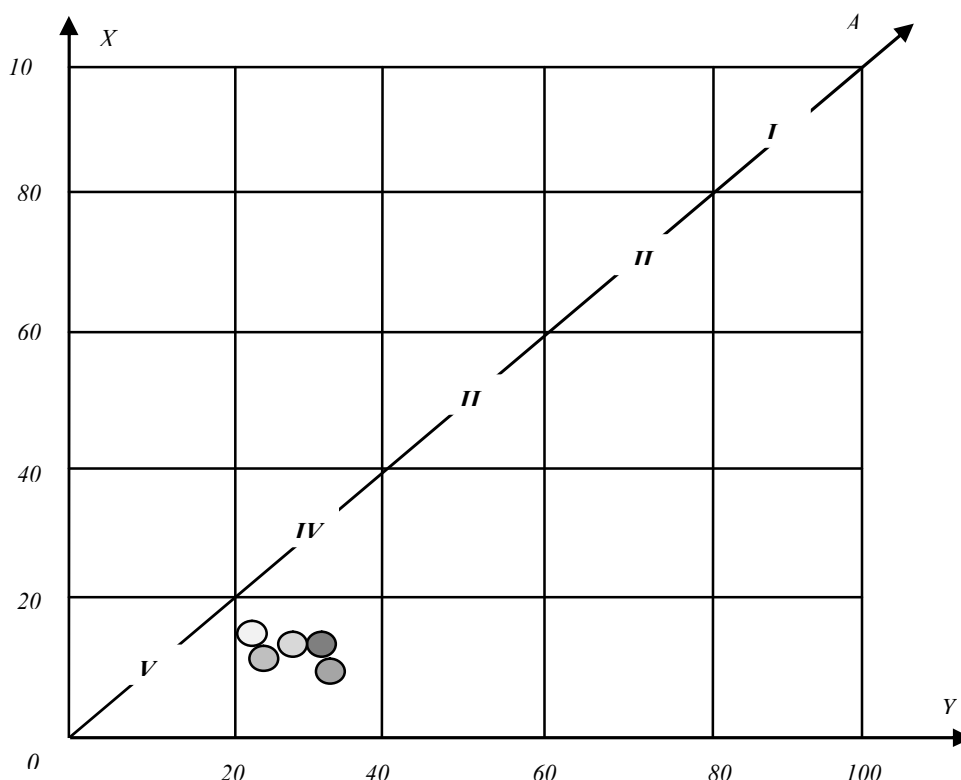

Рис. 5. Матриця визначення рівня економічної безпеки ПрАТ «Чернігівський автозавод»

Висновок. Запропонований методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємств машинобудування дозволив не тільки визначити її рівень, а й сформулювати розгорнуті висновки щодо слабких місць у системі економічної безпеки даних підприємств, що підтверджує право на існування та доцільність його використання при визначенні як рівня економічної

безпеки, так і при формуванні напрямів його підвищення та забезпечення у коротко- та середньостроковій перспективі, оскільки уникає подвійного використання показників, враховує вплив ризиків та здатності підприємства до забезпечення економічної безпеки шляхом застосування внутрішніх резервів підприємства, що підвищує вірогідність отриманих результатів.

Література.

1. Абгарян К.А. Матричные и асимптотические методы в теории линейных систем / К.А. Абгарян. – М. : Наука, 1973. – 423 с.
2. Пустовойтов Н.А. Метод возмущений в алгебраической проблеме собственных значений / Н.А. Пустовойтов. – Препринт ин-та математики АН УССР ИМ 76-31. – К., 1976. – 24 с.
3. Камишинікова О.В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства / О.В. Камишинікова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11(101). – С. 77-82.
4. Ілляшенко С.Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С.Н. Ілляшенко // Наукові праці ДонНТУ. Серія економіка. – Донецьк, 2002. – № 48. – С. 16-22.
5. Євдокимов Ф.І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна, О.О. Бородіна // Наукові праці ДонНТУ. Серія економіка. – Вип. 47. – Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2002. – С. 6-12.

References.

1. **Abharyan K.A.** (1973). *Matrychnye y asymptoticheskiye metody v teoryi lyneynykh system* [Matrix and asymptotic methods in the theory of linear systems]. Moscow: Nauka, p. 423 [in Russian].
 2. **Pustovoytov N.A.** (1976). *Metod vozmushcheniy v algebraycheskoy probleme sobstvennykh znacheniy* [Perturbation method in the algebraic problem of eigenvalues]. *Preprynt yn-ta matematyky AN USSR YM 76-31*, Kyiv, p. 24 [in Ukrainian].
 3. **Kamyshnikova O.V.** (2009). *Metodyka otsinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky metalurhiynoho pidpryyemstva* [Method of estimation of the level of economic safety of the metallurgical enterprise]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, No 11(101), pp. 77–82 [in Ukrainian].
 4. **Yl'yashenko S.N.** (2002). *Otsenka sostavlyayushchykh ékonomicheskoy bezopasnosti predpryyatiya* [The estimation of components of economic safety of the enterprise]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya ekonomika – Scientific works of DonNTU. Series economy*, No 48, pp. 16–22 [in Russian].
 5. **Yevdokymov F.I., Mizina O.V., & Borodina O.O.** (2002). *Uzahal'nyuyucha otsinka finansovoyi skladovoyi rivnya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Generalizing the financial component of the level of economic security of the enterprise]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya ekonomika – Scientific works of DonNTU. Series economy*, Issue 47, pp. 6–12 [in Ukrainian].
-

Аннотация.

Высоцкий О.А. *Теория и практика оценки уровня экономической безопасности машиностроительных предприятий.*

Предложен методический подход к оценке уровня экономической безопасности машиностроительных предприятий. Методика оценки заключается в обобщении существующих подходов к определению уровня экономической безопасности, учете их преимуществ в контексте достижения точности полученных результатов путем унификации матричного и графического методов. Построено матрицы оценки уровня экономической безопасности машиностроительных предприятий Украины, как результат формирования размерности критериев оценки уровня экономической безопасности, их группировки по признакам потенциала экономической безопасности и стратегического набора способностей предприятия к обеспечению экономической безопасности, то есть определение размерности, что позволило сформулировать конкретные предложения по повышению уровня их экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, машиностроительные предприятия, потенциал экономической безопасности, стратегический набор способностей к экономической безопасности, методика, составляющие, матрица, уровень.

Abstract.

Vysotsky O.O. *Theory and practice of economic security evaluation of machine-building enterprises.*

In the article it was proposed the methodical approach to the assessment of the level of economic security of machine building enterprises. The methodology of assessment is to summarize existing approaches when defining of level of economic security, the basis of their advantages in the context of achieving the accuracy of the results obtained by unifying the matrix and graphic methods. It was built the matrix to assess the level of economic security of machine building enterprises in Ukraine, as a result of criteria formation dimension when estimating level of economic security, their grouping on the grounds of potential economic security and strategic abilities of the enterprise to ensure economic security, that is, to define the dimension that allowed us to formulate specific proposals to improve their economic security.

Key words: economic security, machine-building enterprises, potential for economic security, strategic set of abilities for economic security, methods, components, matrix, level.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Высоцкий О.О. *Теория та практика оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств* / О.О. Высоцкий // *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. – 2017. – № 4. – С. 55–61.

Vysotsky O.O. (2017). *Theory and practice of economic security evaluation of machine-building enterprises*. *Actual problems of innovative economy*, No 4, pp. 55–61.

Соціальна відповідальність бізнесу в системі інноваційного розвитку

УДК 338.43:172

МИКОЛЕНКО І.Г., кандидат економічних наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Миколенко І.Г. Механізм соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу.

У статті формалізовано архітектуру та науково-прикладні засади функціонування механізму соціальної відповідальності суб'єктами вітчизняного аграрного бізнесу. Встановлено, що в сучасних умовах господарювання особливого значення набуває концепція соціальної відповідальності бізнесу, в рамках якої відбувається процес створення цінностей для самого аграрного підприємства, споживачів, бізнес-партнерів, держави в цілому. Тому застосування практики соціальної відповідальності та корпоративної соціальної відповідальності має стати невід'ємною частиною механізмів виробничо-економічної діяльності національних суб'єктів господарювання агросфери. Виявлено, що у механізмах соціальної відповідальності необхідно посилити інформаційно-рекламну та фінансово-економічну складові або блоки. Це забезпечить краще та ширше впровадження соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери, що, у свою чергу, може допомогти створити нові ринки збуту продовольства та сільськогосподарської продукції в Україні та за її межами, вирішити соціальні та екологічні проблеми, полегшити доступ бізнес-структур з українським капіталом до міжнародних ринків, підвищити їх капіталізацію та забезпечити сталий розвиток країни у цілому. Застосування системно-структурного та бізнес-процесного підходів для повної характеристики механізмів формування соціальної відповідальності дозволить визначити їх місце у загальній системі управління підприємствами та ідентифікувати властивості, притаманні тільки даним механізмам. Встановлено, що саме відокремлення заходів у сфері соціальної відповідальності від основної діяльності аграрних підприємств призводить до неможливості оцінки їх ефективності з позиції інтересів кожного конкретного суб'єкта господарювання.

Ключові слова: механізм соціальної відповідальності, ресурсний потенціал, аграрний бізнес, ефективність, інформаційні потоки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для подальшого розвитку та розширеного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання в аграрній сфері економіки України необхідним є впровадження суттєвих змін та ліквідація великої кількості проблем, яка супроводжує ці процеси. Жодне підприємство не може досягти своїх цілей і бути успішним та конкурентоспроможним без ефективного управління. Зростаюча динаміка внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання також вимагає внесення коректив у методи та прийоми діяльності. Сучасні світові тенденції розвитку бізнесових структур показують, що в їх діяльності економічна результативність пов'язується з соціальною практикою, співучастю в суспільно значущих проектах. Таким чином, виробничо-економічна

діяльність суб'єктів господарювання нині супроводжується соціальною відповідальністю бізнесу. Але, як відомо, тривалий час розвиток бізнесових структур в умовах ринкового механізму господарської діяльності переслідував в якості основної мети отримання прибутків, забезпечення фінансово-економічної стійкості та ефективності з метою подальшого конкурентоспроможного функціонування, розширення своєї присутності на ринках, освоєння їх нових сегментів.

Особливої гостроти та актуальності вказані проблеми набули в аграрній сфері економіки України, на сільських територіях та в соціальній інфраструктурі села. Саме вітчизняні сільськогосподарські підприємства як основні господарюючі суб'єкти аграрної сфери зазнали найбільш радикальних і масштабних змін, пов'язаних з реформуванням відносин власності,

землекористування, організації виробництва, ресурсозабезпечення та збуту готової продукції, механізмів господарювання та управління, інтеграції та корпоратизації. З однієї сторони, утворилася велика кількість селян-землевласників та домогосподарств населення і фермерських господарств, з іншої сторони – великих агрохолдингів та аграрних і агропромислових корпорацій національного й міжнародного рівнів, які орієнтовані переважно на світовий агропродовольчий ринок. Саме вони забезпечили Україні на сучасному етапі провідне місце та визнання у світі як провідного виробника та експортера продовольства на основі здійснення всебічної модернізації сільськогосподарського виробництва, впровадження інновацій, зростання капіталізації аграрної галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку та управління здійсненням соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу присвячені наукові праці Л. Корчевної, В. Новікова, В. Домницької, В. Жогла, Л. Мармұль, І. Царик, М. Ігнатенка, І. Баневої, В. Мазуренка, Н. Волосковець, П. Саблука, А. Костіна, О. Мірошніченка та багатьох інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Втім, не дивлячись на багатогранність та багатоаспектність їх наукових здобутків питання побудови ефективних механізмів соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу потребують подальшого наукового пророблення та конкретизації.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є формалізація архітектури та науково-прикладних засад функціонування механізму соціальної відповідальності суб'єктами вітчизняного аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На практиці основна увага підприємців та менеджерів часто зосереджується на необхідності оволодіння механізмами мотивації та керування підлеглими для досягнення власних цілей. Це може призводити до порушення технологій, випуску неякісної продовольчої продукції, інколи навіть шкідливої для

людини і оточуючого середовища [1, с. 87]. Тому в сучасних умовах господарювання особливого значення набуває концепція соціальної відповідальності бізнесу, в рамках якого відбувається процес створення цінностей для самого аграрного підприємства, споживачів, бізнес-партнерів, держави в цілому. Вона є одним із джерел забезпечення стійкості та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки.

Сучасна економіка знань та інформаційних технологій характеризується радикальними трансформаціями та структурними зрушеннями як у глобальному, так і вітчизняному вимірі. Розвиток національного бізнесу, інтеграція у європейську та світову економічну систему, посилення конкуренції ставить перед аграрними підприємствами багато нових завдань, у т.ч. пов'язаних із соціальною та корпоративною соціальною відповідальністю. Для багатьох з них розробка стратегії та механізмів соціальної відповідальності для забезпечення стійкого розвитку є концептуальним завданням, адже мова йде не просто про спонтанну доброчинність, а про системну діяльність, вбудовану у всі бізнес-процеси.

Світова практика застосування соціальної відповідальності свідчить не тільки про покращення власної репутації, а й про отримання прибутку від збільшення лояльності споживачів. З огляду на означене, підтверджується актуальність та зростаюче значення механізмів застосування соціальної відповідальності у міжнародному та вітчизняному бізнесі. Українські аграрні та агропромислові підприємства, корпорації та холдинги дедалі активніше оперують на міжнародному ринку, тому застосування практики соціальної відповідальності та корпоративної соціальної відповідальності має стати невід'ємною частиною механізмів виробничо-економічної діяльності національних суб'єктів господарювання агросфери.

Істотні зміни у взаємовідносинах між державою, громадськими інститутами та приватними підприємствами простежуються в усьому світі. Поряд із виробничо-економічними чинниками, все більшу роль у

забезпеченні конкурентоспроможності, досягненні високої продуктивності праці, ресурсовіддачі, прибутковості виробництва починають відігравати неекономічні показники роботи підприємств – рівень соціального забезпечення працівників, розробка та реалізація програм лояльності, підтримки закладів охорони здоров'я, навчальних та соціально-культурних установ, вирішення екологічних проблем.

Особливу соціальну роль відіграє впровадження механізмів контролю якості та сертифікації продукції, використання екологічно безпечних та енергозберігаючих технологій тощо. Поняття механізмів соціальної відповідальності бізнесу в повній мірі уособлює цю взаємодію [2]. Власне терміни «механізми соціальної відповідальності», «механізми корпоративної соціальної відповідальності» уперше були сформульовані тільки разом з основоположними категоріями як системними явищами і процесами, які вони розвивають, у 1999 р. Існують декілька визначень цих понять. У науковій літературі механізми соціальної відповідальності розглядаються як сукупність інструментів та важелів, технологій просування соціально відповідального бізнесу, який приносить користь підприємництву і суспільству, сприяє соціальному, економічному й екологічно сталому розвитку шляхом максимізації позитивного впливу на середовище господарювання і мінімізації негативного [2].

Зазначені механізми направлені на досягнення комерційного успіху засобами, що враховують морально-етичні та екологічні принципи господарювання. У більш широкому розумінні під механізмом соціальної відповідальності слід розуміти системну динамічну взаємопов'язану сукупність організаційно-управлінського (форм, напрямів, рівнів, принципів, моніторингу, планування, прогнозування, контролю), фінансово-інвестиційного (податкового, цінового, митного, кредитного), інституційного (норм, законів, інститутів) інструментів та методів забезпечення відповідального ставлення будь-якого підприємства до свого продукту або послуги, споживачів, працівників,

партнерів, активної соціальної позиції, яка полягає у гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших суспільних проблем [3, с. 98].

На нашу думку, його слід доповнити мотиваційною складовою, елементами якої є стимули матеріального та нематеріального характеру. Загалом в науковій літературі існує чотири основні підходи до концепції та механізмів здійснення соціальної відповідальності [4]. Зокрема, це економічний підхід, згідно якого підприємство виступає інструментом для створення прибутку, тому будь-яка його соціальна діяльність і, відповідно, її механізми спрямовані на досягнення економічного результату. Діючи таким чином, підприємство виконує свою економічну функцію, виробляючи товари та послуги, необхідні для суспільства та створюючи при цьому робочі місця і забезпечуючи максимізацію прибутку для акціонерів. Тому у механізмах соціальної відповідальності основоположне значення мають фінансово-економічні важелі.

Суспільно-політичний підхід базуються на тому, що підприємства спроможні певним чином впливати на суспільство, через що вони повинні відповідально використовувати цю властивість. Ставлення бізнесу в Україні до механізмів соціальної відповідальності визначається, з одного боку, походженням підприємства або компанії, її розміром, галуззю, просторовим розміщенням, активністю спілкуванням з кінцевим споживачем, рівнем конкуренції на ринку, маркетинговими стратегіями керівництва. З іншого боку, важливою є соціально-економічна ситуація в країні, ступінь розвитку галузі, відповідність діючого законодавства тощо.

В Україні більшість аграрних підприємств (як великих, так і середніх) не мають визначеної стратегії соціальної відповідальності, перебувають на етапі дотримання законодавства та одиничних добровільних або волонтерських заходів. Основною метою впровадження вітчизняними аграрними підприємствами механізмів соціальної відповідальності є:

досягнення та підтримка позитивного іміджу та репутації як ресурсу у конкурентній боротьбі для транснаціональних корпорацій та компаній, що здійснюють міжнародну діяльність в агросфері; власні переконання топ-менеджменту та власників; розширення ринків збуту через створення нових зразків соціально значимої продукції, послуг або виходів на нові ринку збуту; підвищення капіталізації внаслідок збільшення інвестиційної привабливості аграрних підприємств; збільшення лояльності регіональних та державних органів влади до бізнесу [5].

Обмеженість застосування принципів соціальної відповідальності на вітчизняних аграрних та агропромислових підприємствах пов'язана також з відсутністю достатньої кількості фінансових ресурсів, дефіцитом урядових і неурядових організацій, що її підтримують; нестабільністю політичної та економічної ситуації в країні; відсутністю повного розуміння підприємствами сутності соціальної відповідальності; відсутністю дієвої системи морального та матеріального заохочення соціальної відповідальності бізнес-структур [6].

Отже, нами виявлено, що у механізмах соціальної відповідальності необхідно посилити інформаційно-рекламну та фінансово-економічну складові або блоки. Це забезпечить краще та ширше впровадження соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери, що, у свою чергу, може допомогти створити нові ринки збуту продовольства та сільськогосподарської продукції в Україні та за її межами, вирішити соціальні та екологічні проблеми, полегшити доступ бізнес-структур з українським капіталом до міжнародних ринків, підвищити їх капіталізацію та забезпечити сталий розвиток країни у цілому.

Формування та розвиток вітчизняних механізмів та моделей впровадження соціальної відповідальності дозволяє гармонізувати цілі соціальної політики держави та бізнес-цілі і процеси підприємств українського агропродовольчого бізнес-середовища. За умов підтримки держави,

наслідування практичного досвіду міжнародних й інших вітчизняних підприємств, партнерство держави та бізнесу перетвориться у потужний ресурс ефективного й конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, їх соціальної відповідальності перед суспільством, громадою, соціально незахищеними верствами населення, сприятиме гармонізації суспільного розвитку.

Ми вважаємо, що для повної характеристики механізмів формування соціальної відповідальності необхідним є застосування системно-структурного та бізнес-процесного підходів. Вони дозволяють визначити їх місце у загальній системі управління підприємствами та ідентифікувати властивості, притаманні тільки даним механізмам. Натомість, впровадження механізмів соціальної відповідальності є неможливим без врахування процесу прийняття управлінських рішень як «найменшої» складової частки системи управління, реалізація якої є неможливою без належного інформаційного забезпечення.

Таким чином, процес управління соціальною відповідальністю аграрних підприємств в інформаційному відношенні зводиться до безперервного процесу обробки інформації, її подальшого аналізу з метою розробки та прийняття управлінських рішень за результатами аналізу. Як наслідок, інформація, з одного боку, виступає генератором розвитку системи управління корпоративною соціальною відповідальністю підприємств, а з іншого, є джерелом невизначеності та ризику [7, с. 197].

Зважаючи, отже, на виключне значення інформації та її розуміння як основи взаємозв'язку між елементами механізму соціальної відповідальності та загальною системою управління підприємством, необхідно розглянути систему управління інформаційними потоками в контексті механізмів формування та здійснення соціальної відповідальності аграрних та агропромислових підприємств. Зазначимо, що система управління інформаційними потоками в механізмах формування

соціальної відповідальності не може розглядатися відокремлено від загальної системи управління підприємствами.

Вона пов'язана з іншими складовими загальної системи управління суб'єктами господарювання агросфери, а саме: виробничо-функціональною (умови сільськогосподарського виробництва, безпека технологічних процесів, забезпечення санітарно-гігієнічних та екологічних вимог); організаційною (форми та принципи організації діяльності, структура бізнес-процесів, гнучкість управління, новаторство при ухваленні рішень, реструктуризація); кадровою (кваліфікаційний рівень працівників, їх навчання та розвиток, комплексна кадрова політика, політика працевлаштування молоді, жінок, інвалідів); культурно- та морально-етичною (корпоративна культура, ділова репутація та імідж підприємств, морально-етичні принципи); підсистемою взаємодії із зовнішнім середовищем (зв'язок із засобами масової інформації, рекламна діяльність, співробітництво з представниками органів влади та

неурядових організацій); інституційною (виконання нормативно-правових актів, колективного та індивідуальних договорів, внутрішнього кодексу організації).

Звичайно, з одного боку, подібна складність та різноспрямованість зв'язків ускладнює управління інформаційним потоками в механізмі соціальної відповідальності аграрних підприємств, однак, саме достатність, вчасність, повнота та актуальність отриманої інформації дозволяють вчасно ідентифікувати проблему, прийняти виважені управлінські рішення щодо її усунення та забезпечити оперативний контроль за отриманими результатами [8, с. 8]. Виділення складових елементів внутрішньої структури механізмів розвитку та управління має проводитися за ознакою каналів руху інформації. Місце інформаційної підсистеми та інформаційних потоків у механізмах соціальної відповідальності та складових елементів загального механізму розвитку підприємств агросфери представлено на рис. 1.

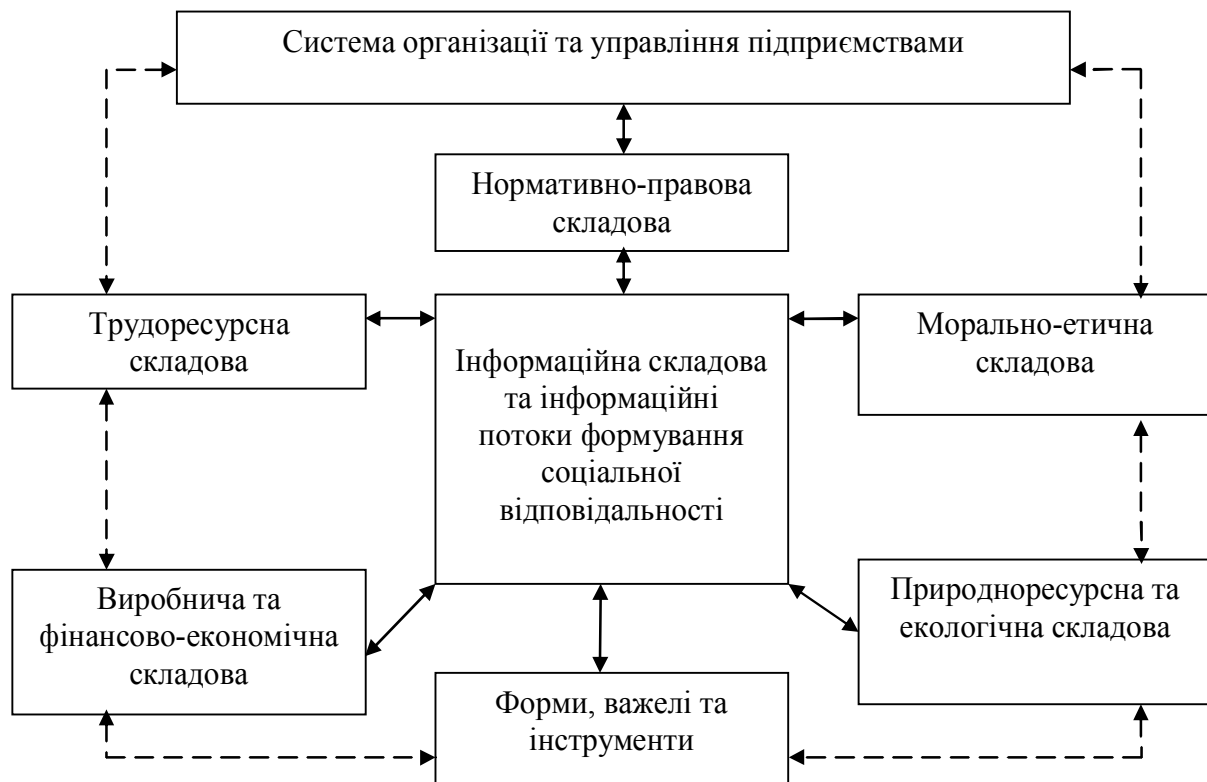

Рис. 1. Інформаційної складова організаційно-економічного механізму соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу

Встановлено, що саме відокремлення заходів у сфері соціальної відповідальності від основної діяльності аграрних підприємств призводить до неможливості оцінки їх ефективності з позиції інтересів кожного конкретного суб'єкта господарювання. З іншої сторони, основною площиною системи управління інформаційною складовою та інформаційними потоками у механізмах формування соціальної відповідальності виступає її зв'язок із зовнішнім середовищем,

який можна схематично зобразити (рис. 2) шляхом поєднання внутрішньої структури, яка виражається через відносини між керуючою та керованою системами, та зовнішнього оточення, до якої відносяться вхідні та вихідні сигнали, зворотний зв'язок між ними [9, с. 148]. Процес руху інформації між зовнішнім середовищем та системою управління соціальною відповідальністю аграрних підприємств на рис. 2 зображено пунктирними лініями.

Рис. 2. Взаємозв'язок інформаційної складової механізмів соціальної відповідальності та зовнішнього середовища суб'єктів агробізнесу

Виявлено, що в результаті використання названої підсистеми у вказаній площині забезпечується безпосередній взаємозв'язок між сигналами зовнішнього середовища та діяльністю аграрних підприємств у сфері соціальної відповідальності. Однак правильна інтерпретація одержаної інформації є неможливою без врахування дії об'єктивних суспільно-економічних законів [9, с. 169], які можна об'єднати у три групи:

1) економічні закони, а саме: поділу праці, залежності між попитом та ціною, пропозицією і ціною, пропозицією та попитом, зменшення дохідності, ефекту масштабу виробництва, конкуренції, циклічності виробничо-економічної діяльності та розвитку, ін.;

2) закони підприємства як організаційної системи, а саме: закони погодження цілей та бізнес-процесів, пропорційності (співвідношення між частинами цілого та їх взаємозалежність), найменших елементів (стійкість системи визначається стійкістю найвразливішого системного елементу), синергії, самозбереження, саморозвитку тощо;

3) закони управління, а саме: закони визначення цілей на основі об'єктивних можливостей підприємства як системи, різноманіття впливу органів управління, традицій (організаційна культура), розвитку системи внаслідок впливу керуючих органів, зворотного зв'язку тощо. За умови врахування даних законів можна правильно інтерпретувати сигнали, ризики та виклики

внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища й приймати виважені управлінські рішення.

Отже, розробка механізмів формування соціальної відповідальності та забезпечення ефективності діяльності аграрних підприємств передбачає вивчення та врахування значного обсягу інформації й даних, які безпосередньо не пов'язані із нею, а виражають теоретичні напрацювання та практичний досвід у сфері організації та управління розвитком підприємств. Саме проведений аналіз теоретичних підходів, визначення місця та ролі інформаційної складової, обґрунтування необхідності врахування об'єктивних законів ринкової економіки дозволили розробити і запропонувати структурну модель механізмів формування та здійснення соціальної відповідальності (рис. 3).

Механізм соціальної відповідальності на рівні аграрних та агропромислових підприємств і корпорацій являє собою взаємопов'язану сукупність процесів, прийомів, інструментів, методів і підходів впливу на прийняття рішень щодо визначення базових, обов'язкових та необов'язкових точок реалізації соціальної відповідальності, формування й ефективного впровадження сукупності її заходів з метою досягнення кінцевих результатів – реалізації конкурентних переваг суб'єктів господарювання з одного боку та вирішення суспільних проблем і задоволення суспільних інтересів – з іншого [10, с. 204].

Обґрунтовано, що структурна модель механізму формування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери включає шість складових елементів (блоків), що взаємодіють між собою. При цьому, взаємодія визначається як процес зв'язку між виробничими, фінансово-економічними та інформаційними ресурсами, що, впливаючи один на одного, сприяють розвитку системи управління аграрним підприємством та визначають характер залежності між вхідними та вихідними потоками [10].

Успішність подібної діяльності безпосередньо залежить від проведеної аналітичної роботи, яка передбачає:

визначення існуючого рівня соціальної або корпоративної соціальної відповідальності; аналіз та діагностика показників ефективності впровадження заходів у даній сфері; планування та прогнозування зміни рівня соціальної відповідальності внаслідок реалізації пропонованих заходів; управління джерелами та ресурсами підприємств щодо соціальної відповідальності; обґрунтування ефективної системи управління та визначення центрів відповідальності.

Варіативність управлінських та господарських рішень відносно соціальної відповідальності сприяє вирішенню наступних питань: 1) врахування мінливості та невизначеності зовнішнього середовища; 2) забезпечення послідовності та комплексності реалізації заходів, програм та проектів соціальної відповідальності; 3) врахування обмеженості наявних ресурсів суб'єктів господарювання агросфери; 4) забезпечення поступового впровадження соціальної відповідальності на підприємствах.

В основу варіативності покладено сукупність різних методів та інструментів, поєднання яких забезпечує різноманіття шляхів формування соціальної відповідальності аграрних та агропромислових підприємств, ефективність яких різниться в залежності від застосування ресурсів, напрямів діяльності та об'єктів впливу [10, с. 207].

Основними критеріями ефективності управлінських рішень на даному етапі виступають їх відповідність: 1) меті основної діяльності підприємств та суспільних очікувань; 2) цілям формування власне соціальної відповідальності; 3) визначеному обсягу ресурсів та джерел їх утворення.

Для аграрних підприємств основою контролю соціальної відповідальності виступає її рівень, який визначається через систему показників, індикаторів та критеріїв виробничо-економічної, трудової, екологічної, громадянської відповідальності. Завдяки порівняльності сукупності показників виникає можливість для порівняння даних, що були одержані на початку та по завершенні діяльності, визначення позитивних досягнень, виявлення викликів та ризиків, які

збереглися [10]. Таким чином, забезпечується безперервність функціонування механізму, спрямованого на досягнення раціонального

(оптимального) рівня соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери.

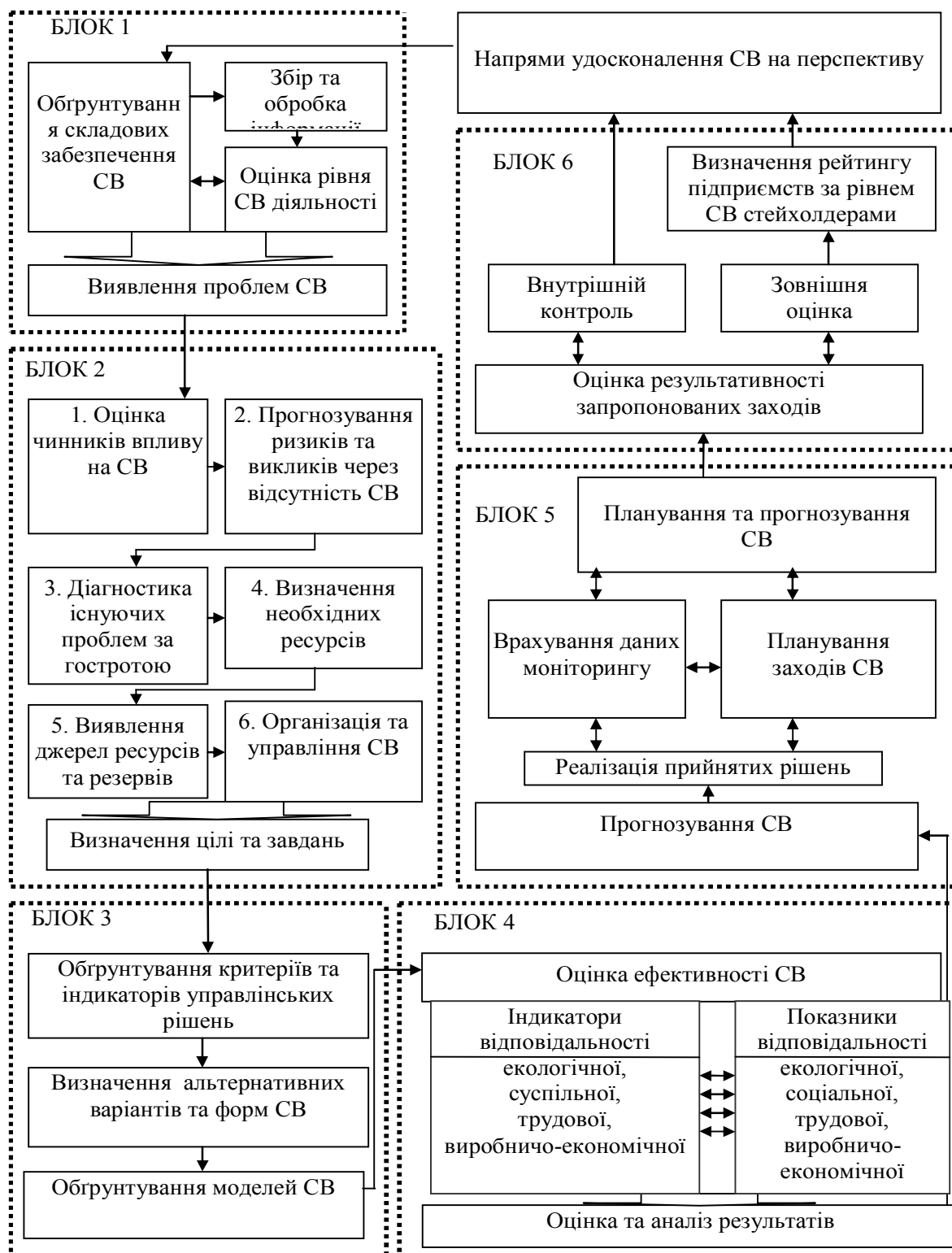

Рис. 3. Архітектура механізму соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу

На рівні галузі, регіону, сільських територій, місцевих громад в основу оцінки покладено ідею визначення рейтингу аграрних підприємств за рівнем соціальної

відповідальності, справедливості впровадження та здійснення якої вимагає дотримання наступних умов: 1) залучення кваліфікованих спеціалістів до розробки

алгоритму визначення рейтингу (науковців, спеціалістів-практиків, громадських активістів); 2) неупередженість та об'єктивність визначення рейтингу, що досягається через залучення до даного процесу незалежних міжнародних та вітчизняних організацій – аналітичних центрів, неурядових організацій (Асоціація міст України, Асоціація агенцій регіонального розвитку України, Асоціація голів сільських і селищних рад тощо); 3) прозорість та зрозумілість процедур визначення рейтингу (вільний доступ до розробленого алгоритму оцінки, характеристика джерел та способів отримання інформації); 4) добровільність участі суб'єктів господарювання агросфери у процедурі визначення рейтингу; 5) врахування даних рейтингової оцінки соціальної відповідальності органами місцевої та державної влади при наданні державних гарантій, субсидій чи інших преференцій аграрним підприємствам.

Впровадження розробленої структурної моделі механізму формування соціальної відповідальності аграрних підприємств дозволяє:

- визначити та оцінити проблеми у сфері соціальної відповідальності, здійснити прогнозування їх негативного впливу на ефективність господарювання та суспільного розвитку за умов невизначеності;

- виявити сукупність джерел, ресурсів, резервів, які можуть бути спрямовані підприємством на соціально відповідальну

діяльність;

- розробити механізми формування та систему управління здійснення соціальної відповідальності;

- обґрунтувати інструменти, методи та шляхи покращання існуючої ситуації, оцінити та вибрати варіанти найбільш ефективних з них;

- здійснити їх реалізацію, оцінити результативність, застосовуючи системи моніторингу та контролю;

- визначити напрями підвищення ефективності соціальної відповідальності на основі безперервності застосування розробленого механізму здійснення, просування принципів соціальної відповідальності на рівні підприємств, галузі, регіону, місцевих громад.

Висновки. Запропонована структурна модель механізму містить загальну інформацію про формування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Вона має вигляд взаємопов'язаних блоків, в основу виділення яких покладено бізнес-процесну концепцію прийняття управлінських та господарських рішень, спрямованих на розробку та вибір найкращого із можливих альтернативних варіантів вирішення конкретної проблеми. Запропонований підхід дозволяє розробити укрупнену модель, яку можна деталізувати, визначивши основні етапи впровадження механізму формування соціальної відповідальності на підприємствах аграрного та агропромислового виробництва.

Література.

1. *Корчевна Л.* Аналіз розвитку систем управління соціально відповідального підприємства та проблеми її впровадження в Україні / *Л. Корчевна, В. Новіков, В. Домницька, В. Жогло* // Системи управління. – 2009. – № 3. – С. 50-53.
2. Форум соціально відповідального бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svb.org.ua/>.
3. *Царик І.М.* Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки: [монографія] / *І.М. Царик*. – Чернівці: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 152 с.
4. *Ігнатенко М.М.* Нові теоретико-методологічні засади розвитку соціальної інфраструктури з метою формування альтернативних видів діяльності в аграрній сфері економіки: [електронне видання] / *М.М. Ігнатенко* // Ефективна економіка. – № 9. – 2013. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=9&y=2013>.
5. *Банєва І.О.* Добродійність та спонсорство як форми соціальної відповідальності бізнесових структур у сфері виробництва продуктів харчування / *І.О. Банєва* // Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. – Вип. 8. – Ч. 2. – Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2014. – С. 36-39.

6. **Мазуренко В.П.** Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі [Електронний ресурс] / **В.П. Мазуренко** // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1199>.
7. **Волосковець Н.Ю.** Порівняльний аналіз моделей корпоративного управління соціальною відповідальністю / **Н.Ю. Волосковець** // Економічний простір. – 2010. – № 33. – С. 194-201.
8. **Саблук П.Т.** Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / **П.Т. Саблук** // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3-10.
9. **Костин А.В.** В русле мировой тенденции – от благотворительности к социальной ответственности / **А.В. Костин** // Большой бизнес. – 2005. – № 3. – С. 43-48.
10. **Мірошниченко О.** Система показників стану соціального партнерства в Україні та її інформаційне забезпечення / **О. Мірошниченко** // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: зб. наук. пр. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – Вип. 7. – С. 200-208.

References.

1. **Korchevna L., Novikov V., Domnic'ka V., & Zhoglo V.** (2009). Analiz rozvitku sistem upravlinnja social'no vidpovidal'nogo pidpriemstva ta problemi її uprovozhennja v Ukraїni [Analysis of the development of management systems for socially responsible enterprises and the problems of its implementation in Ukraine]. *Sistemi upravlinnja – Management system*, No 3, pp. 50-53 [in Ukrainian].
2. Forum social'no vidpovidal'nogo biznesu [Forum of socially responsible business]. (n.d.). <http://svb.org.ua>. Retrieved from <http://svb.org.ua/> [in Ukrainian].
3. **Carik I.M.** (2011). *Reguljacioni instrumenti posilennja social'noi vidpovidal'nosti biznesu v sistemi nacional'noi ekonomiki* [Regulatory tools to enhance the social responsibility of business in national economy]. Chernigiv : Chernigivs'kij derzhavnij institut prava, social'nih tehnologij ta praci, 2011, p. 152 [in Ukrainian].
4. **Ignatenko M.M.** (2013). Novi teoretiko-metodologichni zasady rozvitku social'noi infrastrukturi z metoju formuvannja al'ternativnih vidiv dijal'nosti v agrarnij sferi ekonomiki [New theoretical-methodological bases of development of social infrastructure with the purpose of formation of alternative activities in the agricultural sector of the economy]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, No 9 Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=9&y=2013> [in Ukrainian].
5. **Banieva I.O.** (2014). Dobrochinnist' ta sponsorstvo jak formi social'noi vidpovidal'nosti biznesovih struktur u sferi virobnictva produktiv harchuvannja [Benevolence and sponsorship as a form of social responsibility of business structures in the field of food production]. *Naukovij visnik HDU, Serija: Ekonomichni nauki – Scientific Herald of KSU, Series: Economic Sciences*, Issue 8, part 2. Herson: Vid. dim «Gel'vetika», pp. 36-39 [in Ukrainian].
6. **Mazurenko V.P.** (n.d.). Suchasna koncepcija korporativnoi social'noi vidpovidal'nosti u mizhnarodnomu biznesi [Contemporary Concept of Corporate Social Responsibility in International Business]. *Efektivna ekonomika – Effective economy* Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1199> [in Ukrainian].
7. **Voloskovec' N.Ju.** (2010). Porivnjal'nij analiz modelej korporativnogo upravlinnja social'noju vidpovidal'nistju [Comparative analysis of corporate social responsibility management models]. *Ekonomichnij prostir – Economic space*, No 33, pp. 194-201 [in Ukrainian].
8. **Sabluk P.T.** (2010). Rozvitok institucij udoskonalennja mehanizmu reformuvannja agrarnogo sektoru ekonomiki [Development of institutions for improving the mechanism of reforming the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 10, pp. 3-10 [in Ukrainian].
9. **Kostin A.V.** (2005). V rusle mirovoj tendencii – ot blagotvoritel'nosti k social'noj otvetstvennosti [In line with the global trend - from charity to social responsibility]. *Bol'shoj biznes – Big business*, No 3, pp. 43-48 [in Russian].
10. **Miroshnichenko O.** (2002). Systema pokaznykiv stanu sotsialnoho partnerstva v Ukraini ta yii informatsiine zabezpechennja [The system of indicators of the state of social partnership in Ukraine and its information support]. Regional aspects of development and placing of productive forces of Ukraine: *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific papers*. Ternopil: Ekonomichna dumka, Issue 7, pp. 200-208 [in Ukrainian].

Аннотация.

Миколенко И.Г. Механизм социальной ответственности субъектов аграрного бизнеса.

В статье формализована архитектура и научно-прикладные основы функционирования механизма социальной ответственности субъектами отечественного аграрного бизнеса. Установлено, что в современных условиях хозяйствования особое значение приобретает концепция социальной ответственности бизнеса, в рамках которой происходит процесс создания ценностей для самого аграрного предприятия, потребителей, бизнес-партнеров, государства в целом. Поэтому применение практики социальной ответственности и корпоративной социальной ответственности должна стать неотъемлемой частью механизмов производственно-экономической деятельности национальных хозяйственных субъектов агросферы. Обнаружено, что в механизмах социальной ответственности необходимо усилить информационно-рекламную и финансово-экономическую составляющие или блоки. Это обеспечит лучшее и более широкое внедрение социальной ответственности субъектов агросферы, что, в свою очередь, может помочь создать новые рынки сбыта продовольствия и сельскохозяйственной продукции в Украине и за ее пределами, решить социальные и экологические проблемы, облегчить доступ бизнес-структур с украинским капиталом к международным рынкам, повысить их капитализацию и обеспечить устойчивое развитие страны в целом. Применение системно-структурного и бизнес-процессного подходов для полной характеристики механизмов формирования социальной ответственности позволит определить их место в общей системе управления предприятиями и идентифицировать свойства, присущие только данным механизмам. Установлено, что именно обособление мероприятий в сфере социальной ответственности от основной деятельности аграрных предприятий приводит к невозможности оценки их эффективности с позиции интересов каждого конкретного субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: механизм социальной ответственности, ресурсный потенциал, аграрный бизнес, эффективность, информационные потоки.

Abstract.

Mykolenko I.H. The Mechanism of social responsibility of subjects of agrarian business.

The article formalized architecture and applied scientific basis for the mechanism of the social responsibility of actors of the domestic agricultural business. Found that in modern conditions the special importance is the concept of social responsibility of business, in which the process of creation of values for the agricultural enterprises, consumers, business partners, the state as a whole. Therefore, the application of social responsibility practices and corporate social responsibility should be an integral part of the mechanisms of production and economic activities of the national economic entities of the agrarian sphere. Discovered that the mechanisms of social responsibility, it is necessary to strengthen information and promotional and financial-economic components or blocks. This will ensure better and wider implementation of social responsibility of economic entities of the agrarian sector, which in turn can help create new markets for food and agricultural products in Ukraine and abroad, to solve social and environmental problems, to facilitate the access of business structures in the Ukrainian capital to international markets, improve their capitalisation and ensure sustainable development of the country as a whole. The application of systemic-structural and business process approaches for complete characterization of the mechanisms of formation of social responsibility will determine their place in the overall enterprise management system and identify the properties inherent only in these mechanisms. Found that the separation of activities in the field of social responsibility from the main activities of agricultural enterprises leads to the impossibility of evaluating their effectiveness from the standpoint of the interests of each individual entity.

Key words: mechanism of social responsibility, resource potential, agricultural business, efficiency and information flows.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Миколенко І.Г. Механізм соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу / І.Г. Миколенко // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 62-72.

Mykolenko I.H. (2017). The Mechanism of social responsibility of subjects of agrarian business. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 62-72.

ФЕДОТОВА Я.Г., кандидат економічних наук, асистент,

ПЛЕКАН У.М. аспірант,

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя

КАНОНІЧНІ КОРЕЛЯЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПРИЛАДОБУДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕД ВЛАСНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Федотова Я.Г., Плекан У.М. Канонічні кореляції як інструмент управління підприємств приладобудування у забезпеченні соціальної відповідальності перед власними працівниками.

Метою статті є удосконалення інструментів управління соціальною відповідальністю підприємств приладобудування у частині відповідальності перед власними працівниками.

У статті використовувалися загальнонаукові та специфічні методи наукового пізнання: індукції та дедукції, теоретичного узагальнення, системного підходу, абстрактно-логічний, табличний і графічний методи; метод канонічних кореляцій.

Обґрунтовано важливість оптимізації управління персоналом як пріоритетного напрямку формування соціально відповідальної діяльності підприємств приладобудування. Розкрито суть канонічного кореляційного аналізу. Проаналізовано взаємозв'язки між кількісними показниками внутрішньої СВД, підтверджено адекватність виведеної канонічної моделі для ДНВП «Об'єднання Комунар».

Удосконалено інструменти керування внутрішньою СВД підприємств приладобудування шляхом застосування методу кореляційного аналізу.

Проведено кількісне оцінювання внутрішньої СВД для раціонального використання людського ресурсу на ДНВП «Об'єднання Комунар».

Запропонована методика кількісного оцінювання внутрішньої СВД підприємств може бути вдосконалена в подальших дослідженнях з метою пошуку оптимальних управлінських рішень з урахуванням особливостей використання людського потенціалу.

Ключові слова. Соціальна відповідальність, підприємство приладобудування, багатовимірні методи аналізу, метод канонічних кореляцій, ефективність управління, трудові ресурси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ускладнення нинішньої економічної та політичної ситуації в Україні зумовлює активізацію використання перспективних концепцій управління та специфічних моделей економічного розвитку, зокрема, серед підприємств приладобудування. Усвідомлення того, що вирішення проблеми стійкого розвитку підприємства потребує розв'язання багатокритеріальної задачі становлення соціального суспільства, надає нового бачення феномену соціальної відповідальності як перспективної концепції управління, що відображає процеси глобалізації, соціалізації, інтелектуалізації, інноваційності приладобудівної галузі України.

Оптимізація системи управління персоналом займає чільне місце в системі корпоративного управління і виступає пріоритетним напрямом формування соціально відповідальної діяльності

(далі – СВД) підприємств приладобудування. Система соціально відповідального управління персоналом є системою, яку необхідно постійно розвивати, удосконалювати та доповнювати впровадженнями.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблематику управління соціальною відповідальністю підприємств досліджували такі науковці, як: В. Шаповал [1], О. Гоголя та І. Кудінова [2], І. Царик [3], О. Панухник [4], Т. Антошко, П. Круш [5], А. Колот, О. Грішнова [6] та ін.

Незважаючи на те, що в сучасній науковій літературі активно з'являються нові наукові праці з питань соціальної відповідальності, недостатньо уваги приділяється вивченню методичних особливостей управління внутрішньою соціальною відповідальністю вітчизняних підприємств у розрізі окремих галузей промисловості, зокрема, з урахуванням специфіки розвитку трудових ресурсів

українських підприємств приладобудування, що обумовило актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є удосконалення інструментів управління соціальною відповідальністю підприємств приладобудування у частині відповідальності перед власними працівниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально відповідальним підприємствам приладобудування властива соціально активна поведінка, яка проявляється у постачанні покупців високоякісними товарами та послугами, організації робочих місць, забезпеченні безпеки на робочому місці, гнучкій ціновій політиці тощо. Практично всі експерти розділяють соціальну відповідальність на дві великі групи: внутрішню і зовнішню.

У питанні вибору напряму соціально відповідальних ініціатив вітчизняні підприємства часто надають перевагу кадровій соціальній відповідальності. До внутрішньої соціальної відповідальності відносять ділову практику щодо власного персоналу – всього, що стосується розвитку людських ресурсів на підприємстві, зокрема:

1. Безпека праці.
2. Стабільність заробітної плати.
3. Медичне та соціальне страхування.
4. Розвиток людських ресурсів.
5. Допомога працівникам у критичних ситуаціях.

Зважаючи на беззаперечну важливість внутрішньої СВД на підприємствах приладобудування, розглянемо управлінський інструментарій, спрямований на керування СВД підприємств у частині забезпечення соціальної відповідальності перед власними працівниками. Метою внутрішньої СВД є формування потужного людського потенціалу, що сприяє досягненню цілей підприємства [7, с. 129].

Для прикладу оберемо ДНВП «Об'єднання Комунар», яке розташоване у м. Харкові, спеціалізується на випуску систем управління космічних носіїв та об'єктів, що є переконливим доказом застосування інноваційних технологій у процесі виробничої діяльності, підвищення вимог до якості продукції, використання

персоналу високої кваліфікації. Поряд з цим, підприємство випускає широкий спектр промислових і побутових товарів – від приладів систем управління для літаків, програмно-технічних комплексів управління паровими турбінами, до промислових і побутових електролічильників, лічильників обліку витрат води, зварювального обладнання та ін. [8].

Для ДНВП «Об'єднання Комунар» важливою підсистемою управління СВД є управління персоналом. До функцій управління персоналом входять: облік персоналу; аналіз і регулювання трудових відносин; контроль за дотриманням умов праці; розвиток персоналу. Оптимізація використання людського ресурсу потребує задіяння всієї управлінської структури підприємства для створення ефективної моделі управління. Формування цілеспрямованого впливу на трудовий колектив та його окремих членів безпосередньо пов'язане з використанням соціально-психологічних, організаційних та економічних інструментів, останні з яких посідають центральне місце в системі управління трудовою діяльністю, і саме на їхній основі встановлюється цільова програма розвитку трудових ресурсів підприємства.

Оцінювання СВД підприємств приладобудування у частині відповідальності перед працівниками полягає у визначенні орієнтирів діяльності підлеглих та передбаченні конкретних зв'язків між показниками, що характеризують заробітну плату та матеріальні заохочення, зайнятість на підприємстві та рух кадрів. Така постановка питання передбачає роботу з інформацією, необхідною для планування та реалізації СВД.

На основі опрацьованих достовірних і актуальних даних внутрішнього середовища формується соціально відповідальна поведінка підприємства приладобудування. Джерелами отримання вхідних інформаційних потоків є як внутрішня документація, бесіди з працівниками, так і різноманітні дані зовнішнього середовища. На основі зібраних даних вираховується вторинна інформація – вимірники внутрішньої СВД.

Пропонуємо згрупувати вхідну інформацію і похідні з неї дані щодо управління соціальною відповідальністю

перед власними працівниками підприємств приладобудування у таблиці 1.

Таблиця 1

Інформація для прийняття управлінських рішень щодо СВД перед власними працівниками підприємств приладобудування

№	Вхідна первинна інформація	№	Опрацьовані вимірники СВД
1	фонд заробітної плати та матеріальні заохочення працівників	1	середня заробітна плата
2	середньоспискова чисельність персоналу	2	сукупні витрати на працівників
3	персональні дані працівників	3	рівень плінності кадрів
4	витрати на перекваліфікацію та навчання працівників	4	рівень дотримання стандартів праці та міжнародних вимог
5	професійні захворювання	5	рівень профілактики професійних захворювань
6	раціоналізаторські пропозиції працівників	6	рівень інноваційної активності працівників
7	санітарно-гігієнічні умови праці	7	показники стану умов праці
8	працевлаштування інвалідів	8	показники виробничого травматизму
9	інформація про ринок праці	9	показник створення нових робочих місць у регіоні

Примітка: сформовано авторами самостійно

Завдяки аналізу та опрацюванню вхідних інформаційних потоків виконується дуже важлива вимога до потрібної в управлінні інформації – вона повинна мати числовий вираз. Для кількісного оцінювання внутрішньої СВД підприємства використаємо кореляційний аналіз з метою виявлення взаємозв'язків між показниками, що характеризують заробітну плату і кількісні виміри зайнятості на підприємстві та руху кадрів за даними ДНВП «Об'єднання Комунар».

Оскільки лінійних регресійних однофакторних і багатфакторних залежностей між досліджуваними показниками не існує, нами використано канонічний кореляційний аналіз для

встановлення взаємозв'язку між змінними. Канонічний кореляційний аналіз – один із методів багатовимірного аналізу даних, що дозволяє досліджувати взаємозв'язок між двома наборами змінних [9]. Нині канонічний аналіз використовується у маркетингових, економічних, природничих дослідженнях [10; 11] і практичний інтерес до канонічного аналізу зростає, оскільки реалізація його у пакеті Statistica дозволяє користуватися цим інструментарієм без обчислювальних труднощів. Відзначимо, що всі розрахунки в рисунках 1-7 сформовані за допомогою пакету Statistica на основі вихідних даних аналізованого підприємства.

Взаємозв'язок між аналізованими змінними представлено на рисунку 1.

Canonical Analysis Summary (Комунар Харків)			
Canonical R: ,99656			
Chi?(9)=62,343 p=0,0000			
N=16	Left Set	Right Set	
No. of variables	3	3	
Variance extracted	100,000%	100,000%	
Total redundancy	55,1358%	38,3438%	
Variables:	1	Всього працівників	Нарахована з/п
	2	Прийнято на роботу	ПДФО
	3	Звільнено з роботи	с/з/п

Рис. 1. Результати канонічного аналізу для ДНВП «Об'єднання Комунар»

Абсолютна статистична значущість отриманих результатів ($p = 0,0000$), підтверджує адекватність проведеного аналізу. Отримане канонічне значення R достатньо велике ($0,99$). Воно відноситься до першого (найбільш значущого) канонічного кореня. Цю величину можна інтерпретувати як кореляцію між зваженими сумами змінних у першій та другій групах ознак.

Загальна частка дисперсії ознак першої групи (індикаторів зайнятості на підприємстві та руху кадрів), виділена за допомогою першої канонічної змінної, становить 100 %. Загальна частка дисперсії ознак другої групи (показників заробітної плати) канонічної другої змінної складає 100 %.

Загальна втрата/надлишковість для змінних першої групи дорівнює 55 %, для змінних другої групи – 38 %. Це означає, що 55 % варіації змінних, в яких збережені значення показників щодо кількості працівників, визначається змінами показників, що характеризують заробітну плату та ПДФО. Відповідно, 38 % варіації змінних, в яких збережені значення показників, що характеризують заробітну плату та ПДФО визначається показниками кількості працівників. На рисунку 2 зображені власні корені отриманих канонічних коренів, з якого видно, що лише корінь 1 має статистичну значимість (root 1 – 99,3 %).

Eigenvalues (Комунар Харків)			
Root	Root 1	Root 2	Root 3
Value	0,993142	0,352893	0,003601

Рис. 2. Власні значення коренів

Для перевірки значущості всіх канонічних коренів обчислено статистики

ксі-квадрат (Chisquaretests) на рисунку 3.

Chi-Square Tests with Successive Roots Removed (Комунар Харків)						
Root Removed	Canonical R	Canonical R-sqr.	Chi-sqr.	df	p	Lambda Prime
0	0,996565	0,993142	62,34296	9	0,000000	0,004422
1	0,594048	0,352893	5,04678	4	0,282556	0,644777
2	0,060008	0,003601	0,04149	1	0,838605	0,996399

Рис. 3. Статистична значущість канонічних коренів

Представлений на рис. 3 результат свідчить про зменшення рівня статистичної значимості канонічної моделі за умов покрокового видалення з неї канонічних коренів, а значимим можна вважати лише корінь, що має найбільше значення

канонічної кореляції.

Факторні структури, що визначають кореляції між змінними та канонічними коренями наведені на рисунку 4 для лівої множини і на рисунку 5 для правої множини.

Factor Structure, left set (Комунар Харків)				
Root Variable	Root 1	Root 2	Root 3	
Всього працівників	0,997613	0,047303	0,050314	
Прийнято на роботу	0,617885	-0,786268	-0,001158	
Звільнено з роботи	0,209480	0,242365	-0,947300	

Рис. 4. Факторна структура канонічних коренів (ліва множина)

Root Variable	Factor Structure, right set (Комунар Харків)		
	Root 1	Root 2	Root 3
Нарахована з/п	0,663832	-0,646020	0,376810
ПДФО	0,379542	-0,673666	0,634131
с/з/п	-0,081166	-0,846165	0,526704

Рис. 5. Факторна структура канонічних коренів (права множина)

Як видно з рис. 4-5, найбільш корельованим з початковими змінними є перший корінь з найвищим рівнем канонічної кореляції 0,99.

Доцільність розгляду першого канонічного кореня множин даних підтверджує рисунок 6, що повністю підтверджує адекватність моделі.

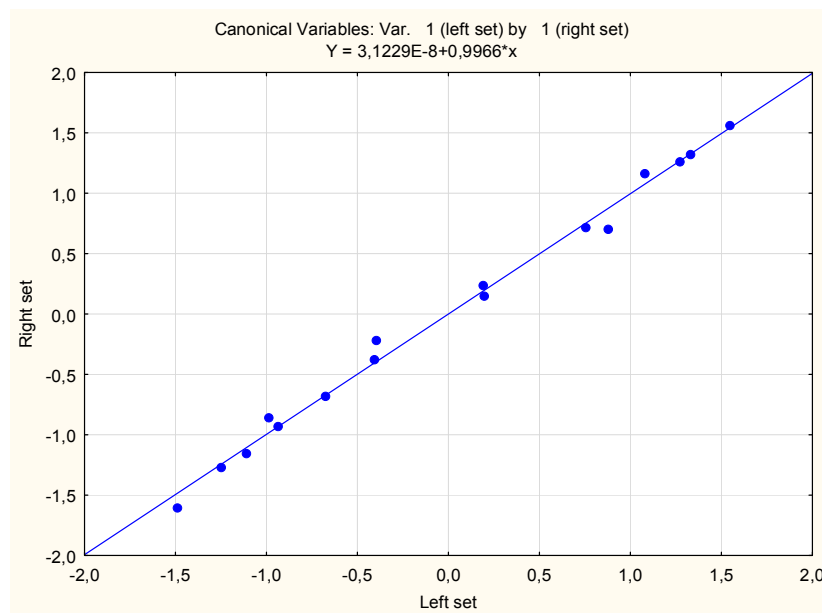

Рис. 6. Кореляція і регресійна залежність канонічних коренів моделі

Пояснення варіації змінних відображено нами на рисунку 7. На перший канонічний корінь припадає 47 % екстракції варіації лівої множини, показники якої

відображають кількість працівників підприємства та рух персоналу. При цьому надлишковість/втрати – становлять 47 %.

Root Factor	Variance Extracted (Proportions), left set (Комунар Харків)	
	Variance extractd	Reddncy.
Root 1	0,473631	0,470383
Root 2	0,226399	0,079894
Root 3	0,299970	0,001080

Root Variable	Variance Extracted (Proportions), right set (Комунар Харків)	
	Variance extractd	Reddncy.
Root 1	0,197104	0,195753
Root 2	0,529054	0,186699
Root 3	0,273841	0,000986

Рис. 7. Пояснена варіація змінних

Тому, задаючи значення змінних у правій множині (ПДФО і показники заробітної плати), можна пояснити 47 % дисперсії в змінних, що відображають кількість працівників, виходячи із значення першого канонічного кореня. І, відповідно, на перший канонічний корінь припадає 19,7 % екстракції варіації правої множини показники якої відображають характеристики заробітної плати. При цьому, надлишковість/втрати – становлять 19,6 %. Тому, задаючи значення змінних у лівій множині (кількість працюючих і т.п.), можна пояснити 19,6 % дисперсії в змінних, що відображають кількість працівників, виходячи з значення першого канонічного кореня.

Вказана інформація є джерелом прийняття управлінських рішень щодо внутрішньої СВД на ДНВП «Об'єднання Комунар».

Висновки. Персонал є основним джерелом продуктивності та ефективності праці підприємства, найголовнішим ресурсом в управлінні підприємством. Управління персоналом підприємств приладобудування здійснюється задля формування конкурентоспроможного, високопрофесійного, відповідального та згуртованого трудового колективу в межах

реалізації загальної стратегії підприємства.

Сутність соціальної відповідальності складають людські цінності, а тому питання розвитку людського ресурсу на підприємствах є незмінно важливою частиною СВД. Належне ставлення до своїх працівників впливає на репутацію підприємства як роботодавця на ринку праці, формує позитивний імідж, а також сприяє формуванню потужного людського потенціалу.

Задля раціонального використання людського ресурсу на взятому для аналізу ДНВП «Об'єднання Комунар» нами запропонований управлінський інструментарій керування внутрішньою СВД. На нашу думку, професійно вміле застосування методу канонічних кореляцій в управлінні соціальною відповідальністю перед працівниками є тим аналітичним інструментом, який забезпечить підприємству ефективне господарювання.

Запропонована методика кількісного оцінювання внутрішньої СВД підприємств може бути вдосконалена в подальших дослідженнях із метою пошуку оптимальних управлінських рішень на підприємствах з урахуванням особливостей людського потенціалу.

Література.

1. **Шановал В. М.** Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою : [монографія] / **В. М. Шановал** ; ДВНЗ «Нац. гірн. ун-т». – Д. : Держ. ВНЗ «НГУ», 2011. – 356 с.
2. **Гоголя О. П.** Соціальна відповідальність бізнесу : [монографія] / **О. П. Гоголя, І. П. Кудінова** ; Каб. Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Ніжин : Лисенко М. М., 2011. – 175 с.
3. **Царик І. М.** Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки : [монографія] / **І. М. Царик** ; Черніг. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. – Чернігів, 2011. – 152 с.
4. **Панухник О. В.** Місцеві бюджети у фінансуванні соціально-культурного розвитку регіонів / **О. В. Панухник** // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 1(34). – С. 89–94.
5. **Антошко Т. Р.** Впровадження корпоративної соціальної відповідальності на промислових підприємствах : [монографія] / **Т. Р. Антошко, П. В. Круш, Ю. В. Тюленева** ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 275 с.
6. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: [монографія] / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
7. **Drucker P.** Knowledge Worker Productivity / **P. Drucker** // California Management Review. – 2001. – V. 41. – No 2. – P. 45–49.
8. Офіційний сайт ДНВП «Об'єднання Комунар» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tvset.com.ua/ukraine/>
9. **Hotelling H.** Relations between two sets of variates [Electronic resource] / **H. Hotelling**. – Biometrika (1936) 28 (3–4). – 321–377 pp. – Mode of access : <http://members.cbio.mines-paristech.fr/~jvert/svn/bibli/local/Hotelling1936Relation.pdf>

10. **Clark D.** Understanding canonical correlation analysis, 1975, 18–24. [Electronic resource] / **D. Clark.** – Mode of access : <http://www.qmrg.org.uk/files/2008/12/3-understanding-canonical-correlation-analysis1.pdf>.

11. **Krus D. J.** Rotation in canonical analysis. Educational and Psychological Measurement, 36. – 1976. – P. 725–730 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.visualstatistics.net/Statistics/RotationinCA/RotationinCA.htm>

References.

1. **Shapoval V.M.** (2011). Sotsialna vidpovidalnist biznesu v strukturi upravlinnia ekonomikoiu [Social responsibility of business in the structure of economic management]. Dnepr: NHU, p. 356 [in Ukrainian].

2. **Hohulia O.P. & Kudinova I.P.** (2011). Sotsialna vidpovidalnist biznesu [Social Responsibility of the business]. Nizhyn, p. 175 [in Ukrainian].

3. **Tsaryk I.M.** (2011). Rehuliatyvni instrumenty posylennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v systemi natsionalnoi ekonomiky [Regulatory instruments of corporate social responsibility strengthening in the system of national economy]. Chernihiv, p. 152 [in Ukrainian].

4. **Panukhnyk O.V.** (2012). Miscevi bjudzhetu u finansuvanni socialjno-kuljturnogho rozvytku rehioniv [Local governments in the financing of social and cultural development of regions]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician economic bulletin, No 1 (34), pp. 89–94. [in Ukrainian].

5. **Antoshko T.R., Krush P.V. & Tiulenieva Yu.V.** (2013). Vprovadzhennja korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti na promyslovych pidpryjemstvakh [Implementation of corporate social responsibility in industrial]. Kyiv: NTUU «KPI», p. 275 [in Ukrainian].

6. **Kolot A.M., & Hrishnova O.A.** (2012). Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku [Social responsibility: theory and practice of development]. **A.M. Kolot** (Ed.). Kyiv: KNEU, p. 501 [in Ukrainian].

7. **Drucker P.** (2001). Knowledge Worker Productivity. California Management Revue, Vol. 41, No 2, pp. 45–49 [in English].

8. Oficijnyj sajт DNVP «Ob'jednannja Komunar» [Official site of SSPE «Kommunar Corporation»]. www.tvset.com.ua. Retrieved from <http://www.tvset.com.ua/ukraine/> [in Ukrainian].

9. **Hotelling H.** (1936). Relations between two sets of variates, Biometrika 28 (3–4), pp. 321–377. Retrieved from <http://members.cbio.mines-paristech.fr/~jvert/svn/bibli/local/Hotelling1936Relation.pdf> [in English].

10. **Clark D.** (1975). Understanding canonical correlation analysis, pp. 18–24. Retrieved from <http://www.qmrg.org.uk/files/2008/12/3-understanding-canonical-correlation-analysis1.pdf> [in English].

11. **Krus D.J.** (1976). Rotation in canonical analysis. Educational and Psychological Measurement, No 36, pp. 725–730. Retrieved from <http://www.visualstatistics.net/Statistics/RotationinCA/RotationinCA.htm> [in English].

Аннотация.

Федотова Я.Г., Плекан У.М. Канонические корреляции как инструмент управления предприятий приборостроения в обеспечении социальной ответственности перед собственными работниками.

Целью статьи является совершенствование инструментов управления социальной ответственностью предприятий приборостроения в части ответственности перед собственными работниками.

В статье использовались общенаучные и специфические методы научного познания: индукции и дедукции, теоретическое обобщения, системного подхода, абстрактно-логический, табличный и графический методы; метод канонических корреляций.

Обоснована важность оптимизации управления персоналом приоритетного направления формирования социальной ответственности деятельности предприятий приборостроения. Раскрыта суть канонического корреляционного анализа. Проанализированы взаимосвязи между количественными показателями внутренней СОД, подтверждена адекватность выведенной канонической модели для ГНПП «Объединение Коммунар».

Усовершенствована инструменты управления внутренней СОД предприятий приборостроения путем применения метода корреляционного анализа.

Проведено количественное оценивание внутренней СОД для рационального использования человеческого ресурса на ГНПП «Объединение Коммунар».

Предложенная методика количественной оценки внутренней СОД предприятий может быть усовершенствована в дальнейших исследованиях с целью поиска оптимальных управленческих решений с учетом особенностей использования человеческого потенциала.

Ключевые слова. Социальная ответственность, предприятие приборостроения, многомерные методы анализа, метод канонических корреляций, эффективность управления, трудовые ресурсы.

Abstract.

Fedotova Y., Plekan U. The canonical correlation as the management tool in providing social responsibility to employees at the instrument-making enterprises.

The article is aimed to improve the management tools of corporate social responsibility management of the instrument-making enterprises in terms of responsibility to the employees.

The general scientific and specific methods of scientific knowledge were used in the article: induction and deduction, theoretical synthesis, systematic approach, tabular and graphic, abstract-logic, the canonical correlations method.

The importance of staff management optimization as the priority direction of formation socially responsible activity of instrument-making enterprises is substantiated. The essence of the canonical correlation analysis is illustrated. The interrelations between the quantitative indicators of the internal SRA are analyzed, the adequacy of the canonical model for the «Association Kommunar» is confirmed.

The management tools of internal SRA of instrumentation enterprises by applying the correlation analysis method were improved.

A quantitative assessment of the internal SRA was conducted for the rational use of human resources at the «Association Kommunar».

The proposed method of quantitative assessment of internal socially responsible activity of the enterprises can be improved in further research in order to find the best management decisions, taking into account the characteristics of human potential.

Key words: *social responsibility, instrument-making enterprise, multidimensional methods of analysis, the method of canonical correlations, management effectiveness, labor resources.*

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Федотова Я.Г. Канонічні кореляції як інструмент управління підприємств приладобудування у забезпеченні соціальної відповідальності перед власними працівниками / Я.Г. Федотова, У.М. Плекан // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 4. – С. 73-80.

Fedotova Y., & Plekan U. (2017). The canonical correlation as the management tool in providing social responsibility to employees at the instrument-making enterprises. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 73-80.

